

Tartalom

LXVI. évfolyam, 6. szám / 2012. június

A csomópontok átkötése – Válogatás fiatal horvát költők verseiből

ANA BRNDARIĆ	Kastélyom a fakéregben; Szieszta a kővárosban; Ördög; Billentyűkkel írni; Siratóéneke (Orcsik Roland fordításai)	3
DORTA JAGIĆ	Barbara; Néma csöndpercek az adón; Hátsószándék-vadászok páholya; Mi madarak, és halak, és szavak; 31. születésnap (Terék Anna fordításai)	5
OLJA IVANČEVIĆ SAVIČEVIĆ	versei (Kollár Árpád fordításai)	9
VLADO BULIĆ	versei (Danyi Zoltán fordításai)	11
BRANKO VASILJEVIĆ	***; ***; ***; eltűnés (összegyűrt képek) (Barlog Károly fordításai)	15
SAŠKA ROJC	tükör, meztelen saškával; gea szemei, meztelen saškával lorenc b. tengerjáró-kapitány látomása; hallgatom a vasat a vérben; hajókabin (Kálecz-Simon Orsolya fordításai)	18
MARIJA ANDRIJAŠEVIĆ	Menj el a boltba, hozz három tojást és egy nagy üveg lekvárt; Élvezd a sötétséget, amíg nincsenek reflektorok; *** (Virág Gábor fordításai)	20
ANTONIJA NOVAKOVIĆ	versei (Bencsik Orsolya fordításai)	23
MARKO POGAČAR	A tárgyaltan; Boxers Love Eighties Music; Verstechnika (Kollár Árpád fordításai)	26
BRANISLAV OBLUČAR	Klumpák; Pókok; Göröngyök (Orcsik Roland fordításai)	29
BRANISLAV OBLUČAR – MARKO POGAČAR	Küldemény a határ túloldaláról (Válogatás a fiatal horvát költők verseiből) (Kálecz-Simon Orsolya fordítása)	30
SÁNTHA JÓZSEF	Mecskereki halálai	34
SZABÓ RÓBERT CSABA	Emlékül Annuskának	41
TURCZI ISTVÁN	Azrael (Nincs szebb az út előtti pillanatnál [részlet])	47

BENE ZOLTÁN	Halott nőt találni	58
FERDINANDY GYÖRGY	Emlékszilánkok VIII.	62

Ajánlom, kortársam...

GERGELY ÁGNES	Nemes Nagy Ágnes	68
KÁLECZ-SIMON ORSOLYA	Identitás, trauma és nyelv (A kelet-európai és az emigráns identitás ellentmondásai Julia Kristeva és Dubravka Ugrešić szövegeiben)	70
LENGYEL ANDRÁS	Cholnoky Viktor Népszava-afférja	78

mérlegen

JÓZSA MÁRTA	Háború szerelem idején (Drago Jančar: A névtelen fa)	92
ÓCSAI ÉVA	A találékonyság és a közjó etikájáról (Nádas Péter: Fantasztikus utazáson – esszék)	96
BERÉNYI EMŐKE	A mintha-lét krónikája (Böndör Pál: A holdfény árnyékában)	100
SZUTORISZ SZABOLCS BENCE	Önmagunk fjordja (Acsai Roland: Hajnali kút)	103
HUSZÁR TAMARA	Egy magyar regényről (Barna Dávid: Egy magyar regény)	105

A Tisza-parton mit keresek?

MÁROK TAMÁS	„Mindent elénekeltem, ami nekem való volt” (Jubileumi beszélgetés Németh József operaénekesssel)	109
-------------	--	-----

Diákmelléklet

CSERVENKA FERENC – PORVAI GERGELY A Vörös Rébék értelmezési rétegei

ILLUSZTRÁCIÓK	Herbert Anikó <i>Mert szárnyak nélkül sem könnyű repülni</i> című festménye a címlapon (a XIV. Táblaképfestészeti Biennálé anyagából – REÖK 2012. május 19–július 15.) Válogatás horvát fotóművészek munkáiból a 33., 40., 57., 61., 78., 95., 99., 102. oldalon és a belső borítón <i>Németh József</i> portréja a 109. és <i>Németh József a Tosca 2003-as szegedi előadásában</i> a 112. oldalon (Veréb Simon felvételei)
---------------	--

Horvát összeállításunkat LUKÁCS ISTVÁN lektorálta.

Válogatás fiatal horvát költők verseiből

ANA BRNDARIĆ

Kastélyom a fakéregben

A házba gubózás egoizmusa: mikor saját házad szobáiban vagy, királyi koronát hordasz, s az ösztönök buborékosan kitörnek. A ház megóv. A könyvhöz ülsz, melyből (ahelyett, hogy TE elraktározódnál a betűkben) hangyák ugrálnak elő és végigmennek a törzsödön. Ha legalább könyvtár lettem volna!

A házban nem kerülheted el az önzést. Minden a te derma-bőröddel van bevonva. A kinti hideg kevés ragyogást, fehérséget és negatív zenét enged át az üvegen a meleg, szőrös szobába. Gőzölög a tea. A gerinc a dobozban. A könyv dorombol, a lusta őrangyal pedig kókuszgolyóval látja vendégül önmagát.

Mit akar a város, az utcák és az átriumok dühödt tömege? Haragba nyíló arcokkal kis szeretetért koldulnak, tenyérbe morzsolt csókért, titkos jelért. Néhányuk a száraz fügébe gyűjtötte arcát, az ilyeneknek először a leszokás tanfolyamát kell elvégeznie.

(2005)

Szieszta a kővárosban

A feketébe öltözött asszonyok vakon a gyomorba hatolnak, alig kapok levegőt. Fekete a sötétség odabent, majd valami lámpácskákat gyújtanak. Az arc száraz, akár a hulla bőre, a ruhák pedig susognak és mosószerillatúak. Asztalhoz ülnek, az egyik kávérotyogtat a rezsón. A többiek behunyják szemüket. HÉÉÉ, ott! A legsötétebb az egészben az, kedves tudósítóm, hogy nem fognak beszélni. S ha legalább az egyik arcába belenézhetnék, amelyhez görbült ujj közeledik, melyen véletlenül átesik a kendő leple. HÉÉÉ, ott lenn.

(2005)

Ördög

Az ördög a szó hiánya, a semmiből kinövő kéz és máris emberivé válik.

S a jóság, a szentek, az angyalok?

Ők pislákoló szentjánosbogarak, melyek,
olykor hüvelykujjnyi méretűek – mint pl.
itt, Ohájóban –, áthatolnak a sötétségen, besurrannak
az ablakszemen, mely természetesen
a váratlan süketség pillanatában
jött létre.

(2009)

Billentyűkkel írni

míg e szerkezeten írok
a betűk csapkodása nem sokban különbözik
a téli hegymászástól
bottal és jó felszereléssel

a kockabetűk akár a meg nem hódított kőszirtek

szúrós gyapjúkesztyűben írok
orrom vörös mint a tibeti parasztlányé
a talaj pedig, melyen e betaposott betűk vannak,
fekete a keménységtől

ám kicsi a lehetősége hogy sikerrel járok

megállok az első kunyhónál
mindenhonnan füst gomolyog
lepihenek a szamovár fekete nedűje mellett

majd tovább indulok a jeges torokhangokon
melyek általában ott gyűlnek a csúcsnál
a fehér halálba

(2009)

Siratóének

Sötét pókokat köhöghetnék ki egész reggel,
az álmatlanság e drága barátait, a gyertyatartókat,
belső lényeimet. Kezdetben Isten nem tett különbséget: ember, hal, csalán.
Kinyitná a bagoly szemét, s átlátszó hegyet bámulna.

Reggel, az ég sötét szilvája szétterjed a testen.
A fej a nap körül forog s a falevelekbe
írja vénségét.

(2009)

ORCSIK ROLAND fordításai

DORTA JAGIĆ

Barbara

azon a kora délutánon a kávézóban a terminál fölött
az én drága Barbarám, akit csak úgy becézek: Barek
Nick Cavetól, a Shrek 2-től és a Bibliától függetlenül
arra jött rá, hogy people aint no good.
én kakaót kortyoltam, ő sírt, hörpölte a sós kapucsínót.
így, felduzzadt, karikás szemekkel ült az ellenfényben
panaszkodott afelől, hogy húsz éven át hitte: az emberek stréberek
s csak néha, valami csoda folytán történhet velük valami ocsmányság
mintha nem is kávézóban lennénk
retorikai kérdést tett fel (Jób módjára) hogy hát hogyan is
követhetett el valami ilyen nagy disznóságot
és ráadásul ezt többször is. ő. ő, aki egész életében hitte, hogy ő a jószág és az
erkölcs
megtestesülése.
ő. ő, aki egész életben hitte, hogy ő az emberségesség megtestesülése.
ennek nevében megittunk még egy elsózott kávé.
győzködött: anyukám, ez nem is én voltam eddig.
én legyezőt hajtogattam a cukor papírzacskójából és hepi voltam

hogy magához tért és rájött: az emberek a gonoszak
és önmegváltásra van szükségük .
mint a kulcsfontosságú messzindzser a Mátrixban
az asztal fölé hajoltam és
kimondtam a forradalmi igazságot
hogy minden meg nem mentett emberben lakik egy,
legalább egy szürke szörnyeteg.
egzaktul mondván: egy fellázadt angyal.
hallgatott, de nem volt meglepve.
(ez alkalommal nem tűntem fanatikusnak.)
a vendégek rég elmentek haza és a pincér bezárta a kávézót.
elmúlt az ősz, s hát egy új év is.
a bátyja munkát talált, a nővére férjhez ment.
ő tovább ült és sírt. ó emberek, minő kegyelem, felkelt és kiment, jézusba
(2001)

Néma csöndpercek az adón

a világ összes ganglikus szerve közül
a legidegesebbek a háziasszonyok.
még ha a legbékésebbnek tűnnek is
köntösük zsebében körmükkel morzsolják a tésza-sakk-királynőket
híres hallucinációikat
a konyhai izzók hatvanhat wattos
folytonos fénye okozza.
Kötényük alatt viselik bimbókkal ékes testüket
szemükben zöld csomagolópapírban pedig koraszülött csecsemőik árnyait
őrszentjeik egy kissé bugyuták
és testüknek sony tévé alakja van.
a délelőtti órákban
ha egészségesek
a háziasszonyok pajzsmirigye kiválasztja
utolsó kívánságát egy hispán szappanopera hősének.
mikor végül a dehidráltágtól kimúlnak
haláluk a transzmitterekben tónusos interferenciát okoz.
(2002)

Hátszándék-vadászok páholya

az biztos,
hogy még él a süket füvesemberek hagyománya,
akik az egészséges fülekből kilopják a viaszt.
s teszik ezt különféle piócák segítségével
a vermekben a pályaudvarok büféje alatt
esténként szemüket bekötve a viaszból ízes, édes teát főznek.
amit aztán hajnalban éhomra isznak ki,
hogy holdkórosan sétálhassanak az utcán, kihallgassák és
és rögzítsék, megjegyezzék gondolatainkat, hogy ettől
e világ egyedüli szakértőivé válhassanak végül.
mégis, az emberi végzetet szignifikánsan nem befolyásolják,
mivel ezek a furcsa gnosztikusok megvetnek minden emberi tevékenységet.
amazóniai esőerdőkben nyomtatják titkos újságjaikat
kizárólagosan beavatottak számára.
sajnos, ünnepi gallérjaik csapkodásának zaja
elüldözi kémjeinket
ezért igazából nem tudunk többet róluk.
legapróbb nyomaikat csak az ősz gyűjti össze,
hogy majd a halál után beleépítsék a transzkontinentális autóútba.

(2002)

Mi madarak, és halak, és szavak

kezdetben
mint a teremtés lelke
mi madarak a keresztből repülünk ki éppen hogy kirepültünk a keresztből
sötét vizek fölött lebegünk
csőrünk még nem lévén tisztában velünk

megható kitartással dolgozzuk ki évekig a puskagolyó és golyóálló, minden falon
áthatoló sárga műbőr testecskenk számára elfogadható zuhanást is, repülést is, zu-
hanást is

soká tart, míg végre felismerjük saját szelünket
és megtanulunk csókolózni vele
a hason a villámokban és
a rubik kockával a földön
míg el tudjuk választani a tengertől a földet
és a talajon
felfújni a sűrű légteret
amely miután felrepülünk a tereken lisztfelhővé áll össze,
s aztán láthatóvá válnak
a mindenki számára emészthető élő szavak golyói

(2007)

31. születésnap

ha azon a reggelen, legfeljebb a 31-ik születésnapod volt,
fel sem keltél a tortából
az ágyból, mint isten gyermeke
zekében, kioldódzott piros korcsolyában
gondjaid
felhalmozódnak, mint a foltok a szemüvegen
valami, mint mikor az öreg farkas bőre kikérgesedik a táskán,
a nadrág patentján
beleakad a körömbe, mobilba, pénztárcába
és zavarja az úrból jövő jeleket
amiket egy feltámadt legfelsőbb lény küld neked
ilyen napokon bezabálsz csirkéből ebédre
és leülsz átlagos tyúkverseket írni
a nyakadban növekvő feszültség miatt
a cetina folyó vízállása miatt
felhívod a szerkesztőt, unokanővéredet
és a még életben lévő nagyanyádat
de egy kis mocskos szörnyeteg
összekuporodik a méhben
halkan sír és feketét iszik
az alkonyba üvölt a hónalj alatt
ám este felhasít téged és megtölt kövekkel
még ha ő is az, aki vicces és halott

másnap a vadászok s a földmérők az ablakban méricskélik
ez alkalommal a gondoskodás
mennnyivel nem tudta meghosszabbítani
az ünneplő életét legalább egy
vérfoltos könyökhosszal.

(2007)

TERÉK ANNA fordításai

OLJA IVANČEVIĆ SAVIČEVIĆ

*

a kádban megnő a lábam. elhagy engem a lábam. tegnap még megérintettem a talpammal a fejem búbját.
elhagy engem a lábam, vagy csak a fejem emelkedik el a földtől.
nem tudom, mi történik, de a felső polc könyvei találkat adnak nekem.

(2007)

*

apa éjjel-nappal nyitva tart. hozzá beállíthat a vers. leheveredhet nála az isten, hogyha elfárad.
átsétálhat rajta a szerelem, akár egy üres szupermarketen.

(2007)

*

ezen az estén viskójába tévedt egy kutya, aki sópikkelyes szánt húzott magával.
– majd felkeres egy férfi – mondta – akinek bordáimhoz illik az uja.
kisöpörte a viskót, bekente testét és a kutya bundájából kiúzta tenyerével az éjt.
a jégtörők közé csúszott a tetőről a hold, az a lázas, kékes sörényű nő
az övéből borotvát húzott elő, és felszelte magának, meg a kutyának a telet.

(2007)

*

hirtelen feltámasztottam a szerelmet, a nagyon édes és száraz gyümölcsök miatt. a mandula és a méz miatt. a cukorral, kávéval és fűszerrel teli csuprok miatt. a citromhéj és a feketebors miatt.
szőlőn és fügén éltem, ujjamat rumba mártottam, és titokban epret nyalogattam. mohón lélegeztem be a pipadohány illatát. a cipőpaszta, a sötétzöld fafesték illatát. egymagam remegtem a kredenc és a tapéta között.
a gyenge ételt meg se kóstoltam: csak a rákfarkat, csak a datolyát, kagylót és fahéjat. a csókkal alig tudtam kivárni a tizenhármát.

(2007)

*

az apró szavakért kapott pénzen biciklit vettem.
világszintű biciklista voltam, utolértem a motorosokat, átugrattam a tetőket, távolról figyeltek a menedzserek.
és akkor egy rönő négyesből kiszállt egy srác, és azt mondta: hülyegyerek, majdnem elütöttelek, ki tett alád biciklit?!
négy évig elkerültem az utcáját. miután újra találkoztunk, négy évig szenvedett. legalább.

(2007)

*

ha a bóra után elfutottam volna a parkba, és fenyőmaggal teli tobozzal jöttem volna vissza,
ha a vissza tudtam volna tartani a levegőt a tenger alatt a kis mólótól a nagy mólóig,
ha megtanultam volna vezetni azt a motort, ha olyat fütyültem volna, ami elhallatszik a harmadik utcáig, ha nem mondtad volna, hogy *hagyd, fölösleges*, amikor le akartam vetni a pólómat, akkor nem írnék.
olyan könnyű volt saját örömömmre eljátszozni az apró szavakkal, ha meg is ropantottam a csontjaikat.

(2007)

VLADO BULIĆ

***

a szomszéd faluban (mert én falusi vagyok)
él egy hibbant főszer

a háború alatt verseket írt
népi tízeseket
Tuđman elnök tiszteletére
sokan műveltek ilyesmit
akkoriban szűkebb pátriámban

a faszit mégis hülyének
nézték

kivéve az öreg Ivant, aki szerint:
„Bár tényleg hibbant, de istenemre, mégis egyben vannak.”
mármint hogy jók a rímek.

a trendy költészethez
nem sokat konyít
de ettől még Ivan
de facto művész.

a barackfái minden évben bőséggel teremnek.

P.S.: elnézést kérek Naklice lakóitól
akik mást gondolnak Ivan barackfáiról.
ezt csak poénnak szántam.

P.P.S.: elnézést kérek Ivantól az előbbi
elnézés miatt.
ezt csak azért írtam
hogy a poén ne legyen annyira ócska

***

korábban
harcos, kalandor és homokbányász volt Mate U.
végül kiküzdött magának
egy állást a helyi vágóhídon.

aprópénzért dolgozik
és mindig van nála pálinka.

lehúz egy-két kortyot.
elővezeti a bikát.
láncokkal
a bal és
a jobb oldali falhoz köti.

egy ideig mereven nézi.
aztán megemeli a vaskalapácsot (a bikának nincs esélye).
és teljes erővel a szarvak közé sújt.

a bika térdre esik.
Mate még egyszer lesújt.
a bika összerogy.

Mate tovább üti
a bika kinyúlik
Mate folytatja:

„Baszom”
PAFF!
„a jó kurva”
PAFF!
„csetnik”
PAFF!
„anyádat!”
PAFF!

majd letörli az izzadságot.

előveszi a kését.
még egy kortyot iszik
és az elterült bikának átvágja a torkát.

mintha tűzoltócsőből
fröcskölné a vér.

előveszi az üveget.
a döglött bika farára ül
iszik és
nézi a vért
ahogy a lefolyón elszivárog.

***

a töltésen egyszer
belém kötött három főszer.

honnét jövök, kérdezte az egyik.
„Bazmeg”, mondtam, „Splitből.”

cigijét erre az arcomba nyomta
és könyökkel ütötte ki a fogam.

kezdett belejönni éppen
de így szóltam:
„Bocsásd meg, hogy kivetted a fogam,
és bocsásd meg, hogy Splitből jöttem.
Hazaengedsz?”

csalódott bennem.

„Ne szarozz már, küzdjünk meg ketten,
csak te meg én. Ők nem szólnak bele.”

„Sorry, tesó, de inkább hazamennék.”

(BESZARINAK LENNI JOBB MINT BESZARNI. – grafitti)

aztán elengedtek.

másnap elmeséltem Vecának az ügyet,
és ő megígérte, hogy „szarrá veri az első

zágrábi gecit, aki lejön Splitbe”.

és így is lett.

tanulság: nem árt néha elhallgatni
ezt-azt.

***

néhány évvel korábban
amikor először próbáltam
verset írni,
valahogy így nézett ki:

*Névtelen Szűzanyák
fehér menyasszonyi ruhában
a lassú sorvadás
keringőjét járják
magánforradalmak
édes dallamára:
mámoros gitárok
torz kijózanodások.*

*Unalmukban majd
újabb kísértő
félisteneket hoznak világra.*

megmutattam DRAGO-nak.
ő is mindig bekattan mondta
ha telezabálja magát ekivel
az ilyen falusi bulikon

***

azt mondta: „Vacakul vagyok.”
megkérdeztem: „Mi a baj? Mesélj.”

nem akart beszélgetni.

csak ennyit mondott még: „Egyedül vagyok itthon.”
úgyhogy elmentünk hozzá és keféltünk
(próbáltam nagyon jó lenni.)

aztán megkérdeztem: „Most már jobb?”

azt mondta: „Igen.”

felkelt,
rágyújtott,
a hűtőből
elővett egy Ožujskot és
egy húzásra kiitta a fél üveget.

ennyit a disznó férfiakról.

(2003)

DANYI ZOLTÁN fordításai

BRANKO VASILJEVIĆ

***

gyúrom a textust
akár a pogácsát
egy gyors zzzuppall
formálom a grammatikát piszoárokat
minőségi bort burzsoáziát
ő szüntelen felbuzog újra
az ajtón át a falból
kiugrik a foglalatból
felcsillan a hajban tányérban

gatyában vokatívuszban szemétben
a kukába velük! a kukába!
egy kutya türelmesen vizslat
verejték cseppek

(2003)

***

belenézek
a kristálypohárba
szól a kristály: lépj be!
belépek
látom külszínét a pőre aljzatnak
a vízfalat
szól a kristály: jól van.
csak így tovább
s feloldódsz
láttam jézust
meztelen volt
esztelen és meztelen
összefutottunk egy városi kávézóban
ott falról a lepkék
a poharakba esnek
kérdézem: hogy s mint?
jézus csak rám néz
majd elfordul tőlem

(2003)

***

sziget vagy
erdőkkel és sekély vizekkel
grimaszoló kölykökkel
a szigeti ünnepélyek idején
tollárussal halászokkal
és hajlott gerincekkel

sziget vagy
atyaúristen az adria közepén
s míg a vihar a madarakat
egyik szegletedről a másikra költözteti
sziget vagy
s míg az emberek a kompon csodálkozva suttognak
egymás közt
az ott egy sziget
lehet nincs ínyedre így lenni mindenkorra
a sós vízben megragadva
de mit tehetsz
végül is
nem vagy vándorkereskedő
sziget vagy
(2009)

eltűnés

ÖSSZEGYÚRT KÉPEK

tessék ma reggel végre felfedtem
a színjátszásból hazafelé tartva
titkos sans-culotte combomat
a parton álló fiúk előtt,
szabálytalanul kerek password-jét
a szeszélyes árnyak lomtárának. az unalmat.
figyelem
az embereket köröttem hová nőnek akár a zúzmarás ősz.
az ifjaknak uszonyai hibádnak.
az eltűnés csoportterápiájára járnak;
a lányokat nem köszöntik ha mellettük elhaladnak
csak félrelökik őket.
gépnek érzik magukat.
búza nő a szemükből.

(2009)

BARLOG KÁROLY fordításai

SAŠKA ROJC

tükör, meztelen saškával

tudod, saška, hogy mi a különbség a tükörbe nézés és a tükröződés között? te a tükörbe nézel, a képed pedig tükröződik. a tükörben nem látod a fejed búbját; bokán alul a lábadat sem. addig állsz a folyosón, amíg meg nem dermedsz a hidegtől.

a körmeid lilák. a melleid úgy néznek ki, mintha valaki a torzódra fércelte volna őket. alighanem a fiús arc miatt. az ágyékod borotvált, és a csiklódát is látni lehet. a szemed zavartan tekintget ide-oda. a vállad ernyedt. a gyenge bőrön átsejlenek az erek. saška, miért sírsz a tükör előtt? mit fognak szólni az emberek?

(2007)

gea szemei, meztelen saškával

saška, a tested egy bőségszaru. végigömlöttél az ágyon, és teljesen beborítod. gea kicsi, nem fogja tudni mind megenni. mindened csupa haj. az ajkaid duzzadtak. a kulccsontodnál lévő mélyedésben izzadságcseppek fénylenek. ha nevensz, látszanak a fogaid. mikor nevensz, az ajkaid gea barna mellbimbója után kapnak. amikor fölmeled a tekinteted, egy zöld örvényben találod magad. ez gea. lehet, hogy ő a te igazi hazád.

(2007)

lorenc b. tengerjáró-kapitány látomása

keskeny csípője volt, mint a kislányoknak, és kerek, feszes kis popója. pedig mindig az erős vádljú nőkre buktam, akik legalább egy fejjel magasabbak nálam. ő sovány volt, törékeny, mégis úgy állt tőle, mint a cövek. ha mérges volt, és nem hagyta magát, úgy vonyítottam a háta mögött, mint egy kutya. a karja, a csípője tele volt kék foltokkal a szorításomtól. éjjel úgy bújt hozzám, mint egy gyerek, és szagolgatott. az első évben napjában háromszor basztunk. később túl durván bántam vele. a barát-nőjével csalt.

(2007)

hallgatom a vasat a vérben

lány húsomban folyékony vas rotyog.
néha a fülemben lüktető vérre riadok fel éjszaka. állítólag ez a vérnyomás miatt van.
már mint az alacsony vérnyomás miatt.
láthatatlan prések sajtolják kis vastavakká a vérem.
ezért is keresem, gea, a tested melegét. hogy melegen tartsam a testemet határoló tagokat.
a kezét, a lábfejet, a nemi szervet és a szívet.
ha földi szerelmed nem melegít fel, a vérem lehűl, és megszilárdul. a húsom pedig ott marad, szétszabdálva, a vasrudakon.

(2007)

hajókabin

a hajókabin a par excellence anyaméh. éppúgy, mint az öböl. ahogy a sós folyadék elringat.
szeretem a bárka gyomrát. benne a gyermek kalandokról álmodik.
sötét van ott, és tele van mindenféle ládával, mégis ragyog. a sókristályok a kerek ablakokon. a nap a padlóra vetíti a fedélzet alatti hullámokat.
az aprólékos architektúra sok szempontból egy női testre hasonlít. ahogyan volta-képp a női test is olyan, mint egy hajó.
s amikor hajózunk, a kabinban utazunk. óvjuk gyermekeinket a naptól és a széltől. elrejtőzünk a vihar elől. rumos teát főzünk a tengerészeknek.
a kabin a szex színtere. a test, amelynek meztelensége a fedélzeten nem ötlük az ember szemébe, a fedélzet alatt fájdalmas vággyá torzul. ezért sokszor a nudisták is felöltöznek, ha bemennek a kabinba.
a hajó belseje a legintimebb belső terek egyike.
de ha nem egy hajóban lenne, inkább olyan lenne, mint egy sírgödör. vagy egy vakond föld alatti vacka.
a teljes szabadság vidékén pedig: a titok szabadsága.

(2007)

MARIJA ANDRIJAŠEVIĆ

Menj el a boltba, hozz három tojást és egy nagy üveg lekvárt

micsoda kellemetlenség.

jó napot.

jó napot.

anyád hogy van? a nagybácsid? a nagynénid? a gombod az ingeden?

no, viselkedjen, maga csak egy bolti eladó.

nem folytathatok ilyen beszélgetéseket. miért akar bármit is tudni rólam?

és kellemetlenül éreztem magam. nem szeretem a páratlan számokat.

a muterom három tojást mondott, de nem vagyunk már szegények.

adjon tíz tojást.

fenét, adjon nekem maga harminc tojást.

és ez a négy kiló lekvár, mennyiért adja?

nem hallottam a választ, de felkészültem: jöhet, szuper!

palacsintát készít belőle?

fenét, az óriásplakátokat fogom célozgatni az úton, ez meg mi a faszomér' érdekel.

az én tojásaim.

nem adom neked.

nem fogunk a tojásokról beszélni.

fenét, nem fogunk semmiről.

...

hívj fel, mondd, hogy szeretsz, beszélj nekem.

hívj fel.

szeretném neked elmesélni, hogy a bolt felé menet egy nagy darab nő fejbe vágott egy embert a motoron.

és hogyan néztem a fejét, ahogy elrepült az úton.

hordj bukósisakot.

kösd be az öved.

nem akarom nézni a tíz métered az úton. nem akarok hallani róla.

de túlélte.

valójában egy halandó voltam, aki gyönyörködött a szerencsétlenségben, és nem hívott segítséget.

nézett rám a rendőr.

no, állíts meg, állíts meg, és én a szemedbe hazudom, hogy semmit sem láttam.

és mit tudsz velem csinálni? megdobom tojással azt a pandúr szemedet.
megdoblak.
különben is csak bolyongok ebben a világban.
hát kösd be az öved.
vigyázz a teherautókra és autóbuszokra.
vigyázz a sebességre.
autóútra.

(2007)

Élvezd a sötétséget, amíg nincsenek reflektorok

holtan találtak rád a sötétben. messze az otthonodtól. fej nélkül.
hagyj sírni a szoba sarkában.
a kád szélén.
a nyitott ablaknál, hogy ne felejtsek el lélegezni.
szörnyű emlékezni rád.
imádkozz, mielőtt aludni térsz, higgy istenben, a falban, a hegyekben.
a porszemben az ágy alatt.
irts ki mindent magad előtt.
öregapám túl sokat ivott.
élj a félelmekből. az adrenalinból. a múltból. és valahol amott, valamelyik holnapban dugd a fejed a homokba, és mondd azt: ez nem én vagyok.
borotvával a kezeden. és tintával. és túvel.
soha nem tudhatod, mikor támad kedved valamit a bőrödre írni.
számold a lépéseit. minden porcikáját. szeresd – ne szeresd. nekem teljesen mindegy.
holnap úgyis sakkozunk, és testünkön bábukat tologatunk.
harmincszor harminc centit mérnek. terhet is kell itt cipelni.
kerámialapokat vásároltunk egy hónappal a halála előtt. azt mondta az elárusítónak: figyeljen, a feleségemnek látnia kell ezeket. hazavihetek egyet?
megmosolyogtatott. ki tudja, mikor félt utoljára a feleségétől.
csukd be az ablakot, hideg van. a télapó az idén csak gyufákat hoz neked.
de miért gyufákat?
mert fel kell melegítened azt a gonosz lelked, drága gyermekem.
azt a hideg vért.
az őseim gyilkosok voltak. és most meg akarnak jutalmazni bennünket. plakátokat osztogatnak, és arról beszélnek, milyen jó tudni, nemesi véred van, mely kardokkal

és lándzsákkal küzdött. hé, emberek, hát miről beszéltek?
a régi út spliti kijáratánál a talpad nyomai vannak harminc méteren.
valamelyik nap követtem az olaj útját, és eljutottam a kávézóba, ahol megittad az
utolsó pohár vizet, melyet idegen kéztől kaptál.
kinek lehet manapság ellopni az identitását?
kinek az életét élni?
nap mint nap haltok, szinte parancsolat szerint.
nagybácsi legyek, nagynéni, te?
kinek a nevét kell kimondanom, kitől kell hallanom: arra a férfire hasonlítasz. arra a
nőre.

magamra hasonlítok.
így nem kell védekezniem.

(2007)

***

az öregem öngyilkos lett.
egyik reggel a zsebemben madzagdarabbal ment munkára.
utoljára hajnali öt negyvenötkor látták az autóbuszállomásra vezető úton.
az öregem bolond volt és meggondolatlan.
vajon tetszeni fogok neki? mit mondasz? tudod, estére már nem lesznek azok a
hosszú pillantások és hitegetések. nézz rám. mit mondasz? vajon ez az?
elment falura autóbusszal, és felkötötte magát egy bozótosban.
a megfontolt kurvapeccér. leszállt egy megállóval előbb, és átgyalogolt a folyón me-
zítláb, hogy ne jussunk a nyomába.
több mint harmincöt napig kerestük.
hinni akartuk, hogy él és hülye valahol. hinni akartuk, hogy él valahol.
bűdös. koszos. öntudatlan. él.
egy tűzoltóautó rohant az úton, amikor először kérdezted meg, szeretlek-e.
jóhogy szeretlek.
de mintha tudnám, mit cirkuszol holnap az öregem.
harmincöt nap agónia.
minden trükköt kipróbáltunk, az ágy alatt is kerestük.
nem sokon múltott, hogy a tévét is szétszedjük. hátha a katódok közé rejtőzött.
a muter egy reggel felébresztette az apám és a saját testvéreit. a bátyámat is.
elküldte őket a bozótosba, és azt mondta: ez az utolsó alkalom. még egyszer és vége.
a bátyám megérezte. apám halálát.

csörgött a telefon, és tudtam, mi vár ránk.
azt mondtam anyámnak: jól van, megtaláltuk. csak erre volt szükségünk.
anyám zokogott. tudom, nem ezt érdemelted, de... megtörtént.
sajnálom, hogy harmincöt nappal később elhagytalak, és nem voltam elég jó neked.
sírok, ha eszembe jut a bátyám, aki megtalálta.
a testétől különvált fejét. és azt a szagot.
a bátyám zakója és az én órám volt rajta.
az órát a férgekkel együtt három nap múlva visszadták. a vécében tanulmányoztam.
az öregem azokban a férgekben élt, és én tudtam vele beszélgetni.
félelmetes volt. soha nem volt fehérebb. gyűrűsférgekké változott..
azt mondtam: jól van. azt mondtam: te tényleg hülye vagy.
azt mondtam: el foglak felejteni. gyorsan. azt mondtam: ne haragudj, de ezt kell tennem.
összetapostam az összes férget. sokáig főztem rotyogó vízben az órát.
sírtam.
az öregem öngyilkos lett. elvesztette a kontrollt az élete felett.
a bátyám talált rá, én pedig betörtem a szoba ajtaját, azt visítózva, hogy nem megyek el a temetésére.
a bátyám állt mellettem a menetben. soha nem szerettem még annyira, mint akkor.
a muterom azt mondta: a kurva anyját, és nyugodjon békében.
nincs nap, hogy nem gondolok arra, mi történt volna velünk a harminchatodik napon.

(2007)

VIRÁG GÁBOR fordításai

ANTONIJA NOVAKOVIĆ

valami nyomja a szívecskédet, mondja nekem egyik nap a cigánylány az oktagonon
a dm kijáratánál (valahogy olyan végérvényesen,
mint ahogy az esernyő kifordult küllői
a fájdalom konstrukciói, olyan biztosan,
hogy úgy tűnik, sosem fog megsemmisülni)
a visszatérés lehetetlen, esik egy kis eső,
és mindegy, hogy a szavak csontig áznak,
a felemelkedő
szappanbuborékok hangjai,
és egyre nehezebb változtatni
a retorikán, különösen vasárnap délután,
az ebéd kész, de senki nem jött,

hogy összetörjön néhány tányért, összekenje a falat
az étellel, szétszórja a parkettán
a sót és paprikát, csupasz kenyérszeletet, egyszerű
tenyérmozdulattal, összes ujjával
kihúzza az asztalterítőt,
hogyan legyen.
senki nem jött, nincs visszatérés és nincs
már mit mondani.
csak a mosogatóban a piszkos edények

(2008)

könnyű lenne rosszabbnak lennem, arcod foltjára
nem rakni ujjam
hagyni,
hogyan terjedjen és egyáltalán
elfoglalja mindazt, ami vagy
úgy, mint amikor egyszer,
kihallgatva a metaszekvenciát, a padon ültünk (a fűvész-
kert árnyékos
szélén, a 45-ös mezőn)
gyengéden magasan vigasztalhatatlanul
ahogyan az éjszaka a köldökzsinóron át
saját kegyetlenségét
táplálja engedelmesen
nyújtom a kezem
és megölelem a sötétséget, a viselttest,
melyet körbefon a fény

(2008)

hallgatni amíg nem ugranak ki a nyakadnál és öklödnél a lóerek
aludni, kimenni
az emberekkel teli villamosból, akik legszívesebben fejbe lónék egymást
elázni, azokról írni,
akik nem jelentenek semmit
mindenkinek hazudni (a fehér szamuráj
felemeli a kezét és elengedi a forgalmat a kereszteződésben,
a piszkos köldökben
kis vodkával az alján.
ha isten halott, akkor ki ez,

aki kinyitja az ablakot,
hogy kidobja csipesszel levágott körmeit a kocsiútra)
akarsz-e a csodatévő mindennapjaiddal (egy szelet parízer
két karéj kenyér, vaníliás
nes-kávé)
gyógyítani engem
akarsz-e úgy fogni, mintha tyúkot vágnál (és az a valamit benned
mely mindenkinek úgy tűnik, mint a semmi, az etetés világos alakját ölti) akard-e
a testemen levő, az ostya befogadására markerrel megjelölt lyukba bedugni
a piszkos ujjad, átváltozni
ahogy kell
vadállatot engedni a szájsarokba, arcomat
mint vizes pénztárcát a tenyérbe gyúrni, észrevenni, hogy már
milyen nagyon hideg van és hogy valahol ugat egy kutya
(2008)

poncius pilátus bemegy a billába és mosóport és jázmin
illatú öblítőt vesz (és a távolból
a petrova utcából visítást hall az inkubátorból)
melege van a nejlonharisnyában
várja a szemafort (a fülhallgatóból
hangos le piaf szól)
a pénztárcájában pontosan hétszázkilencven kuna és
húsz lipa van de ő mindenfélét
szeretne
kibontja a rágót, a kleini kék színű
alagútról gondolkodik, melynek végén
a kéz nélküli nő vár
a keresztbe tett combokon
valaki vésővel az ajkait verte ezért olyan vonzók
a járdán két idősebb hölgy egymás kezét fogja és bizalmasan suddognak, az egyik azt
mondja:
szeretem a jól kinéző bizsut elveszi a napilapot az újságkihordótól (ha fáj,
úgy fáj, hogy majd' megfulladok)
a férfit jobbról felveszi egy corsa, poncius nézi
a fehér és zöld szemeket az úton, a jázmin
illata, milyen tiszta, gondolja
poncius, milyen
tiszta minden
(2008)

valaki egy prevert-versben ceruzával

megjelölte a hangsúlyokat
mintha el akarnám szavalni
de vasárnap van, késő
és a csöndet szögként kell a falba verni,
hogy jobban kiürüljön
ami alatta van
levágtam a körmöm, simára fésültem a hajam
megmostam az arcom és a testem, kifehéritettem a bőröm
és mi több
eltávolítottam mindent a parketta és önmagam közül
a szoba biztos sarkában
terelem a kezed látomásait, melyek úgy ölelnek,
mintha cérnára lennének erősítve
csak hogy minél előbb visszatérhessenek saját testükhöz
és hallani a kutyát, ugyanazt, aki felfalta a szerelmet
a szerelem egyedül
hogy ugat
és én tisztán és felszögezve fekszem, kihúlt tenyérrel
a fülemben
és hallani sem akarom

(2008)

BENCSIK ORSOLYA fordításai

MARKO POGAČAR

A tárgyaltan

Szeretlek Vaszilj Kandinszkij,
mert szép vagy, ha
hülyeségeket is beszélsz.

Ahogy fog a rókában,
ahogy bennünk a kétely,
úgy a tárgy a tárgyban,
oly sajátosan.

Élessé tettél minket.
A lélek az, amit a
keziddel láttál,
és mi más a lélek,
ha nem tiszta hódítás?

Mi van benne,
hogy közben láthatatlan –
hogy van a nyom, a szín,
mitől bukik alá a forrás,
éjjel a bozótban?

Míg növekszel, lenn a fehér dologban,
(nincs jelentésed,
de van benned értelem),
valaki belép a gyors egyidejűségbe,
az érthetetlen, zsíros disznóba.

Minden mozdulattal tágul valami,
belélegez, kilélegez,
sistergő gyufaházat alkot a lélekből,
végképp elhasznált,
utolsó helyiséget.

Benne ülök, körülvéve élek,
hallgatok és suttogok a tárgytalannak:
– milyen lehetsz, szűk menedék,
a legfehérebb zombi, aki várja, hogy eljőjön
a maga ideje –

(2009)

Boxers Love Eighties Music

Háromszor olvastam el *Frank O'Hara*
Lunch Poems-ét,
majd aranykígyót melengettem a keblemen,
teát szűrcsöltem szemüregéből, jól megégette
a nyelvem, mert a tea forró volt, én meg türelmetlen.
Szólt a kígyó: te kretén, hogyan gondolhat az égett

hús ennyit! Benne valami mély államellenesség
sajog! Napokig hordtam körbe azt a hideg
labdát – mikor mindent megittam, és bentől
megállíthatatlanul ömleni kezdett a sötétség,
elengedtem, és bezártam a kávézót. Többet nem
jöttem vissza. Kétszer olvastam el a Lunch Poemset;
az elejétől a végéig, összevissza kétszer, nem számítva
az egyes verseket! A három csak a há miatt volt!
És mi köze mindennek a tárgyakhoz, és ki bírja el
még mindezt!

(2009)

Verstechnika

Az első horvát elnököt feledéssel gyilkolják, juntáját
tűzforró levessel és halott pincérrel, aki makacsul
megkerüli őket; miközben a városban sétálok, szemben a halállal,
újságot veszek, kávéét veszek a trafikban, kötekedő sármomat,
puha karakteremet hallgatom, meg a *Haustor* zenekart;
egy átlagos horvátot együttéléssel, toleranciával gyilkolják,
hóval teli szájjal – széles és könnyű szmog telepszik rája,
és magával viszi őt azzal az ősszel, a reggeli, sötét vízzel,
ami a nyakadba kúszik, a materiális, lágy vízzel együtt,
az egyházat Krisztus kitartó citálásával, feltétlen és tartós
szeretettel gyilkolják; magától tűnik el a disznó, langylehelletébe
vonul, tenyérbe csorgatja vérét a tapasztalat; a verset Drago
Štambukkal gyilkolják, az anya, miként az meg van írva
valamely precíz iratokban; semmi sem marad meg, semmi,
az a ragyogó, kiégett nap.

(2009)

KOLLÁR ÁRPÁD fordításai

BRANISLAV OBLUČAR

Klumpák

Íme, hogy képzelem el a poklot: sem nem főznének, sem nem sütnének meg; a pokoli építményben a kellően intelligens ördög ágyamat egy szobácskában helyezné el, épp a lépcsők alatt, s így akármikor eltakarja szemem az álom törékeny héja, le-fel járkálna a klumpával.

(2010)

Pókok

A pókok a sarkokban szaporodnak és szövögetik a hálójukat, kibújnak a porszívóból, mellyel ki akarom őket irtani, erre még makacsabbá válnak, csészék, villák és kések közé bújnak, még a zuhanyzókabinba is, ahol azt kiabálják, hogy: vízállóak vagyunk!, e pókok egy napon, mikor rátalálok a módszerre, hogyan beszéljek velük, mikor megtalálom a közös valutát, fizetni fognak, ó, de még mennyire fogják fizetni az albérleti díjat!

(2010)

Göröngyök

Éjjelente a szeder a sötétség göröngyeivé válik. Lemondunk a látásról, tapintásra hangolódunk, elkülönítjük a puhát a keménytől, sietve fölemeljük a réteges szoknyák szegélyét, mintha titkos erotikus munkáról lenne szó, élvezetlopásról, szexuális rablásról. Hogy nem ártatlan ez a munka, láthatjuk abból, amikor belépünk a házba kezét mosni – könyékig foltosan az édes szedervértől. Az erotikus metaforikát ekkor lazán leválthatná egy sokkal gonoszabb, ám lelkiismeretünk makulátlan. A termések az edényekbe kerültek, az apa kiválogatja őket, megmossa, előkészíti a lábasokat és a cukrot az alkimista átalakításhoz, a gyümölcs dialektikájához: kiszívni a létező fényt az érett, szaftos sötétség szívéből.

(2010)

ORCSIK ROLAND fordításai

BRANISLAV OBLUČAR – MARKO POGAČAR

Küldemény a határ túloldaláról

VÁLOGATÁS A FIATAL HORVÁT KÖLTŐK VERSEIBŐL

A kedvezőtlen társadalmi és piaci feltételek ellenére a 2000-es évek a horvát költészet – különösen a fiatalabb generációk költészete – területén igencsak termékenynek bizonyultak. Az évtized véget ért, és visszatekintve azt láthatjuk, hogy ez idő alatt számos érdekes dolog történt. Amint a borús, és meglehetősen sovány lírai termést hozó 90-es évek véget értek, egy új irányzat jelent meg a színen: a könnyen befogadható, széles körben olvasott valóságköltészet „hulláma”, élén Tatjana Gromača Nešto nije u redu? (Valami gond van?) című, mára már kultikussá lett kötetével, amelyet Krešimir Pintarić, Drago Glamuzina, Vlado Bulić és más szerzők verseskönyvei követtek. Ezáltal a horvát líra maga mögött hagyta a nyelv tapasztalatára építő költészet – az elmúlt évtizedre már kiüresedett, elfáradt – poétikáját, amely az 1980-as években, a Quorum folyóiratban bontakozott ki, és intermedialitásával, popkulturális utalásaival új szintet hozott a horvát irodalomba. Ezek az alkotóelemek azonban a 90-es, majd a 2000-es években színre lépő új költőgenerációnál is megtalálhatók, csakúgy, mint a már akkoriban is elterjedt kollokvialis, az utca nyelvét idéző fordulatokkal átszőtt költői nyelv.

A horvát költészet újonnan színre lépő nemzedékei az elmúlt évszázad 50-es éveitől kezdve rendszerint saját – kifejezetten az adott generáció képviselőinek teret adó – folyóiratokban publikáltak, és az irodalomtörténeti korszakolásuk is ezek szerint történt. A 2000-es években azonban, csakúgy, mint az azt megelőző évtizedben, ez a tendencia megszakadt. Jóllehet a folyóiratokat, azok irodalmi és társadalmi befolyását érintő problémák nagyon is nyilvánvalóak, mi több, azok a kultúrpolitikára is kihatnak, a folyóiratszccna elhalásáról korántsem beszélhetünk. 2005-ben indult a félévenként megjelenő Poezija folyóirat, amelyben kizárólag versek, illetve egyéb versekkel kapcsolatos szövegek látnak napvilágot, a Quorum című folyóirat pedig, amely szintén fontos szerepet szán a verseknek, megújulva, fiatal szerkesztőgárdával lépett az olvasók elé. Említhetnénk még a Tema című folyóiratot, valamint a Zarez és a Vijenac című kéthetilapot. A 2000-es években az irodalom egy új szintéren, az interneten is megjelenik; először a blogokon, később pedig a különféle portálokon, amelyek a recenziók, a kritikák és az eszmecsere ideális terepei. Az említett folyóiratok többségére jellemző, hogy együtt publikálnak benne a legfiatalabb, a közép- és a legidősebb generáció tagjai, és a szerkesztőgárdában is különféle nemzedékek képviseltetik magukat. Ez a folyóiratok poétikáját is meghatározza: jól megférnek egymás mellett a különböző beszédmódok, és a hagyományok a legfiatalabb generáció kreativitását sem bénítják meg; nincsenek nagy nevek, nagy művek, amelyek ellen lázadni kell, vagy amelyekkel versengeni kellene. Egyéniség, öntudat, a költői pluralizmusra való törekvés, valamint a kontextus ismerete – ezekkel a jelzőkkel lehetne általánosságban leírni a fiatal horvát költői szccna állapotát. A kritikáról nagyrészt ugyanaz mondható el, mint a folyóiratok helyzetéről. A fiatal és a legfiatalabb költők tevékenységét – jellemzően a fent említett, kifejezetten erre specializálódott folyóiratok-

ban – a legkülönbözőbb generációkat képviselő kritikusok követik, Tonko Maroevićtól kezdve Branko Malešen és Nikica Petkovićon át Dario Žilićig, Katarina Brajdićig és a cikk szerzőiig. Az a tény, hogy a legújabb generációkban nemigen találunk olyan kritikusokat, akik kifejezetten a saját nemzedékük munkásságát követnék, részben azoknak a médiumoknak a helyzetével magyarázható, amelyek teret adnak a költők műveivel foglalkozó kritikáknak.

Az általunk közreadott válogatás jól leképezi ezt a helyzetet. A cikk megrendelője azt javasolta, hogy a válogatásba csak az 1973 után született költők művei kerüljenek be. Ez két okból is hálásnak bizonyult. Egyrészt az 1973 után született alkotók és azok művei még nemigen kerültek be az irodalmi kánonba, a tevékenységük alapos kritikai rendszerezése és értékelése pedig – néhány eset kivételével – még várat magára. Másrészt, a már említett valószínűleg legfontosabb képviselői – Vlado Bulić kivételével – nagyrészt ez előtt az év előtt, a 60-as évek végén és a 70-es évek elején születtek. Ebben a válogatásban nagyrészt az azoknak az 1974 és az 1984 között született alkotóknak a művei kaptak helyet, akik a 2000-es években jelentették meg az első vagy a legjelentősebb köteteiket – nélkülük nehéz lenne elképzelni a közelmúlt fiatal horvát költészetét. Ahhoz azonban, hogy a korszakról teljes képet kaphassunk, a fent említettek mellett néhány további, a 60-as évek végén és a 70-es évek elején született szerzőt is fel kell sorolnunk – például Ivica Prtenjačát, Tomica Bajsićot, Slađan Lipovecét, Evelina Rudant...

Dorta Jagić és Ana Brnardić a 2000-es évek elején, illetve a 90-es évek végén megjelent kötetei átmenetet képeznek a két évtized lírája között. Régebbi kötetekben a korábbi poétikák jegyei ismerhetők fel, a 2000-es években megjelent szövegeik pedig fokról fokra válnak egyre egységesebbé és karakteresebbé.

Ana Brnardić három kötetében érdekes költői utat jár be, a 80-as évek nyelvi tapasztalatra építő poétikájának invenciózus továbbvitelétől (Pisaljka nekog mudraca – Egy bölcs íróvesszeje) a Valcer zmija (Kígyókeringő) című, túlnyomórészt prózaverseket tartalmazó versesköteten át, amelyben egy onirikus mesevilág körvonalai sejlének fel, egészen a Postanak ptica (A madarak születése) című kötetig, amelyben a korábbi töredékesség egy könnyebben megközelíthető, narratív jegyekkel tarkított költői nyelvnek adja át a helyét. Az Ana Brnardić költői világába belépő olvasónak gyakran áttekinthetetlen asszociációs ösvényeken kell bolyongania, átvágva a szöveg szemantikai dzsungelén, egy kígyóval, madárral, angyallal a hóna alatt, vagy egy olyan képzeletbeli lény kíséretében, amely az ismert világ határán kóborol, és sokszor a határ túloldalára is áttéved.

Dorta Jagić mind a négy verseskötetében a textualista hagyományokból merít, markáns, egyéni módon építve őket tovább. Dinamikus lírai univerzuma két pilléren nyugszik: a sűrű, hermetikus metaforikán és a nyitott, szóródó versstruktúrán, amelynek sokszor ellenállhatatlan lendületét a poeta ludens mindenütt jelen lévő mancsa teszi hitelessé. A Plahta preko glave (Lepedő alatt, 1999), a Tamagochi mi je umro na rukama (A tamagochim a karjaimban halt meg), a Đavao i usidjelica (Az ördög és a vénkisasszony, 2003) és a Kvadratura duga (A szivárványok négyesegítése, 2007) című kötetben a költő alapvető egzisztenciális-etikai horizontját és fő hivatkozási mezejét az evangéliumi kereszténység, s annak központi szövege, a Biblia adja.

Olja Savičević Ivančević az első verseskötetével még 1988-ban, általános iskolás korában jelentkezett, és – két újabb fiatalkori kötet után – végül a Kućna pravila (Házirend, 2007) című verseskötetnek köszönhetően vált elismert kortárs költővé. Ebben a marginális koncepció

ciójú kötetben, amely jórészt prózaverseket tartalmaz, a gyermekkora melankolikus, lecsupaszított narratíváját, jellemző tereinek, alakjainak lírai feltérképezését, egyszóval belső világának szubtilis, filigránszerűen komplex archeológiáját tárja az olvasó elé. Az író nő későbbi prózai szövegei, és az ezekkel egy időben színre lépő költői alteregójának versei egyaránt az organikus emlékezet anekdotákból, apró részletekből, érzésekből és rég elveszített, de újra megtalált tárgyakkól kiinduló asszociációs láncain alapulnak.

A valóságköltészeti irányzatot a bemutatott nemzedékben Vlado Bulić képviseli a legmarkánsabban. A szerző – ezidáig egyetlen – kötetében, a 100 komada (100 darab, 2003) című könyvben kitűnően egyesíti az említett regiszter/stílus legfontosabb jellemzőit: narratívítás, a költői képeket – elsősorban a metaforát – szinte teljességgel nélkülöző kifejezőmód, köznyelvi, hétköznapi fordulatok, humor, politikai elkötelezettség, valamint – egyedüli kifejezett alakzatként – a legkülönbözőbb funkciókban megjelenő, gyakorta a szövegre magára irányuló irónia. Korántsem meglepő, hogy Bulić lírai szövegeit később prózai formában íródott „kiegészítésekkel” látta el. Ezek a szerző költői-prózai átmeneti fejlődési trilógiájának integráns részeként olvashatók.

„Gyúrom a szöveget / mint a pogácsát” – ez talán a legerősebb autopoétikus sora Branko Vasiljević legelső kötetének, amely a – nyomatékos és sokatmondó – Zid (Fal) címet viseli. A kötet címe a költői nyelvvel kapcsolatos elvárásokat fejezi ki; egyrészt azt, hogy a nyelvet könnyedén, a szerző szándékainak megfelelően lehessen formálni, másrészt pedig azt, hogy az ellenálljon a megszokott használati módoknak. S jóllehet a Zid nyelve hangsúlyozottan testi – karnális, erotikus –, második könyvében, amely a Tilt címet viseli, a nyelv az egzisztenciális szorongás tartományába merül, amely egyes helyeken a szerelem, vagy egyszerűen a kommunikáció kiváltotta szorongásként is olvasható – s amelyben a kommunikáció hiánya az újra fellelt líraisággal, s a lírai szubjektum melankolikus állapotával együtt jelenik meg.

Saška Rojc sokáig a horvát költészet egyenletének ismeretlene volt – amíg ki nem derült (fel nem fedte), hogy valójában Olja Savičević Ivančević költői alteregójáról van szó. A két szerző formai és témabeli párhuzamai azonban már ezelőtt is szembeötlőek voltak. A Puzzle-rojc (2007) című verseskötetben szintén prózai töredékeket találunk, amelyek fő motívumai az identitásképzés, az identitás képlékenysége, polifóniája. A kötet elsősorban a test, a társadalmi nem, valamint a család problémáit tematizálja. A versek kifejezőmódja – az identitáskonstrukció nyelvi álcázása érdekében – keményebb, köznyelvszerűbb, a lírai én pedig gyakorta nevezi meg saját magát.

Marija Andrijašević Davide, svašta su mi radili (Képzeld, Dávid, mit tettek velem) radikális vallomásságával tűnik ki a többi horvát lírikus művei közül, verseiben együttesen jelenik meg a családi tragédia és a szerelemben átélt kudarcok élménye. A kötet beszédmódja dinamikus, életteli, többszólamú, digressziókban gazdag, valamint az emelkedett érzelmesség és (ön)irónia keveréke jellemzi. A lírai szubjektum az írás által keresi, próbálja megerősíteni, és kérdőjelezi meg újra és újra a saját identitását. Ez az identitás azonban nem válhat szilárdá és befejezetté, mert többszörös párbeszédnek eredményeként jön létre, amelyek többnyire nem jutnak nyugvópontra.

Antonija Novaković egyike azoknak a költőknak, akik a 2000-es évek második felében az első kéziratban lévő kötetükkel elnyerték a legjobb fiatal költőknek járó Goran díjat. A díjnak köszönhetően 2008-ban a költőnő Lako mi je biti lošija (Könnyű rosszabbnak lennem)

című kötete a figyelem középpontjába került, amelynek fő jellemzője a töredékes, bizarr képiséggel átítatott beszéd és a sötét érzékiség jellemezte külön szubjektivitás.

Lírája elsősorban a félbeszakadt szerelmes dialógusok és monológok áradatában gyökeredző érzékenységből táplálkozik. Ez a líra afféle traumatikus góc, amely rátelepszik a nyelvre, s nem engedi, hogy az egyetlen végső értelem köré záródjon, s ennek eredményeként egy egészet alkotó/egésszé összeforrt szubjektivitás jöjjön létre.

Végül – a nagy következtetések levonása helyett – egy futó áttekintést nyújtanánk a magyar közönségnek a (leg)fiatalabb horvát költők munkásságáról. A mellékelt szövegek egy párhuzamos világból (vagy nyelvből, ami a költészetben ugyanaz) érkező küldeményeként olvashatók, amelyek távoliséga vagy közelsége a földrajzi távolságtól függ a legkevésbé.

KÁLE CZ-SIMON ORSOLYA fordítása

VLADIMIR ŽIVKOVIĆ

SÁNTHA JÓZSEF

Mecskereki halálai

Lord nyomozó, vagy ahogy a háta mögött hívták, a Piás Lord, csak alkonyattal vette észre, hogy olyan sűrű és csillámos a levegő itt a külvárosban, ahol fele áron mérik a sört, akár ha egy kavicsban tétlenkedne. A kocsmából színjózanon kijutva, miután gorombán utcára lökte egy megvadult csapóajtó, elindult a kedvenc villamosmegállója irányába, némileg tanácstalanul, mert az utca végén egy sötét tömeget látott közeledni, s hiába meresztgette a szemeit, képtelen volt felismerni, mi is lehet az. Homályos látása félig kiivott korsókhöz kapcsolódó érzéseket gerjesztett benne, képtelenné vált kitapogatni a sűrűségből határozatlan önkényességgel felé tobzódó formákat. Már egészen közel ért hozzá ez az alakatlan, a kései alkonyati fényeket mohaszerűen elnyelő test, de még mindig csak a felismerés előtti pillanatban időzött, nem tudta, hogy nevesse, vagy menekülésre fogja-e a dolgot. A soros időt függeszteni, vagy legalábbis a történendők sejtelméit áttemelni tapasztalattá, ugyanolyan kínos, mint elsétálni egy mellékutcába, és soha többé vissza se nézni oda, ahol az előzmények logikája szerint valami váratlan dolog bekövetkezhet. Miután a valóságot általánosságban anyagszerűen értelmezte, nem sok lehetőséget adott a lelki tényezőknél, szembeszállt magával, azzal az értéktelen lényével, amely mindig csak utólag volt képes helyreállítani a történéseket. Előbb sok kis emberi lábat látott, amint a test alatt nagy igyekezettel lépegetnek, sőt, elsietnek a hordozott testen is túl, majd közel eresztvén magához a látványt, megpillantotta az összepréselődött embertestekből álló felület egyes alakjait. Hol egy kecskeszakállt vélt felfedezni rajta, hol egy melankolikusan lelógó bajuszt, máshol pedig világosan egy húsos fül körvonalai rajzolódtak ki, míg a forma egészét bizonyos gnómszerű végtagok egy felületre illeszkedő kifacsart együttese képezte. Ahogy megint eltekintett a nyomasztó részletektől, összességében egy embertestekből sikertelenül összegyúrt rovarra egészítette ki a képzelete a mellette elhaladó kreatúrát. Mert most mélységében is látta, hogy oldalra kiálló nagyobb lábbá állnak össze a fürge kis embervégtagok, máshol pedig potrohos hajlatokat vélt felfedezni az állandó mozgásban lévő test örvényléseiben. Egészében e látvány mégsem volt olyan komisz, hogy nyomozói kíváncsiságát kielégítendő ne indult volna el az utolsó lábak elhaladtakor, hogy a rovar teste alá betekintszen. A zizegő, harmonikázó, vad sertéket mozgató körgyűrűk alatt is kivehető volt még egy-egy emberre emlékeztető szegmentum. Így az egyik, hol szűkülő, hol táguló résen keresztül egy fiatal nő érdeklődő tekintetét sejtette. Mi a csoda ez? - kiáltotta felé. *Boldogtalan emberek vonulása*, mondta egy re-

cségeken átszűrődő lágy sóhaj, majd elveszítve az arc kontúrjait, vélhetően befordulván a hatalmas test habként petyhüdt tömegébe, Lord nyomozó undorát végképp nem bírván visszatartani, mert a rovarrest tracheáinak nyílásaiból szüntelenül áradó bűz olyan fokú töménységében zajlott eme párbeszéd, hogy gyomrának sörleves tartalmát az elvonuló szörny nyomában az úttestre eresztette.

Pontosan erre gondolt most, visszaidézte a Mecskereki-üggyel kapcsolatos leghalványosabb emlékeit, és ambivalens érzésekkel fordult be a ravatalozó nyitott ajtaján. Torkában ott volt a régi hányadék savója, mint egy dallamkürt öblös, érces harsonája, és az egész jelenség megoldatlanságából fakadó, az emberi értelmet meghaladó bizonytalanság. Vajh, mit is csinált a csinos özvegy, hogyan járt el ebben a nagyon szerteágazó ügyben? Lehet-e az egészet egyetlen keretbe foglalni, vagy külön-külön magyarázatok tartoznak minden egyes epizódhoz? Körbe sem tekintve, a magányosan álló asszonyhoz fordult egyből, most újólágtapasztalta a ravatalozó terébe belépve, mintha ugyanabban a kőben érne tovább, egy tökéletesen zárt kavicsban, mint azon az estén, amikor a Mecskereki-ügy számára elkezdődött. Feltűnhetett volna neki, hogy teljesen egyedül vannak itt, s szokatlanul tágas kettőjük számára ez a tér, amely a távollévők miatt, és a gyász tömjént árasztó vákuumában, a kőben való tartózkodás megszeghetetlen törvényei szerint ilyen; ahogy akkor este is érezte, hogy a rovartól ellépve tökéletesen egyedül van, és csak a nagy állat finoman összehangolt testéből álló figyelmetlensége következtében kerülhetett el a legostobább véget. Ott dőlingélt még egy ideig az út közepén, gyomra tartalmából egyre kevesebb nedvet kiadva, mint a szülő nő, aki egyre kisebb gyerekeket szül, s néznie kell, mint a pék a cipőit, fogyatkozó erejének tárgyiasulását. Mondhatta volna magát egy részeg madárnak is, aki szárnyaival az út porában evez, képtelenül arra, hogy a levegőbe emelkedjék, csak tántorgása bizonyos szabályszerűsége emlékeztette arra, hogy innen valamiként menekülnie kell. Ekkor verte be a fejét, emlékszik erre pontosan, hátrálva óvva magát a saját mocskától, egy ismeretlen tárgyba, amely valahol a feje magasában leledzett, és rémületében, mert az előbb még nem ijedt meg, de most, hogy ezt mindenképpen elkerülje, szükségesnek tetszett ez a nem egészen célszerű, de mégis az ösztöneiből fakadó gyengeségének gyors felismerése. A rovar tűntével, amikor is még bátornak és érdeklődőnek mutatkozott, maradt valami az utcán, különösen pedig az ő idegeiben, és ez mindenképpen megfontolandó maradvány volt, amely a további történetekben már az eseményeket rögzíteni akaró, episztoláris hátrányként jelentkezett.

Kondoleált, teljes figyelmét, ha nem is a részvét hiábavaló bensőségességét árasztotta az özvegy felé megjelenésével, most úgy érezte, idegenként helyt állt mindezen tragikus események elszenvedőjének szobra előtt, s összességében maga sem tudott másra gondolni, mint hogy ellentétes érzéseinek összegyúrtságában a személyes megjelenése mégis több volt, mint pusztán kíváncsiság. Egy szándékaival ellentétes kézzel hajolt az asszony felé, amelyet az özvegy tartózkodó öleléssé szelídített, de nem volt ez sem egyértelmű, hiszen az utóbbi hetek eseményei annyira

féle értelemben módosították kettejük nagyon is személyes kapcsolatát, hogy ebben az ürességtől kongó teremben igazából semmi esélyük sem volt, hogy további magyarázatokkal szolgáljanak. Lord nyomozóban még benne élt az utcán elszenvedett veresége, amikor is egy akasztott ember lábaihoz csapódott, és csak percek múlva tért magához. Értesítette a mentőket, a rendőrséget, a tűzoltókat, miközben maga sem tudta, miféle kapcsolat is lehetséges az utcán elvonuló, összetákolt rovar, és az akácfára felkötött személy között. Soha életében nem volt még ennyire tanácstalan, jórészt ezzel magyarázta később magának, hogy a kivonuló szervek tüsténkedése közben a halott irattáskáját, amely nagy gonddal elhelyezve a közeli villanypózna tövében hevert, egyszerűen hóna alá csapva, a vizsgálat befejezése előtt elsétált a helyszínről.

A környék, legalábbis az az utca, amely a halott otthonaként volt az iratokban feltüntetve, némileg semlegesítette a rovar vonulásának idegeiben rögződött heveny marásait, sokkal emberibbnek tűnt, s így bűnügyileg értelmezhetőbbnek, mert még az a sejtelen is megfogant benne, hogy a halott valamiképp e szokatlanság áldozata lett, már amennyiben szokatlannak gondolhatunk egy, a nyakunk köré szorosan hurokban záródó kötelet. Nem csak igazolványokat, bankkártyát, kulcsokat is talált a kicsinyke bőrtokban, így egy semmi óra alatt már a ház kapuján csengetett, majd megtalálván a kapukulcsot, a lakás sötét ajtaja előtt toporgott. Ezzel az önkényes eljárásával nagy előnyhöz jutott előbbi hátrányaihoz viszonyítva, és ha nem lett volna az a tömegszerűen mutatkozó rovar, amely ellentmondani látszott minden eddigi tapasztalatának, akkor semmiképpen nem tette volna meg eme bűnös lépést. Így azonban, kulccsal a kezében és a sokszori hasztalan csöngetés után, már-már természetes személynek érezte magát a megnyitott lakásban. Az első szekrények tartalma és a két pár papucs az előszobában is arra vallott, hogy az áldozat nem egyedül él, hanem a feleségével, így aztán még veszélyesebbnek, ugyanakkor Lord nyomozó számára egyre izgalmasabbnak tűnt az üres lakásban való kutakodás. Mivel egy betörő szerepében tetszelgett önmaga előtt, először is a vagyontárgyakat szerette volna felkutatni. Előbb szokványos rejtkehelyekre gondolt, alá nézett a polcra hajtogatott törölközőknek, megtapogatta a szekrények alját, majd a lisztes bödön tágas ürterében kutatott. Épp a vécécsésze U alakú vezetékében kaparászott, amikor egy asszonyi hang sikoltott fel a háta mögött. Lord nyomozó, bűnügyi osztály, mondta a leghatározottabban, kezei mocskától undorodó, széttárt végtagokkal. Az idős hölgy kirohant a folyosóra, és összecsődítette a lakókat. A nyomozó a vécéből előhurcolkodván a tisztább, lisztes kezével türelmesen mutogatta az igazolványát, és a lassan megcsendesedett asszonnyal még a folyosón állva közölte a tragédiát: Férje ma délután sikeres öngyilkosságot követett el. Már a mondat kiejtésekor érezte, hogy bakot lőtt, a begyakorlott, sokszor elmondott kifejezésbe ármányos hangsúlyok kerültek. Az asszony újra bement a lakásba, ahová többen is követték, Lordnak úgy tűnt, hogy férje halálhíre nem vált ki belőle különösebb érzelmeket, mintha azt üzenné okos tekintete, hogy több is veszett Mohácsnál. Egy fi-

atalabb jogász elkérte az igazolványát, és felírta a nyomozó adatait, meglehetősen furcsának találván, hogy a tulajdonos távollétében hatolt be az üres lakásba. Arra a kérdésre, hogy miért is nyitogatta a szekrényeket, a nyomozó azt válaszolta, hogy mindig az idegen terekbe való kutakodás az igazság mélyebb megismerésének legbiztosabb eszköze; egyébként pedig egy fényképet keresett az áldozatról, mondhatná úgy is, fényképeket az áldozatokról. A szobában lévő házlakók a teljesen néma özvegyet szorongatták, Lord zavartalanul tovább kutatott a tekintetével, majd egy szekrény vitrinében egy ősz hajú férfi fényképére mutatott: Ő lenne Mecskereki Kornél? A férjem, mondta elhaló hangon az asszony. A jogász szemtelenül felé lépett, már-már, mint egy betörőt szerették volna a lakás előszobából nyíló legkisebb helyiségébe beszorítani, de Lord határozott fellépése elbizonytalanította a felé nyugtalanítóan közelítő embercsoportot.

Az ügy ennél sokkal bonyolultabb, ismerte be végül a lakók által fenyegetve. A jogász már a rendőrséggel beszélt, ahol megerősítették Lord igazolványán adatait, és meglehetősen pontos személyleírást is adtak róla. Most mindenki elcsendesedett, és a hivatalosnak vélt ember magyarázatára várt. Még azok is bejöttek a folyosóról, akik eddig csak az ajtó előtt hallgatóztak. Egy tíz éves körüli fiúcska az anyja kezét fogta, ők ketten a konyhában telepedtek le. Egy idősebb úr a fürdőkádszélére ült, miközben unokáját a fürdőzéshez vetkőztette. Mások a spájzban néztek körül, és az ott talált diót halk roppantásokkal tisztogatták. Utolsóként megérkezett a házmester is, aki kopott hivatalát ebben a jobbféle emberek lakta házban csak visszahúzódozó szomorúsággal gyakorolta, vaskos markotányosnőként alig volt más feladata, mint a kukák hetenként kétszeri le-felcipelése, s most azon igyekezett, hogy pongyolájából előbuggyanó idomait valamiként a szűk selyem szövet mögé visszagyúrja. Egyébként inkább olyasféle feladatok állottak közel hozzá, amit az *Egri nők című* festményen látott valaha, hogy az egyre késlekedő ostrom alkalmával összes elszántságát és a közért való elkötelezettségét bizonyítsa. Az özvegy puhán, és gyászának egy kissé megjátszott méltóságában biztos kézzel nyúlt a könyvespolc tetejére rejtett konyakos üveg felé, amelyből azonban nem kínált meg senkit, még a vágyakozóan felé közeledő nyomozót sem. Nyelte az üres kortyokat, ahogy a kéz kaszál, s gyomra szikkadt homokként fogadta be az aromákkal telt nedűt. Mindenki elhelyezkedett; a közben érkező vajas sütemények és grillezett sültök sem akadályozták meg az özvegyet, hogy a tányérjára mindezekből a finomságokból gazdagon rakván, közben méltóságát megóvva, tekintetét a nyomozó felé fordítsa.

Arról van szó - kezdte végre Lord, amikor már ő is úgy érezte, nem lehet tovább fokozni a feszültséget, és a lakók minden pillanatban erőszakkal is ellene fordulhatnak, pedig a dióhéj ropogása majd az örületbe kergette -, délután a Duna-parton is meghalt egy Mecskereki Kornél nevű személy, és a két áldozat adatai pontosan megegyeznek. Az özvegy most valódi fájdalommal sikoltott fel, mintha ez a második haláleset súlyosabban érintette volna, mint az első. Vannak megélhetési pillanatok, amikor a tények valódi mélységet kölcsönöznek akár egy lehetetlenségig ostoba ki-

jelentésnek, máskor csak az ismétlések valószínűsítik, hogy az árnyékok előterében makacs történetek akaróznak körvonalaikkal a jelenbe férkőzni.

Kérem, ne hagyják magára egy pillanatra sem az özvegyet, jó lenne, ha értesítenék a házi orvosát, mondta még Lord, mint aki a sértett érdekeit most a legillendőbb formában felvállalja, majd kalapját a fiatal jogász ülepe alól kiszabadítva, lassan távozni készült. A konyhában ülő nő a nyomozó kabátja után kapott. Nem ismer meg? Mivel életét mentendő lendülettel indult most a kijárat felé, holott a bentiek valamilyen bűvös jóérzésbe ereszkedtek, csak sietősen fordult az asszony felé: Nem, egyáltalán nem ismerős a számomra. Pedig nem is olyan rég, a rovar potrohából én szóltam ki önnek. Lord egy pillanatra magabiztosságát veszítette. Egy okkal több, hogy ne ismerjek magára. Hiszen mindannyian, akik részt vettek a rovar testében, bizonyos szempontból maguk is a rovar részévé váltak. Valóban kiszólt egy hang hozzám, ám ez csak egy olyan apró szervszerű lény egyes-többesszáma volt, hogy semmiképpen nem egészíthettem ki egy fölöttébb csinos fiatalasszonnyá. Azt hiszem, nagyon sok ember keveredhetett össze abban a rovarrestben, semmiképpen nem ismerném fel azokat a személyeket, bár valóban észrevettem a páncélján néhány emberi vonást.

Most a ravatalozóban az özvegy lakótársait hiányolta, leginkább pedig a csinos fiatal hölgyet. Lehetséges, hogy a halottak száma riasztotta volna el az ismerősöket, hogy részt vegyenek a búcsúszertartáson? Még mindig az asszony tekintetében mélyedt, hiszen azóta, az ismétlődő események következtében, bizonyos lelki közösség alakult ki köztük. Azon az estén ugyanis még kétszer tért vissza özvegy Mecskereki Kornélnéhoz, hogy két további öngyilkossági esetről is beszámoljon, amelynek áldozatai szintén, minden valószínűség szerint, a hivatalos okmányok és a személyleírások alapján, az özvegy férjei lehettek. Az egyik Mecskerekit a Vidámpark óriáskezekéből látták kiugrani, a másik pedig a Városliget elhagyatott részén, az Anonymus szobra mögötti bozótban lőtte fejbe magát. Az özvegy a negyedik alkalommal már szívet tépően zokogott, riadtan kérdezgette a nyomozót, hogyan is lehet ennyire szerencsétlen, amikor a ház minden lakója tanúsíthatja, hogy férjével a legharmonikusabb boldogságban éltek.

Most végre bátorságot gyűjtött Lord nyomozó is, hogy a ravatalra emelje tekintetét, miközben mellé lépve az özvegy karját sem eresztette el. Egyetlen koporsóban feküdtek a férjek, ugyanabban az öltönyben, a megsokszorozódott hullák egymásmellettsége egészen szokatlan látványt nyújtott. Mint a szirmok, amelyek egy, még láthatatlan kocsány körül emelnek védfalat a személyiség eszméjének. Némi zavar mégis adódott közben, hiszen Lord nyomozó csak négy áldozatról tudott, a koporsóban azonban öt Mecskereki megszólalásig azonos teteme pihent. Az ötödik? – súgta halkán az özvegynek. Az ágyamban találtam tegnap este, amikor lefeküdtem, válaszolta, de ne gondoljon semmi rosszra. Igen, igen, mennyire jó, hogy végül is sikerült összevární őket, sóhajtotta. A nyomozó elnézte a hatalmas koporsófedelet, illet lényegében még sohasem láthatott, és nem is igen fog, mondotta magában. Na-

gyon jó elgondolás, hogy egy koporsóban fekszenek, nyugtatta meg Mecskerekínét. Hogyan is másként, mikor nekem valójában egyetlen férjem volt, csak holtában keresztelt magának más-más fajta véget. És a halottszemlék után, hiszen akkor még úgy gondolta, hogy egyik sem az ön férje, megtalálta már a nyugalmát? Míg egyenként valóban nem ismertem rá, de itt, amikor együtt vannak, tökéletes bizonyossággal ki kell jelentenem, hogy az én férjem fekszik a koporsóban. Immár minden tévedés kizárva. Hiszen az ember valójában sok-sok töredékből, arcvonásokból, mozdulatokból és egymásnak ellentmondó lelki és gondolati tényezőkből összeálló lény; így a halál pillanatában a legkevésbé sem azonos önmagával, csak felületét adhatja egy tömör egésznek. Én azonban azon szerencsében részesülhettem, hogy többszörösét kaphattam meg férjem holttestének, amelyek tökéletesen és megnyugtatóan kiegészítik egymást.

Furcsa volt a hatalmas koporsó elföldelése, hiszen az ember a tárgyak méretei és arányai alapján azonosítja be a dolgokat, mégis, ahogy a késő estben karjukat egymásba fűzve bandukoltak a hosszú ösvényeken a temető kijárata felé, egy párnak tetszettek a szürkületben, a megbékélés nyugodt formáját öltötte magára az egybesimuló két alak. Ekkor az út mélyéről riasztóan sötét, terpeszkedő folt tűnt elő, meglehetősen sebességgel loholt az irányukba, mintha egy földre szorított felhő lenne, vagy egy áthatolhatatlan sűrű bozót. Lord nyomozó a sírok közé vont a asszonyt, és arra kérte, jól figyelje meg a közeledő jelenséget, mert úgy gondolja, hogy ez éppen ellentmondani látszik az egyéniség ilyen szétbomlásának, amely a férje halálát kísérte, sőt, az élők egy bizonyos, a maguk egzisztenciájáról lemondó valamely új mozgalma lehet, ha jól érzékeli, amennyiben az emberek hajlamosak felületté válni, alávetik magukat egy feltételezett fensőbbségnek, hogy másoktól értelmet nyerjenek a maguk ürességétől való szüntelen rettegésükben. Ha létezik szociális függőség, akkor létezik egy ilyen hibrid lény is, amely egy közös tudat illúziójában minden képességét a lehetséges és a számára beláthatatlan nagyobb egésznek önfeledten felkínálja. Az apróbb részletek inkább megrémisztették a nyomozót, hiszen most még kevésbé látta összehangolódva a rovarként egybetapadt embertesteket, a külön álló végtagok szabálytalanul és némileg kétségbeesetten kalimpáltak ki a rovar alakjából, míg az özvegy meghatódottan csodálta a menetet, és valami olyasmit suttogott a nyomozó fülébe, hogy e nélkül a menet nélkül a férje temetése csak egy bohóctréfa lett volna. Igazi mélységet ebben a hasztalan másra való utaltságában kapott számára a halál. Az ember hiúságában termelődő örökös bölcsessége lényegében egy leprévelt virágszirom, tette még hozzá, s csak az képes a halálra, aki összemorzsolja a létezését feltételeken megengedő tények összességének valamennyi bizonyítékát. A halál többes szám. Egy, az életben érvényességgel bíró lény szétágazódó útjainak kiüresedése. A visszaemelés sikertelenségének magán túlfutó értelmezése. Amikor bekövetkezik, még hordozza az egyszerűség soha meg nem ismételt tökéletességét, amikor folyamatosná válik, már csak egy véletlen bepillantás lesz abba az örök történelembe, amelynek nincsenek arccal bíró hősei, s minden

emlékezés szüntelenül csobogó patak. A halott olyan urna vagy kehely, amelynek értelmezési tartományát csak az egész világ feltöltésével lehetne racionálisan kiszámítani.

Hátrálván a sírok közé, mint egy üvegharangba odakocant fejük valami ismeretlenhez, fölnézvén, egy ágra kötött dermedt test himbálózott mögöttük. A hatodik Meckseréki Kornél lehetett, aki most harangjáték-szerűen csilingelt, és kotnyeles harmadikként elállta útjukat, teljesen negligálva az elföldelt hasonmásait, újra kezdve, de be is végezve vesszőfutását, amely talán csak egy különösen érzéki házastársi viszony végjátéka volt, egy boldogság utóélete, amelyben a szerepek daganatként burjánzottak tovább az özvegy és a nyomozó finoman kirajzolódó érzelmi kapcsolatában. Az ifjú szerelmesek másnap bejelentették az új halott feltalálását, és egy budai presszóban összebújva málnás habrolót eszegettek, hogy az utolsó Meckseréki teteme alatt váltott csókok, a mohás sírkövön megejtett nászi egybehálásuk után végre a szerencsétlenségüket okozó rovar képzeletükben végképp szét-tapossák.

HRVOJE ZALUKAR

SZABÓ RÓBERT CSABA

Emlékül Annuskának

„Az élet pályája kétes és nehéz
Vezéreljen rajta egy tulvilági kéz
Ha lépsz fontold meg léptedet
Mert sokszor visszalépni
nem lehet”

jegyzé

Nagyszeben 1928. okt. 25.

Szőcs Rozemari

Emlékszem, mert Hella mindenről részletesen beszámolt, hogy Heinz Annus lakodalma olyan hosszúra kinyúlt, hogy még másnap hajnalban is táncoltak, Regina Schwarz összelegedett az ikrekkel, de hogy Verner vagy Egon csípte föl végül, nem tudnám megmondani, felváltva táncoltak. Azt is Hella Edertől tudom, hogy az ikrek közül Egon nem szívelte, ha folyton összetévesztik, ezért felemás zoknit viselt, és akinek éles a szeme, és persze tudott a dolgról, könnyen kitalálhatta, de akkor én még nem tudtam, lehet, nem is érdekelt, mert az irigységtől sárgán csak arra tudtam gondolni, hogy már megint kicsúszott a markomból a szépséges Regina Schwarz, emiatt megállás nélkül ittam és ittam, úgyhogy hamar kidőltem. Hella Eder persze sokat kért ezért az információért, és ha tudtam volna, hogy már rögtön másnap fölkeres hotelszobámban, inkább magam derítem ki a felemás zoknik jelentését, vagy még éjfélnél is korábban lelépek a mulatságról, de a legjobb az lett volna, hogy ha meg sem jelenek.

De legalább Heinz Annuska temetésén alkalmam adódott megfigyelni az ikrek zokniját, és a szokásos ceremóniák lezajlása után, amikor Annus testét végre a föld mohón magába szippantotta, belekaroltam Vernerbe, és úgy intéztem, hogy a temető egyik félreeső kriptája felé sétáljunk, és megkérdezzem, mit tud a társaságról, Heinz Annus egykori barátairól, iskolatársairól, és egyáltalán, mit tud a kirándulásról, végül miért nincs jelen Regina Schwarz, ha egyszer olyan nagy barátnőknek tudták egymást. Verner suttogva beszélt, nehéz volt eldönteni, a megrendültség avagy az illem miatt, azt mondta, nem pontosan érti, mire vagyok kíváncsi, és hogy miért is érdekelne, különben sem tudna most semmit sem mondani, miért nem hívom föl Hellát, és hogy most igazán alkalmatlan. A gyászolók kezdtek szétszéledni, Egon ágaskodva pislogott felénk, sápadt arcán csak két pirosra sírt szeme árulkodott életjelről, különben egészen élettelennek hatott. Az újdonsült férjet ketten tá-

mogatták, a szülők mereven bámultak maguk elé, azt hiszem, sírni sem tudtak már. Meglepetésemre a gnómszerű, púpos Szócs Rozemarit is ott láttam a sírok között kószálni, de a mindenkori borzongáson kívül, amivel Rozemariira tekintetem, semmi egyéb nem keltette föl a figyelmemet iránta. Mivel Verner még annyit elárult, hogy következő vasárnap délután az evangélikusokhoz emlékestiszeletre hivatalos mindenki a családból meg a baráti körből, arra gondoltam, fölvehetném az ünnepi öltönyömet, és így, egy helyen figyelhetném meg az egész társaságot.

Csak vasárnap, a főhajóban jutott eszembe újra a gnómmal kapcsolatban Hella Eder hajnali fecsegéseiből valami, amit majdnem elfelejtettem, pedig akkor érdekesítőbbnek találtam mindennél, még Hella feszes húsánál is, és rögtön fölálltam addigi helyemről, és balról megkerülve a padsorokat hátrébb lopakodtam, ugyanis az utolsó padok egyikében Rozemari ült. Heinz Annusnak két barátnője volt, az egyik a gyönyörű Regina, a másik pedig a torzszülött Rozemari, két barátnő, akiktől szinte sosem tudott megválni, akikkel gyerekkoruk óta összetartozónak tekintette magát, az egyiket mégsem hívja meg a lakodalmára, az egyiket mégis kifelejt, szándékosan, előre megfontoltan, akárcsak a mesében. Rozemari, bár meghívót nem kapott, éjjél után, a mennyasszonytánc kellős közepén mégis beállított, és az ünneplő társaság előtt nyújtotta át ajándékát Annusnak, egy apró, barna füzetecskét, egy bőrbe kötött emlékfüzetet, borítóján egy felemelt fejű szarvassal, amit rögtön körbe is adtak a zavar oldása végett, és így kaparinthatta meg Hella is, akitől pontosan tudom, hogy az első oldalra egy menyasszonyi csokrot tartó kezét rajzolt Rozemari, amit díszes betűkkel készített *Emléki Annuskának* felirat egészíti ki. Az első oldalt, amelyen a kéz Annuska halálos balesetének tükrében inkább tűnik taszító szándékú kéznek, egy rövid versike követ, amelyet elborzadva idéztem föl Rozemari háta mögött ülve, ugyanis a verssorok egy túlvilági kézről tesznek említést, amely egyenesen a szakadékba is vezérelhet, ha az ember nem elég óvatos és megfontolt. Egyszerre döbbenet és mérhetetlen izgalom vett erőt rajtam, hogy íme, talán megfejtetem Heinz Annus gyanús körülmények között megesett halálát, amikor hajnali sétája alkalmával a Fogarasokban megcsúszott és a gerincről több száz métert zuhant, és hogy mindezért talán az előttem üldögélő Szócs Rozemari a felelős, hiszen előre megüzente, eltervelte, végül balesetnek álcázta egykori barátnője halálát. Legalábbis nem kizárt, hogy így is eshetett.

Akkor az ünnepségen senki sem vehette komolyan ezt a bárgyú, sablonos versikét, amelyből ezer hasonlót lehet olvasni különböző emlékfüzetecskékben, és inkább könnyebbség, mint kínos feszengés érződött a társaságon, amikor Rozemari végre távozott, a füzetet még egyszer gyorsan körbejáratták, majd visszakerülve Annushoz, átnyújtotta a násznagynak, aki a többi ajándék között helyezte el.

És most újra eljött, a szörnyű tragédia után is tiszteletét, látogatását tette Szócs Rozemari, félrehúzódva, hátul, de itt volt, eljött a barátnője számára szervezett megemlékezésre, úgy ült ott hátul, mint aki ide sem kapott meghívót, mint aki ide is hívatlanul, váratlanul érkezett.

Ahogy számítottam rá, a szertartás vége előtt pár perccel távozott, hogy még véletlenül se futhasson össze senki ismerőssel, és amikor apró, torz alakja elsurrant a kijárat felé, magam is utána indultam, noha az udvaron, és a kerítésen túl egy árva lelket sem lehetett látni, hová tűnt hát, ámuldoztam, míg végre megpillantottam a toronyfölgjáró ujjnyira nyitva hagyott ajtaját, és nagyot sóhajtván a rám váró lépcsőfokok és a magasság kínjától, utánvettem magam. Jó szó ez erre, mert pontosan a zuhanás egy fajtáját éltem meg, mindahányszor fölfelé másztam, úgy éreztem, a magasság, ami minden egyes lépéssel nő köztem és a talaj között, az egyben a földet érés fenyegető érzetéből is hozzátold egy lépésnyit. Ráadásul a toronyban félhomály uralkodott, a kezdeti szűk csigalépcső végeérhetetlen szorítását ugyan nem sokára fölváltja egy tágas favázú terem, ahonnan az első ablakok nyílnak a templom előtti térre, azonban a recsegő lépcsőfokok, a padolat és a lógó korlátok hajmeresztő ingatagsága a biztonság helyett még inkább az életveszélyt hirdetik; többször megálltam tehát, nem csak az építmény kiszámíthatatlan szeszélyei miatt, hanem mert arra is kíváncsi voltam, Rozemari mennyivel jár előttem, igyekeztem kihallgatni lépteit, megpillantani törpe termetét, ahogy fölfelé igyekezve egyik lépcsőfokot a másik után mássza meg, hallani akartam a lihegését, ahogy fáradságában hangosan fújja ki a levegőt. Azonban hiába figyeltem, hiába reméltem meghallani, semmit nem láttam és hallottam, amiből arra következtettem, hogy pillanatnyi előnye mégiscsak több lehetett holmi másodperc adta és eltökélt szándék gyors végrehajtásánál, hogy túlságosan elszámítottam magam, hogy talán én magam járok a szokásosnál lassabban, és hasonlók, hogy tulajdonképpen Rozemari már rég fölért a torony tetejére, és onnan szemléli igyekezetemet, hogy végre én magam is kilépjek a tetőn körbefutó árkádra.

Rozemarit azonban nem találtam a tetőn, döbbenetem diktálta réműletem először arra késztetett, hogy a korláton áthajolva vizsgáljam meg az alattam elterülő mélységet, ám lent minden nyugodtnak tűnt, semmi sem zavarta meg az istentiszteletről kiszállingózó emberek vonulását, és alighanem sejtelmük sem volt rólunk, a mély gyász, a keserűség erősebben hatott annál, hogy észrevegyék, a tetőn mi történik. Igazság szerint, én sem értettem és tudtam, mi történik körülöttem, hogy miként lehetséges, hogy Rozemari nyomtalanul eltűnjön, az nem lehetséges, gondoltam lihegve, hogy elkerültem volna, hogy elmentem mellette a szűk lépcsőkön, és mint az őrült, körbefutottam az árkádot, arra gondolva, bújócskát játszik velem, de nem, többszöri szédítő keringélés után be kellett látnom, hogy rajtam kívül senki sem tartózkodik a kilátó körfolyosóján.

Azután szinte másodpercek alatt besötétedett, úgy borult a toronyra a feketeség, mintha a szemhatár díszletét tartó Fogaras fenyegető árnyai vetették volna rá a városra magukat, és hiába néztem alant a távolodó alakok után, már semmi nem látszott belőlük, és hiába vártam, hogy a gázlámpák lenti fénye valamiképpen megvilágítsa, tudtam, hogy idefent talán, de a torony gyomrában semmit sem fogok látni.

Felkészületlenül ért, hogy elfelejtettem, milyen gyorsan sötétedik be ezen a vidéken, mindazonáltal valamiképpen nyugalom telepedett rám, most, hogy nem láthattam a szédítő mélységet, a torony belsejének ingatag tudata is kiköltözött elméből, és úgy éreztem, a korlát majd levezet, elég a korlátot követnem, egy percre sem szabad elengednem, és akkor nem létezik, hogy ne érnék le épségben, legfőbb iszonyú lassan, talán több óra alatt, de mindenképpen elérem a feljáró nyílását. Érdekes mód a nyugalommal együtt Rozemarirol is megfedekeztem pár percig, valószínűleg az járhatott a fejemben, hogy még a sötétedés előtt távozott valahogy a toronyból, vagy, ami még valószínűbbnek tetszett, nem is járt a toronyban, hogy tévedtem, amikor azt gondoltam, hogy a torony bejáratában tűnt el, mert ellenkezőleg, valószínű meghúzódott valahol a templom udvarán, észrevette, hogy utána settenkedek, ezért elbújt, majd miután eltűntem a torony gyomrában, szép nyugodtan odébb állt ő is, hazament. Nem érdekelt tehát, nem is érdekeltetett különösebben a Rozemari dolga egyelőre, és valószínűleg hatott az is, ostobaságnak, hogy hibás természetével, sántikáló lábaival, görnyedt tartásával hogyan mászhatott volna föl a toronyba, és egyáltalán mit kereshetett volna itt, és már az az idétlen versike is nevetségesnek tetszett, a gyilkosság gondolatára is kacagnom kellett volna, ha szorult helyzetem engedi, mert hiszen hogyan lett volna képes Szócs Rozemari egy ilyen összetett, kifinomult és számára egyértelműen nehezen kivitelezhető tett végrehajtására?

Azonban ahogy a vaksötétben elkezdtem lefelé botorkálni, a felhalmozódott remény bennem úgy apadt, lépésről lépésre, és csakhamar egyáltalán nem éreztem magam biztonságban, és fokozatosan páni félelem vett erőt rajtam, minek következtében nehezen képzelhettem el és hihettem, hogy valaha épségben leérek. A korlát ugyanis hol eltűnt, hol újra tapinthatóan simult kezembe, és amikor támasz híján balról átaraszoltam a jobboldali karfához, néhányszor majdnem a mélybe zuhantam, ugyanis itt sem találtam fogódzót, mintha a korlátot fönt tartózkodásom ideje alatt megrongálták, leszerelték volna. Már-már egészen föladtam értelmetlen kísérleteimet, hogy szilárd támaszra leljek, amikor alulról hangokat hallottam, és abban a reményben, hogy a gondnoktól származhatnak a hangok, aki kapuzárás előtt még egyszer fölkiabál a toronyba, hogy senkit se rekesszen be éjszakára, magam is kiabálni kezdtem, és igyekeztem tudtául adni az alant lévőknek, hogy világítóeszközök híján próbálok lemászni, és hogy komoly bajba keveredtem. Sokáig hallgatóztam, arra számítva, hogy a gondnok, vagy akárki is elindul felém, azonban csak a mély csöndet érezkelhettem, és először arra gondoltam, lámpáért szaladt el a jóember, tehát türelmesen kell várakoznom, azonban egyszeriben tőlem néhány méterre lábdobogást hallottam, ami teljességgel megrémisztett, hiszen valaki a sötétben, a teljes sötétségben igyekezett felém, és aligha láthat többet, mint amennyit én. Többszöri felszólításomra, amivel aggódásomnak és félelmemnek is igyekeztem hangot adni, a lábdobogások végre elhaltak, de biztosan éreztem, hogy az illető egészen közel, szinte karnyújtásnyira van tőlem. Egyenletes, de sípoló szuszogásra let-

tem figyelmes, most már nem mondtam semmit, ugyanis elhatároztam, megpróbálok visszahúzódni a kilátó folyosójára, amitől nem távolodtam még el túlságosan, azonban első ilyen szerű próbálkozásomra a sötétben alattam álldogáló személy rám szólt, megszólított. A hangszíntől akár meg is nyugodhattam volna, tiszta volt és csengő, azonban amit közölt, az mélységesen megrémisztett, a helyzet reménytelenségét igyekezett közölni velem, és én zavarodottan maradtam a helyemen, mivel a két ellentétes erőtől, amit hangjából és mondandójának értelméből hámoztam ki, zavarodottan kémleltem a sötétet. Hiába, ez volt mondanivalójának lényege és kulcsszava, de nem, mégsem hittem neki, hiszen tiszta, megnyerő hangja a mondat ellenkezőjéről igyekezett meggyőzni, ugyanakkor a hang határozottsága és őszintesége arra készítetett, hogy mégis komolyan vegyem, hogy kár próbálkoynom bármivel is, itt ő mindennek az ura, ő tartja a kezében az én sorsomat is. És akkor szavalni kezdett, egy buta, bárgyú versikét kezdett el mondani, ami tulajdonképpen egy dal lehetett, mivel újra és újra előbukkant benne néhány azonos sor, egy refrén, amire döbbenően ismertem rá Hella elbészléséből. Rozemari, mondtam egyszerre ámulattal és döbbenettel, Rozemari, ismételtem meg a sötétben, és a hang tulajdonosa abbahagyta a versike mondását, majd gyufát gyújtott.

Azonban nem, mégsem Rozemari állt előttem, hanem a szépséges Regina Schwarz, a gyufa lángjánál először alig ismertem meg, de szebb volt, mint valaha bármikor, arcán kedves mosoly, hívogató, csábító ábrázatát nem könnyű elfelejtenem, és mármár léptem is volna felé, amikor véletlenül a lábam elé néztem, és szörnyülködve hátráltam meg, ugyanis ott, ahol a lépcsőfokoknak kellett volna lenniük, egy hatalmas lyuk tátongott, készen arra, hogy elnyeljen magába. A gyufa éppen kihúnyóban volt, amikor még egyszer utoljára Reginára pillantottam, de rémületemre már nem ő állt ott, hanem Szócs Rozemari, és torz, gnómszerű vigyora vészjóslóan halványult el a láng haldokló fényében.

Hella Eder a sokadik csöngetésre vette csak föl a telefont, általában ennyit csak kifejezetten a hívó fél kérésére hajlandó csöngetni a központ, és a lehető legnyugodtabban pár szóban közöltem vele az éjszaka történeteket. Ahogy számítottam rá, rögtön föl akart keresni, de végül lebeszéltem, ezért újabb és újabb kérdéseket tett föl. Elmondtam neki a versikét, eszébe juttattam a lakodalom éjszakáját, Rozemari hívatlan látogatását a mulatságon, a temetést, az emlékistentiszteletet, végül a toronybéli kalandot. Elmondtam, hogy nem Rozemari ölte meg Heinz Annuskát, az valószínűleg, ahogy a rendőrség is megállapította, véletlen baleset lehetett. Mint ahogy a versikét is a szerencsétlen véletlen folytán másolta az emlékfüzetbe Rozemari, ami aztán a baleset után neki egyből föltűnt, hiszen közhelyes metaforái, ha akarjuk kész tényekként kezelik a szándékolt gyilkosság ígértét, és megpróbálta visszaszerezni a füzetet, mielőtt még valaki másnak is szemet szúr.

Csakhogy, kedves Hella, mindezek az én feltételezéseim, én képzeltem ilyenképp fordulni a dolgokat, én akartam hinni, hogy így esett meg a dolog, és ezért gondol-

tam azt, azért hittem öntelten azt, hogy Rozemari rájött a gyanakvásomra, mert a versike megbolondított, a gyilkosság leleplezésének a lehetősége, maga a gyilkosság ténye elborította az agyamat, a toronyban történetekre csupán ez lehet a magyarázat, Hella. Miközben a lépcsőket másztam, arra gondoltam tehát, Rozemari megijedt tőlem, azt gondolta, hogy a temetésen utána érdeklődöm, és észrevette azt is, hogy a templomban figyelem. Fölcsalt tehát a toronyba, és mivel tudta, hogy félek a magasságtól, hiszen ezen gyakorta neveltünk társaságban, az ő jelenlétében is, ezt próbálta kihasználni ellenem, és még mielőtt besötétedett volna, könnyedén eltávolította az amúgy is megrongált, lógó korlátot és néhány lépcsőfokot, míg én a kilátó árkádján keresgéltem őt. Ám ebből semmi sem volt igaz, sőt, merő képzelgés volt az egész, a gyilkosság utáni vágy, a vér szaga játszatta el velem az egészet, amire jó magyarázat Regina Shwarz megjelenése előtttem, ahogy homályba borult agyamban a vágyak, a dicsőség és a szerelem utáni sóvárgások síkjai összecsúsztak, és a téboly különös, fonák képződményét vetítették elém. A sötétben majdnem lezuhantam, de végül visszamenekültem a kilátóba, és eltorlaszoltam magam mögött az ajtót, és az éjszakát végigvirrasztva másnap reggel addig kiabáltam, míg a gondnok észre nem vett alulról, és kiszabadított.

Diadalmasan és egyben kimerülten tártam Hella elé a lelkeket a telefonkagyló sivárságába, a visszhangzó, berecsegő, innen-onnan különböző hangfoszlányokkal ütköző vezetékbe, így csak másodszori ismétlésre értettem meg, amit Hella Eder síri hangon, majd másodjára az ismétlés türelmetlenségével, ami részben megszűnteti a közlendő érzelmi hatásfokát, hogy Szőcs Rozemari fölakasztotta magát az elmúlt éjszaka.

TURCZI ISTVÁN

Azrael

NINCS SZEBB AZ ÚT ELŐTTI PILLANATNÁL
(részlet)

Azért ez nem semmi.

Volt órája, tudhatta volna a pontos időt, hogy amikor majd visszaidézi magának ezt a különös, egyszerre éteri és mégis gyantaillatúan reális nyári délutánt, legyen a pillanatot kézzelfoghatóan igazoló fogódzója, de nem az érdekelte.

Régen mindig úgy kezdte a naplóját, hogy szép akkurátusan odaírta a vonalas spirálfüzet bal felső sarkába, milyen nap, hány óra, csak azután kezdett el írni.

Volt úgy, hogy a névnapokról sem feledkezett meg. Nagyanyjától tanult gömbölyű, nyomtatott betűkkel odavéste a dátum alá, és ha olyan név került a papírra, akinek viselője ismerőse, pajtása volt, fület rajzolt mellé, nehogy elfelejtse megrágnatni, ha összefutnak.

Később ritkulni kezdtek a bejegyzések, s még az érettségi előtt abbamaradt a naplóírás. Talán az edzések miatt, vagy a szerelem bolygatta meg amúgy is megbolydult napjait. Talán még korai volt úgy éreznie, hogy része az emberiségnek, ezért ítélte enyészetre legféltettebb titkait.

A kétely nem kedvez a romantikának.

Becsukta a szemét, ösztönösen félrefordította a fejét és elmosolyodott. Úgy érezte, konzerválnia kell érzékeiben az elébe táruló látványt. Majd lassan kidugta fejét a bokrok fedezéke mögül, s miközben továbbra is zárva tartotta a szemét, mosolyának másik felét megpörkölte a hirtelen rázúduló napfény.

Milyen szép ez az ország, gondolta, amikor másfél órával korábban leszállt a vonatról, és körüljártatta tekintetét a pályaudvart körülölelő, túlzás nélkül festőinek nevezhető völgykatlan alsó végében.

Könnyűnek érezte magát, és abban az értelemben az is volt, hogy alig maradt valami pénz a zsebében, és félig nyitott sporttáskájában néhány nagy gonddal összehajtogatott pólón, két vászon bermudanadrágon, egy szürke esődzsekin, pár alsóneműn, a tisztálkodási szereit tartalmazó neszesszeren és két könyvön kívül nem volt semmi. Azért nem egészen: lapult ott még egy apró ajándék, a nővérének szánta, négyszög alakú, bársonybevonatú kis ékszeres szelence, gondosan becsomagolva és mohazöld szalaggal átkötve.

Minden rendben lesz, mondogatta egy hang belülről, amikor hosszú utánjárást követően végre talált mohazöld szalagot. Mégsem vihet neki ajándékot ennyi idő

után akármilyen színű szalaggal átkötve. A nővére kedvenc színe, így mondta neki, a majd öt évvel fiatalabb kisleány azelőtt, a kedvenc színem a mohazöld, mert olyan puha és mély, mint a szemed. Egészen így mondta.

Érezte, amint halántékán lüktetni kezd az ér. Szabad kezével megtörölte a homlokát, olyan mozdulattal, mint a palatáblát szokás, ha nem szeretnék, hogy más is elolvassa, mi volt ráírva előtte.

Ő felfedezni szeretett, nem emlékezni.

Elméletileg végtelen számú lehetőség állt előtte, hogy merre induljon, esetleg ne induljon semerre, amíg nem kérdezte meg a sárga téglapalota hűvösében egykedvűen gubbasztó baktert, hol a legtöbb a látnivaló, merre célszerű, melyik a legrövidebb, ám ő gyorsan döntött.

A váratlanul jóindulatú táj családias érzésekkel töltötte el. Mint régen, otthon. Megy, amerre a lába viszi. Amerre a tenyere fordul, vagy az orra nyúlik. Orrból bőven jutott neki, nem hagyhatta hát számításon kívül.

Kifigyelte, hogy az egyik felfelé vezető, jócskán kitaposott turistaösvény közelében az erdő, akár egy nagy zöld lengőajtó, időnként szétnyílik, hívogatón megmutatja, sőt kelleti magát, majd mintha illetéktelenek számára tilos volna a bejárás, diszkrétén suhogva összezárul. Ezen indult el felfelé.

Nemrég még romokban volt az egója.

Arra vágyott, bárcsak láthatatlan lenne, hogy eltűnhessen a saját életéből, el a balfenek, melegebb égtájra, így mondta magának, ahol békében, zavartalanul elgondolkozhat a hogyan tovább lelkét és ismereteit furdaló nagy kérdéseiről.

Ebben a korban nem ritka az ilyesmi.

Csalódások egész láncolata érte, ne legyünk igazságtalanok hozzá, nála idősebb és kevésbé érzékeny fiatalok is padlót fogtak volna a misztikus rendben sorjázó, egymást tetéző kalamitások súlya alatt.

Az év elején meglopták. Az egyik edzés végén, miután felöltözött, vette észre, hogy eltűnt a pénztárcája azzal a pénzzel, amit nagyanyjától kapott aznap ebédkor, hogy megvehesse a régen áhított mp3 lejátszót. Bárki más a társaira gyanakodott volna, akik tudták, miért volt olyan kitörően jókedvű, és hová készült edzés után. Ő, aki mindig kész volt rá, hogy mindenét odaadja másoknak, lehajtott fejjel, értetlenül bámult maga elé, és azt hajtogatta, hogy biztosan elhagyta valahol az utcán vagy a buszon. Úgy hatott, mintha önmaga előtt szégyellné, amiért az ő pénztárcája tűnt el, és ezzel kellemetlenséget okozott a többieknek.

Volt egy lány, sudár vidéki virágszál, apró, világító szeplőkkel és okosan fénylő, mandulavágású szemekkel. Kettővel járt lejjebb, de ugyanazt olvasta, amit a negyedikese, progresszív zenét hallgatott, és filmklubba járt. Ráadásul úgy csókolt, hogy a fiú hajhagymái belebizseregtek, és a szájpaddal napokig ott cirkált fürge, akaratos nyelvének savanyúcukorka íze. Meg akarta volna tartani, hogy ő is pályoghasson valakit, még ha nem is szorult rá. Olyan önjáró kis lény volt, örökké szervezkedő, gyors eszű és talpraesett, a fiúk elnevezték Rakétának. Amikor egy füstös,

kellemetlen februári reggelen Rakéta azzal adta oda neki az ezüstpapírba csomagolt kétszemélyes tízóraiját, hogy egye meg mind, mert ha üres gyomorral fogadja azt a hírt, hogy márciustól külföldön folytatja a középiskolát az apja diplomáciai küldetése miatt, akkor el fog ájulni, és azt nem szeretné. Így lótték ki Rakétát egy számára távoli és elérhetetlen bolygóra, mielőtt közös föld körüli pályára kerülhetek volna.

A bizonytalan jövő, akár egy nyugtalanító érzés, úgy lebegett szomorú szemei előtt.

Készült az érettségire, összeszorított foggal gyürkőzött neki a matek korrepetációs feladatoknak, heti egy edzést kihagyott, csakhogy irodalomból behozza a kötelező olvasmányok terén az évek során felgyülemlett elmaradásait. És néha megállt a tóparton, figyelte a tavasz mind egyértelműbb jeleit, megtapogatta a fák rügyeit, beleszagolt a fűbe, szemével hosszan követte a vízimadarak mozgásirányát fenn a kék foltos, rohanó égen.

Azzal vigasztalta magát, hogy most kell belehúznia, később azután már lazíthat.

Lesz ez még így se, mondogatta, és magában mosolygott, ahogy szokta.

Már bízni kezdett a saját erejében és kitartásában, amikor oda kapott kíméletlen ütést, ahol a legjobban tud fájni. A szívére.

Elveszítette a nagyanyját.

Nem úgy, ahogy a pénztárcát, Rakétát, vagy a tizenhatodik születésnapjára kapott ékszeretknőst, Tódort.

Nagyon nem úgy.

Ezekről tudta, hogy valahol, a valóságnak egy másik kiszemelt szegletében, valakinek a tenyerében, a zsebében, az ölében, bárhol, léteznek tovább.

Inkább úgy, ahogy a gyermekkorát hagyja maga mögött, ahogy a mesékbe vetett hitét veszíti el az ember.

A pillanat áramütésénél, a szakadékként előtte tátongó felismerés retteneténél mélyebb és fájdalmasabb a hiányt lassan, hitetlenkedve felfogó tudat, amely ettől akár a bunker, tömör lesz, süket és visszhangtalan. És az egymásnak rendelt emberek tarka, természetes képzeleinek helyét egyszerre elfoglalja a régi szavakat, és megbízható gesztusokat egyenként felmorzsoló üresség.

Menten megfullad, úgy érezte.

Ahogy ott állt a ravatalozóban, és szemét szinte dühösen belefúrta abba a korporsó tetejére helyezett, sárga virágkoszorúval kihangsúlyozott, keret nélküli fényképbe, amelyről nagyanyja mindent tudó és mindent megbocsátó, finoman barázdált, kerek arca mosolygott vissza rá.

Úgy állt ott, mintha máshol lenne, valaki másnak a későbbi, de indulatok nélkül később sem mesélhető történetében. Képtelen volt mozdulni, lélegezni, akárha homokba ásták volna arccal a hangyák vonulási iránya felé, és vicsorogva várta a véget. Amely el is jött, a gyermekkor vége.

Ezektől a gondolatoktól, tudta, valamiképp meg kellene szabadulnia legalább ma, most, amikor a könnyű páratól lüktető, álmatag dombok egymáshoz simultak, és a fenyők tűhegyén lángolt a napsütés.

A gyanta erős illata szinte összeragasztotta a száját.

Szomjas vagyok, gondolta.

A szomjúság ebben a hőségben fokozza az érzékenységet, és egy hosszú másodpercig úgy érezte, mintha megfosztaná realitásérzékétől is.

Körülnézett.

Nagy zöld mozi.

Lomha, zizegő szél, madárhangok, aláfestő tájzene mindenfelől. Akár egy rényben.

De merre menjen tovább.

Azt követően, hogy a szülei a nyár vége előtt az iskolai beiratkozás miatt elvitték a nagyanyjától, az lett az egyik kedvenc foglalatossága, hogy elveszett. Szinte minden hónapban kieszelt valami trükköt, hiába keresték a napköziben, a sportdélutánon, a természetismereti szakkörben, vagy abban a buszmegállóban a Bátky-saroknál, ahonnan délutánonként felbukkant a norvégmintás, bojtos sapkájában, kanárisárga iskolatáskával a kissé előrehajló, csontos gyerekvállán. Azt játszotta, hogy láthatatlanná vált, legalább az undok nagyok számára. Felszívódott, átváltozott tőfenéki manóvá, és senkit nem engedett be a rejtekhelyül szolgáló új világába.

Utólag visszagondolva, és sokszor visszagondolt utólag, nem annyira menekülésféle volt ez, mint játék. Kölsön kenyér, amiről úgy vélte, visszajár. A sok reguláért, amit kapott a szüleitől, az iskolában, mindenhol, amerre csak felnőttek kuszáltak össze gondosan eltervezett kis partizánakcióit.

Az egész égboltot egyetlen kromatikus színskála uralta az acélszürke és a tengerkék összeakaszkodó árnyalataiban.

Tágra nyílt szemmel bámult felfelé, mintha onnan várna útmutatást, mintha a helyes irányt a különböző szögben felcsillanó fények rejtjelezéséből olvashatná ki.

Az erős, kora délutáni napsugár az egyik pillanatban szinte rárontott, és győző homlokára vöröses hóbélyegeket nyomott, majd mire hátralépett volna, hogy árnyékmenedéket találjon, a sugarak már távoli fenyők sötétjébe olvadva utaztak tovább a dombok izzadt hátát párálló, langy levegővel hűsítő széllel.

Azrael az isten is csodálkozásra teremtette.

Egy darabig még utat tört magának a fák és az egyre sűrűsödő bokrok között a völgykaréj felső végéig, ott azonban ismét elbizonytalanodott.

De jó, hogy nem este érkezett ide.

Megállt.

Ha most hagyjuk, hogy a tájékozódást megkönnyítendő egy helyben álljon, megigazítsa a saruját, majd beletúrjon a sporttáskába, és olyan mozdulatokkal keresgéljen, mint aki biztos benne, nem fogja megtalálni, amit keres, akkor kihasználhatjuk az alkalmat, hogy jobban szemügyre vegyük őt.

Magasra nőtt fiatalember volt, gótikusan elnyújtott, világosbarna testét vékony csíkokra szabdalta a fák lombjai közt áttörő napfény. Meglehetősen széles váll, amit még jobban kihangsúlyozott keskeny csípője.

Az utóbbi hónapokban három kilót fogyott, ha lehet hinni a szobamérlegnek.

Hosszú, csontos végtagjaival gazdaságosan bánt. A végletekig leegyszerűsített, szinte szögletes mozdulatokat használt, fürgén és hajlékonyan mozgott, mintha kí-mélni akarná magát minden fölöslegesen megterhelő elrugaszkodástól.

Az a típus, aki alig gesztikulál, és helyváltoztatáskor sohasem sebzi meg a tárgyakat.

Aki, a vele egykorúakkal ellentétben, kevéssé figyel ugyan a saját testét, de tisztában van annak képességeivel.

Nézzünk rá közelebbről is: csigás, dús, gesztenyebarna hajzat, fénylő, tiszta homlok, lányosan nagy és kerek zöld szem, akkora szempillával, hogy fekete pillangónak lehetett nézni, ha meglebbentette. Lefelé görbülő hosszú orrát, nehogy önállóítsa magát, a szájzugáig lefutó két lankás árok fogta össze.

Görögös arcél, mondta neki egy azonosítatlan lányszemély a diszkó vakító ezüstben forgó gömbje alatt, ahová idén egyszer ment el az osztálytársak unszolására. De nem tudta megmondani, pontosan merre is van Görögország, ezért a lökdösődő tömegben nehezen indult párbeszéd hamar és végérvényesen meg is szakadt közöttük.

Amikor leszállt a vonatról, és először felnézett a kristályos, tömött, szikrázó égre, tudata peremén rögzítette, hogy úti célját a völgykatlan felső végében, a napkorongtól távolodva, keleti irányban találja meg. Egész úton ehhez tartotta magát. Azt nem mondhatjuk, hogy egyetlen pillanatra is eltévedt volna, hiszen mindvégig nyitva volt számára a lehetőség, hogy rátérjen a táblákkal jelzett turistaösvényre. De ezt megalkuvónak találta volna.

Ne a legkisebb ellenállás irányába menj, a fülében zúgott, mintha a fák adnák egymásnak tovább, nagyanyja oly sokszor elismételt intelme.

Hideg, téli estéken, miután becipelte a fészerben odakészített, apróra vágott tűzifát, és jól bedurrantottak, így mondták, bedurrantottak a tisztaszoba kultikus cserépkályhájába, egy régi sámlin ülve lélegzetét visszafajtván hallgatta csodálatosan egyszerű, csodálatos, mert egyszerű történeteit jóról, rosszról, életről, szépségről. Halálról nem esett szó közöttük.

Tőle hallotta először a neve jelentését.

Akit az Isten megsegít.

Egyszer, egyetlenegyszer valami halál angyaláról is mesélt neki, de nem igazán értette. És meg is lepte, hogy ilyesmi szóba került. Az évek során automatikusan kitörölt az emlékezetéből, csak a temetés utáni napokban, amikor a kihűlt cserépkályha előtt egyedül üldögélve válogatta a régi fényképeket, olvasgatta a feljegyzéseket, akkor jutott eszébe ugyanolyan automatikusan ez a halál angyala dolog.

Megfogadta magának, hogy utánaolvas, de az egyetemi felvételi miatt az is elmaradt.

Akit az Isten megsegített, gondolta, és határozottan elindult egy irányba. Amerre a völgykaréj kiszélesedett, és érzékelhetően úgy folytatódott, mintha egy nagy, sík, gyönyörű fákkal övezett magaslati futballpálya szélére ért volna.

Felsőhajtott.

Az erdőség hatalmas csöndje annyira felerősítette ezt a megkönnyebbült, mélyről jövő, artikulálatlan hangsort, hogy azt érezhette, nem ő, hanem egy mafla erdőlakó óriás sóhajtását visszhangozzák a hópárában úszó közeli dombok.

Nevetni kezdett, közben azt figyelte, vajon visszahallja-e a saját nevetését.

Mindig talált okot a vidámságra.

Természeténél fogva ilyen volt, ami rossz történt vele, abból is inkább erőt merített.

Ha a nagyanyja látná, biztosan büszke lenne rá emiatt, gondolta, és nevetett volna tovább, ám indiánkönyveken élesített fülével addig nem tapasztalt zajra lett figyelmes.

Becsukta a szemét, és félrefordította a fejét, hogy könnyebben azonosíthassa a viszonylag közletről érkező zajt.

De nem ismétlődött meg. Csak az erdők hatalmas csöndjét hallotta megint, a maguk monumentális állandóságában.

Talán a tisztásról jobban hallani, összegezte benyomásait, és hosszan előre dőlve, egész testében megnyúlva kidugta a fejét a bokrok széles hangfogó sávja mögül.

Továbbra is csukva tartotta a szemét, így kényszerítette önmagát hallása maximális élesítésére.

A mozdulatsor végén még mindig ott bújkált egy ösztönös mosolyféle az arcán, ami a korábbi nevetéséből maradt meg.

Arra azonban aligha számíthatott, hogy teleszkópszerűen előbukkanó fejét szinte ugyanabban a pillanatban telibe találja a fák lombjai közt magának agresszíven utat törő napsugár.

Mintha túl sok lenne a levegője, nagyot fújtatott, miközben lassan és óvatosan, mint egy csodákat rejtő szelencét, felnyitotta a szemét.

Amit látott, megdobbantotta a szívét.

A terebélyes fák ölelésében, mintegy saját méltósága óvott rejtekében, az idegen tekintet számára jóformán észrevehetetlenül egy pompás kastély tűnt fel az erdő-sáv szélétől alig kétszáz méternyire.

A Kővár, motyogta tagoltan.

Hát idetalált.

Meglepetten csettintett, azért ez nem semmi, nem gondolta volna, hogy ilyen régényesen szép. Ilyen romantikus. Ilyen tökéletes. Első látásra ennyire megfelel a lelkiállapotának.

Szégnyekezett a saját menekülési ösztöne miatt.

Kétszer is későbbre halasztotta az érkezését. Nem volt rá igazi oka, magyarázatot sem talált. Ha legalább magának meg tudta volna fejteni a rejtvényt, a tudattalan ódzkodása mélyén meghúzódó, majd felszakadó belső gát valódi természetét, de nem. Végül a recepciót hívta fel azzal, hogy melyik napon érkezik. És kérte, hogy ne küldjenek ki senkit elé, odatalál ő anélkül is.

Ránézett az órájára, de a mozdulat hanyag automatizmusa elfeledtette vele a pontos időt. Csak a szemközti dombok felől egyenletes áramokban érkező hűsítő gyantaillat ragadt meg az orrában.

Az ember mindig másra készül, mint ami bekövetkezik.

Mi volt ez, kérdezte szinte hangosan, amikor az előbb hallott zajt vélte megismétlődni, ám közelebről és valamelyest azonosíthatóan.

Roppanás és szuszogás, gondolta, mint amikor egy ismerős terepen közlekedő láb váratlanul és akarata ellenére mélyebb talajra téved, megbillen a puha lépések ritmikája, és még mielőtt ismét egyensúlyba hozná, egy fűben megbúvó elszáradt faágra tapos.

De a szuszogást nem tudta mire vélni. Nem emberi szuszogást gyanított, amit alátámasztott az is, hogy nagyon letről, a roppanás magasságából hallotta.

A következőnek megélt pillanat végérvényesen megakasztotta abban, hogy tovább lamentáljon.

A meglepetéstől hangosan felkiáltott, és sporttáskáját önkéntelen, védekező mozdulattal maga elé hajította.

A hosszú pórázon vezetett állat ugrás közben irányt változtatott, és győzedelmes hörgéssel a vászontáskára vetette magát.

Megáll. Nyugszik.

A másodperc törtrésze alatt nehéz lett volna eldönteni, kinek szólt a parancs.

Mire az eb szájában a zsákmánnyal, két mellső lábát a táskáé felületéről szófogadón visszahúzta, a fiú már a saját izzadtságába fagyva, dermedten állt. Várta a végítéletet, vagy a nem lehetett tudni, mit.

Jó kutya. Okos kutya.

Ha Azrael abban az állapotban lett volna, hogy valamelyest felmérje, ezt a közép-termetűnél nagyobb, rövidszőrű, feltűnően jól izmolt, erőt sugárzó, fiatal pitbull terriert az ő torkánál jobban érdekelte a játékszernek tekintett vászontáska módszeres széttépése, akkor talán ő is megállj parancsolt volna vére eszeveszett lüktetésének. De ő csak azt érezte, hogy kirohan fejéből a vér, mintha lyukat fúrt volna benne a réműlet, és összeszűkülő szemét mereven a kutya mögül előlépő férfira szegezve, falfehéren állt.

Félted a tyúkszaros életed, kérdezte az idegen, és egy félmosollyal kísért, megvető fintorba rándult a képe.

Azrael óvatosan megmozdult.

Kavicsot hallott csikorogni a lába alatt, pedig csak a fogai voltak.

Amíg összeszedi magát, érdemes röpke pillantást vetni a harci kutya magabiztos gazdájára.

Kigyúrt emberfő volt, de a jobbik fajtából, ami esetünkben azt jelenti, hogy általában addig gyötörte az agyát, mit is kéne mondania, amíg tudata megmaradt morzsáiból nem söpört össze egy épkezláb mondatra valót. És ha már eljutott az első mondatig, nekirugaszkodott, és meg sem állt a másodikig. Tovább csak igen ritkán merészkedett.

Az ő igazi erőssége nem a fogalmazás volt. Az ő igazi erőssége az ereje volt. A konditerem volt az ő egyeteme, ahová viszont olyan régóta járt már, hogy a doktori címet is kiérdemelte volna, ha a power lifting szakon osztanának olyasmit.

A tekintélyt parancsoló alkati összképen azonban sokat rontott ruházata. Halványkék-fehér hosszanti csíkos, combközépig érő futballmezében, amelynek elején a Maradona forever, utólag rávasalt felirat díszelgett, hátán pedig egy nagy fekete tízes szám, inkább tűnt elmehúnyt focirajongónak, mint felelős beosztású őrzővé-dőnek.

Mélyre szorult, apró szeme körbejárt, van-e itt valaki rajtuk kívül.

Mit keresel itt, szája késpengévé keskenyedett.

Jobb kezében a pórázt tartotta, szabad bal kezével, hogy nagyobb nyomatékot adjon a kérdésének, felborzolta a haját. Igen, volt haja, társaival ellentétben nem nyíratta kopaszra. Bár talán jobban tette volna, mert az enyhén dauerolt, előre fésült hajzat úgy nézett ki, mint egy nyolcvanas évekből itt maradt lámpabúra.

Az unatkozó vadállat eközben heves farkcsóválás közepette próbált kierőszo-kolni egy kis birkózást a vászontáskából.

A sikertelen próbálkozás ráncokat rajzolt a homlokára. Nagy, széles, kissé boltíves koponyája tetején a barázda mélyülni látszott. Bár istenként tekintett a gazdájára, és kész volt feltétel nélkül teljesíteni minden akaratát, kölyök lévén hamar elunta magát, és elbizonytalanodott, ha nem kapott határozott utasításokat.

Az ösztönei mélyén igazi modern szabadgondolkodó munkakutya volt: mindig szeretett volna egy kicsivel tovább menni annál, ameddig lehet, de a fenytést és az éheztetést már nem kockáztathatta. Lojalitása erősebbnek bizonyult annál, hogy adottságait és képességét azok ellenében kamatoztassa, akiknek a jó dolgát köszönhette.

Így hát erősen fejlett rágóizmait átmenetileg sztendbájjra állítva nyugton maradt, és egymástól távol ülő, apró, kerek szemeit időnként békésen a gazdájára meresz-
tve követte az eseményeket.

Mi van, kiskolbász, némasági fogadalmat tettél, kérdezte a helyzet ura, és az erő, no meg a tudás együttes hatalmának birtokában húzott egyet a kutya bőrpórázán.

Most megmutatta, hogy ő aztán több, mint nem akármí.

Azrael továbbra sem mozdult.

Csak nem fog itt vigéckedni ez a tejfölösszájú, városi ficsúr.

A ficsúr szót a Századostól tanulta. Keveset tanult a Századostól, de ez közte volt.

Lányképű, városi ficsúr. Meglehet, a fiúkat szereti.

A kis köcsög, gondolta sebtiben, és a tenyere azonmód viszketni kezdett, mégse verheti agyon, bárhogy szeretné is, nem kapott utasítást. A kutyát ráereszthetné, nincsenek tanúk, de abból vizsgálat lehet, és kinek kell egy vizsgálat. Meg az állásába is kerülhet.

Szandi.

A vadállat azonnal felrántotta hegyes füleit, és készenléti pózba vágta magát.

Mégse járja, hogy idegenekkel haverkodjon, gondolta a kigyúrt emberfő, amikor látta, hogy a harci eb nagy, nehéz, doboz formájú fejét barátságosan félrefordítva szinte már kokettál a fiúval.

Azrael alig észrevehetően elmosolyodott, Szandi, jóban leszünk, meglátod. És a táska nélkül maradt kezével lassan megtörölte verítéktől fagyos homlokát. Ez volt az első épkezláb mozdulatsor, amióta rázúdult a frász.

Kezdett magához tért, s mialatt jól kinémáskodta magát, szemével fokról fokra modellezte a helyzetet.

Ne haragudjon, eltévedtem.

Ez itt magánterület.

Először jár itt, folytatta Azrael halkán, a gondolataival lassítva a lélegzetét.

Ne mondd, hogy nem tudad.

Nem mondtam semmit.

Visszapofázunk, kérdezte az őr, és bicepszét megtáncoltatta a lustán karjára tekeredő napfényben.

Arra készült, hogy szól a kutyának, de Azrael megelőzte.

Hagyja a kutyát. És olajsíma tónusban, mintha csak titkot osztana meg a másikkal, hozzátette, hogy ő is a kastélyban fog dolgozni.

Legyünk barátok, folytatta Azrael egy ütemmel gyorsabban, mint aki a saját szavába vág, elvégre kollégák leszünk.

És valóban azt gondolta, amit mondott.

Amit nem mondott: vajon miféle hely lehet az, ahol pitbullt eresztenek a gyalogosan érkező, gyanútlan vendégre. Igaz, kölyökkutya, de mégis.

Jobb, ha bele se gondol, és azt gondolta, hogy jobb volna, ha most egyáltalán nem gondolna semmit. És ettől egyszerre abbamaradt az egész gondolás.

A dolgok különös láncolata, amit életnek nevezünk, ezt Azrael homályos bizonyossággal, gyomortájékon érezte, tartogat még itt számára meglepetéseket.

Kollégák leszünk, ismételte a férfi a merevségig egyenes tartást felvéve, mármint maga meg én. Magázni kezdte, nem lehessen tudni, kinek a kije ez a köcsög. A francba. Már bánta, hogy nekirontott.

Méghez az egész nyáron.

Mondta, hogy érti. De nem tudta, mi is az pontosan, amit ért. Elbizonytalanodva ácsorgott, s mint a mesékben szokás mondani, nem tudta, mitévő legyen.

Talán valami rosszat mondtam, kérdezte Azrael, hogy kisegítse.

Ettől még rosszabbul érezte magát. Úgy állt ott a kutya, fiú, önmaga tétova háromszögében, mintha benőtte volna a moha. Hirtelenjében még az sem jutott eszébe, hogy reagáljon a fiú szavaira. Kollégák lesznek. A francba.

Miért pont ma van szolgálatban, ádáz, néma vitát folytatott önmagával, és nehéz lett volna megmondani, melyikük kerekedik felül.

Az eb megsajnálhatta, mert a pórázon ügyesen átugratva gazdája mögé oldalgott, és karakteres, kidomborodó pofáját néhányszor a térdéhez buccantotta.

Akkor mehetünk, kérdezte Azrael, és felvette a vászontáskáját. Ramatyul néz ki, összegezte Szandi kutyával megesett váratlan találkozására látható eredményét.

Mintha kutya szájából húzták volna ki.

Szinte azonnal eszébe jutottak nagyanyja régi szavai, ha nagyritkán gyűrött vagy foltos ingben, piszkos cipőben toppant be hozzá a délutáni ebédekre. Hát most ez is bekövetkezett.

Összefogta a táskát, mert a füle elszakadt, és a hóna alá szorította.

Már várnak.

Már várják. Ez hiányzott. Csak ez a nap érjen véget. Jó, hogy nincs itt a nagyfőnök, gondolta lehangoltan a kastély őrre.

Vince, mert így hívták, adjunk újabb támpontot a megismeréséhez, ha egyáltalán érdemes lesz őt megismerni, a kétségbeeséssel küszködve, szinte szélütötten botorkált előre a kastélyszálló felé vezető, tujákkal szegélyezett hátsó szolgalmi úton. Mögötte a fiú, a fiú mellett a szabadgondolkodó harci kutya, élénk farkcsóválással. Messziről úgy tetszhetett, hogy Azrael a kutya gazdája, és a drabális férfi ott előttük, valami nyakon csípett idegen.

Azt már említettük, hogy Azraelt az isten is csodálkozásra teremtette. Nem baj, hiszen eme tulajdonságát most igazán szabadjára engedhette.

A hektárokból mérhető, hatalmas és nagy gonddal rendben tartott park ősfái közt lépkedve két ellentétes, mégis mélyen összefüggő benyomás kerítette hatalmába. Úgy érezhette, visszafelé tart az időben és a térben, arra indult, ahonnan érkezett vagy érkezhett volna, ha a családja sorsa, érthetőbb szóval a körülményei ezt lehetővé teszik.

Nagyanyja, és az ő fikarcnyi kételkedés nélkül, rajongva hallgatott, messziről felrémlő meséi úsztak a szeme előtt a forró este közeledtével mind súlyosabb, lisztesedő párán átizzó sugarak nyalábjában. Dédszülőkről, háborúkról, szenvedélyes szerelmekről és végzetes csalódásokról, mint a régi nagy romantikus családre-gényekben.

Tudata peremén ugyanakkor egy másik, ellenkező irányú benyomást is rögzített. Rögzíteni kellett, mert igazság szerint ez utóbbi dolgozott erősebben az idegeiben. Úgy érezhette, minden egyes lépés távolabb viszi mai énjétől, és átlendíti a képzelet addig zárva tartott, vagy el sem képzelt tartományain, ahol a saját határait és képességeit éppúgy megismerheti, mint a vágy igazi természetét és az ösztönök sötétkamráit.

Ne túlozzunk, idáig azért nem jutott. De juthatott volna, ha a szolgalmi út egy éles jobbkanyar után hirtelen véget nem ér. Vince, az őr, ekkor Maradonától ellesett hanyag mozdulattal a lépcsőre bökött, megérkeztünk.

Mielőtt elindultak volna a hátsó lépcsőn befelé, Azrael még gyorsan a kutya orra elé tartotta a kezét. Az sem mozdult, rövid ideig mintha mérlegelt volna, majd pófázmányát ugyanazzal a buccantással dörgölte hozzá, amely addig csak a gazdájának járt.

Szandi, mondta neki inkább suttogva, mint hangosan, jó kutya.

Ekkor ugatás hallatszott a park feltételezhető másik végéből, mire a harci eb megfeszítette izmos nyakát, és elrohant a hang irányába.

Amikor fél perccel később eltűnt, Azrael a fenyők tűhegyén lassan kihúnyó napot követte tekintetével. Szinte az arcán érezte a távoli fák sötétjébe olvadó álmagtag dombok langy melegét.

Megdörzsölte a szemét.

Még messzebbre szeretett volna látni, a hegyeken és a felhőkön túlra. Vissza oda, ahonnan ma reggel indult. Mint aki tudja, hogy nincs szebb az út előtti pillanatnál.

DAMIR ŽIŽIĆ

BENE ZOLTÁN

Halott nőt találni

Délután négy óra tájban találtuk meg a halott nőt. Korea, aki már nagyon részeg volt, megtapogatta a nyaki verőerét, megcsóválta a fejét, aztán szabályosan megcsócsórszta. Szép volt a halott nő. Fiatal. Vörös volt a haja, az ajkai lilák a haláltól, mégis ingerlőek. Ujjatlan trikót és térdnadrágot viselt. Úgy két-három méterre tőle két papucs hányódott, nyilván az övé lehetett. A körmeire parányi alakzatokat festettek, a szeme is kipingálva. Nem lehetett több huszonöt évesnél. Figyeltem az arcát. Korea közben felhúzta a trikóját, markolászta a melleit. Zsabó is odament, kérte Koreát, az egyiket adja neki. Odaadta. Meghúztam a flakont, a bort pár pillanatig a számban tartottam, mielőtt lenyeltem. Korea a halott nő jobb mellét gyúrta, Zsabó a balt. Belefeledkeztek. Dongó az egyik fának vetette a hátát és az eget kémlelte. Én a nő arcába bámultam. Hasonlított Ilonára. Végső soron minden nő hasonlít Ilonára vagy Mártára vagy Andira vagy Klárira. Ez épp Ilonára leginkább. Ilonát a Wartburgommal vittem le a Balatonra, s ahogy megláttuk a tavat Kenesénél, elsírta magát. Nem-sokára a parti nádasban az enyém lett. A halott nő azonban nem Ilona, és nekem régen nincs már meg a Wartburgom. Egyebem se.

– Két napig még nem lesz bűdös – jelentette ki Korea. – Beljebb húzom.

Megfogta a tetem lábait, és vonszolni kezdte a liget belseje felé. Zsabó segített neki, Dongó elővette a farkát és vizelt. Akár egy csődör.

– Mit akartok vele? – kérdeztem.

– Közöd?

Semmi. Semmi közöm nincs hozzá. Kripli vagyok, akit megtúrnek. A kacská jobbra kezemmel és a merev bal térdemmel nem tudnék egyedül megélni. Hálás lehetek, közöm nem lehet. Utánuk sántikáltam, Dongó, nagy farkát maga előtt lógatva, velem tartott.

A liget mélyebb részein dúsabb aljnövényzet tenyészett, az egyik bozótban alakítottuk ki ideiglenes szállásunkat. Így, nyáridőben kiváló hely volt. Koreáék oda cibálták a halott nőt. Miután behúzták a bozótban megbúvó kicsi tisztásra, amelyet szétszakított kartondobozokkal, kidobott paplanokkal és hasonlókkal béleltünk otthonossá, visszajöttek hozzánk a csalit elé, és Korea azt mondta:

– Először én alszom veled.

– Ez undorító – jegyeztem meg.

– Közöd? – emelte fel a hangját Korea, aztán békülékenyen, leereszkedően hozzátette:

– Amúgy ne aggódj, köcsög, nem fogok egy hullával farkalni. Csak alszunk. Jóccakát!

– A második én leszek – szólt Zsabó. – Odafúrom az arcom a vállához és a tenyereiben a mellével alszom el.

Leült egy fa tövébe, dekket vett elő a zsebéből, rágyújtott. Dongó elcsomagolta a férfiasságát, idétlenül nézett bennünket, elvette tőlem a bort, meghúzta. Úgy dőlt el, akár a fák.

Klárival mindig úgy aludtam, ahogy Zsabó akart a halott nővel. Andival viszont inkább úgy, hogy a fenekét fogtam egész éjjel. Márta nem szerette, ha hozzáérek alvás közben. Ilona úgy bújt, mint valami kis állat. De mind melegek voltak. Ez a nő viszont valószínűleg hideg.

– Nem hideg?

– Micsoda?

– A nő.

– Annyira nem.

Zsabó fújta a füstöt, a végleg használhatatlan csonkról újabb dekket gyújtott meg.

– Jó még. Ha nem, majd megmelegítjük.

Dongó horkolt. Márta szerint én is horkoltam, de Andi ilyet sosem mondott. Ilona annyit jegyzett meg egyszer-kétszer, hogy hangosan szuszogok, Klári pedig arról panaszkodott, hogy ráfolyatom a nyálam álmomban. Ez a halott nő nem emelne semmilyen kifogást.

– Egyszer találtunk egy guminőt – mondta Zsabó. – Csak nem tudtuk felfűjni. Három napig próbálkoztunk, de petyhüdt gané lett belőle csak, több semmi. Bedobtuk a folyóba.

– Aludtatok vele?

– Azzal nem aludni akartunk, hanem dugni, de nem jött össze, most mondtam. Ne legyél köcsög!

Zsabónak igaza van. Értetlen vagyok és tapintatlan. Hálátlan is, persze, hiszen nélkülük már rég megmurdeltam volna a kacska jobb kezemmel és a merev bal térdemmel.

– Jó' van, na – vigyorgott rám Zsabó. – Ne szontyolodj' el! Egy félórácskára mellé fekhetsz majd!

Nem tudtam, akarok-e egy halott nő mellé kucorodni egyetlen percig is, de Zsabó ajánlata olyan megtiszteltetés, aminek nehéz lesz ellenállni. Megkerestem a boros flaskát Dongó mellett. Nem folyt ki belőle az anyag. Odanyújtottam Zsabónak, utána én is ittam.

– Neked volt valaha feleséged? – érdeklődött Zsabó.

– Nem. Soha.

– De csak nem vagy tán szűz? Nőd volt, ugye?

– Négy – húztam ki magam. – Ilona, Márta, Andi és Klári.

Zsabó a vállát vonogatta, ezt érthettem úgy is, hogy nem hisz nekem; úgy is, hogy hisz, csak sajnál; meg úgy is, hogy hisz és irigykedik. A kacská jobb kezemmel és a merev bal térdemmel még hihető volna a négy barátón, a rapcsos képem miatt azonban bárkiben kételyek merülnének fel. Zsabó ráadásul nem is bárki, hanem Zsabó, aki jól tudja, milyen undorral tekintenek rám a szállón is, ha olykor elvetődünk; különösen, amikor tusolok, és a hegek látszanak a hátamon, az oldalamon, a combomon... És a pöcsömön – még azon is.

– Akkor még nem voltam ilyen... – próbálkoztam.

– Na, ja – nyugtázta Zsabó, nyúlt a flaskaért, ivott.

Sokáig nem történt semmi. Órák, napok, évek egyaránt lehettek. Aztán előmászott Korea, nyújtózott és recsegve fingott, akár valami nyárspolgár reggelente a hálszobájában. Zsabó szó nélkül bekúszott a bozótba. Dongó már nem aludt. Korea magyarázni kezdte neki, mi történt velünk, de csak értetlenül nézett.

– Milyen nő? – kérdezte.

Korea legyintett. Dongó rám meredt, én elmondtam neki a halott nőt, az alvást, a híreket. Dongó röhögött, azzal elment borért.

– Engem nem vonzanak dögök – morogta. – A bor vonz. Hozok nektek is!

– Jó érzés? – fordultam Koreához.

– Nem rossz – mondta. – Hagyjál most!

Hagytam. Üldögélt, lassan ránk ereszkedett a szürkület, aztán az este. Zsabó előbújt a bozótosból.

– Menjél be egy kicsit, haver – vetette oda nekem.

– Ez? Minek? – csodálkozott Korea.

– Csak egy kicsit, utána jobbról és balról melléfekszünk mi egész éjszakára.

– Felőlem...

Négykézlábra ereszkedtem és komoly küzdelem árán elszerencsétlenkedtem hibás testemet a halott nőig. Hanyatt feküdt, a trikója már nem volt rajta. Elomló mellei voltak. Tudtam, hogy nem látnak a többiek, mégis odahevertem mellé. Átöleltem. Nem volt hideg. Melegnek sem mondanám, de hideg nem volt. Parfümillatot éreztem és valami mást, valami furát. A vállára hajtottam a fejem, visszafojtottam a lélegzetem. Semmi. A mellkasa nem emelkedett és nem süllyedt, nem pihegett és nem nyöszörgött. Halott volt. Mégsem maradt erőm arra, hogy elhúzódjak. Szimatoltam a parfümöt, szívtam magamba, akár a kiszáradt talaj az esővizet. Aztán egyszerre azt éreztem, hogy emelkedik a mellkas alattam, lélegzik a test. Langyos érintés suhan keresztül az arcomon, majd másodpercekig valami nedves tapad a bőrömhöz. Érzem, ahogy a női test eltávolodik a testemtől, érzem, ahogy még visszanyúl hozzám egy percre, az auránk egymásba fonódik pár pillanatra, aztán elengedjük egymást. Belefúrom az arcom a pihe-puha párnába, süllyedek vissza a félálomból az álomba, és akkor robbanás szakítja szét az egészséget...

Felkaptam a fejem, azt hiszem, kiáltottam is. Csak a halott nő feküdt mellettem, a keblei szétomlottak. Lejárt az időm, ki kell kecmeregnem a tisztásról. Nem bán-

tam, hogy vége. Hallottam, hogy Dongó énekel, tehát van bor. Bor van, minden van. Sötét volt már, Korea és Zsabó szó nélkül belevetették magukat a bozótba. Oda, ahol én előbukkantam. Dongóhoz mentem, kivettem a kezéből, meghúztam a boros flasket. Pár pillanatig a számban tartottam, mielőtt lenyeltem a nedűt.

– Jó volt? – kérdezte Dongó.

– Jó – hagytam rá.

– Milyen a nő?

Halott, gondoltam. És egy kicsit emlékeztet Ilonára, aki a kenesei nádasban lett az enyém. Végül is jó, hogy találtunk egy halott nőt.

VLADIMIR ŽIVKOVIĆ

FERDINANDY GYÖRGY

Emlékszilánkok VIII.

(Ricsi...)

Kinek ne lenne az emlékei között egy nagyfiú, akit utánozni próbált, és aki később eltűnt az élet forgatagában, ahonnan megtépázva, vagy pedig soha többé nem került elő!

Ilyen példakép volt az én számomra egy szomszédgyerek, akire felnéztem óvodáskoromban, és aki – ez is fontos! – szóba állt velem.

Akkor még nem voltak utcák ezen a vidéken. A kertkapu vasrácsába kapaszkodva lestem, amint Ricsi keresztülvágott a réten. Cserkészruhában, árvalányhajasan. Olyan akartam lenni mint ő, a nagy, aki nem nézi le, mi több, megszólítja a nála kisebbeket.

Azután a háború szétcincálta az ilyen szép reményeket. Nem lett belőlem cserkész, nem lobogott árvalányhaj a csákomon, és nem állt az a titokzatos utasítás, hogy „légy résen!” a derékövemen.

Ricsi korosztályát besorozta a visszavonuló hadsereg, elveszett egy egész jobb sorsra érdemes nemzedék a porosz harctereken.

Ő maga, a szomszédfiú, megmenekült a viharból, ami itt nálunk pozdorjává zúzta a régi, üvegverandás épületeket. Amikor átcsapott felettünk a front és eltemették a halottakat, megjelent Ricsi édesapja, az építész, és ők ketten, apa és fia, elkezdtek takarítani a környéken a romokat.

Meg kell adni, értették a dolgukat. Összekapcsolták a gerendákat, nagy, otromba ácskapoccsal, de olyan jól, hogy nálunk hatvan év után is ez tartotta egybe a tetőszerkezetet. Most, amikor ráépítettek a régi házra az unokák, és szét kellett verni a repeszek tépte régi padlásteret.

Ezek az utolsó képeim Ricsiről. Áll fent a tetőn, tavasz van, rakja a téglavörös cserepet.

*

Az én példaképem azonban váratlanul újra megjelent. Akinek elég hosszú életet ad az Ég, még láthatja, amint a régi medrükbe térnek a körülötte zajló életek.

Kint dedikáltam a Vörösmarty téren, amikor megállt fölöttem egy szénfekete szemű ember. Úgy kopaszodott, mint nagyapám, nem a homlokán, hanem hátul, a feje búbján, mint az itt, a mi vidékünkön élő németek. Azt hiszem, erről a tonzúráról – édesapja, az építész is ilyen volt – ismertem rá Ricsire.

Nevettünk, megöleltük egymást. A nagyfiú, akit csodáltam, nem ért a vállamig.

– És Babi? – kérdeztem.

– Nem Babi. Gabi! – szólt közbe mosolyogva a húgocská, akinek lám, még a neve is eszembe jutott.

Ricsi, mint olyan sokan a túlélők közül, túl az Óperencián élte le az életét. Szobrász lett a sashegyi építész fiából, szobrász és tanár. Odaát tanításból élnek a művészkedő emberek.

Most itt, meglátogatja a múltat. A Sashegy kopasz csúcsát, az omladozó sírokat. Néha még a régi idők egy-egy szemtanúja is útjába akad. Mint ez a kis szomszédfiú, aki a kertkapu vasrácsába kapaszkodva leste, és aki – milyen furcsa, milyen hihetetlen! – itt maradt ebben az aprócska hazában, és most a Vörösmarty téren pakolássalza a könyveket.

(Csak óvatosan!...)

Figyelj! Iskolás gyermeket meg ne szólíts! Át ne vezesd szélesebb utakon! Mire fel nézel, már várnak rád a túlsó oldalon. Ha kiscserkész vagy, ne fogd kézen a vak embert! Nem téged, őt tartóztatják le a lámpa alatt...

A világeért ki ne mondd, hogy szeretsz (vagy nem szeretsz) valamit. Ellened használják fel minden szavadat.

Másrészt: be ne állj egy fa mögé, ha rád jön az inger. A konténerek mögött biztonságos helyet ne keress. Egyáltalán: ne mászkálj gyalog. Akinek nincs autója, csavargó. Megbírságnak. Egy gyalogos csakis idegen lehet. Megáll melletted egy villogó rendőrkocsi, kéri a papírjaidat. Személyi igazolványok ebben az országban nincsenek. De jaj annak, akinél nincs jogosítvány. Az ilyen páriának feltehetően nincs gépkocsija sem.

Kémgyanús az is, aki az útlevelel próbálja igazolni magát. Bevisznek, biztos, ami biztos. Elkobozzák az útleveled. Valami obskurus állam adta ki, jogtalanul bitorlod, innen nézve a nagyvilág országai valamennyien megbízhatatlanok, terroristák vagy sem, mindenképpen gyanúsak.

Mert ez egy ilyen hely, értsd meg. Itt kipontozzák a szavakat és felülvizsgálják a szentképeket. Itt nincsen sem ürülék, sem vizelet. Nem látja fiát az apa, sem szülőanyját a gyermek. Itt még az igazság sem meztelen.

Szóval csak vigyázz! Rá ne jöjjenek, hogy élni akarsz. Mert élni, azt itt ugye – mit mondtál, élni?! – Cserepes a szám, ne nevetess! Élni, ezen a világrészen nem lehet.

*

Szavakat keresel, a szavakba kapaszkodsz. Kíírod magadnak, hogy prűdéria, meg hogy képmutatás. De nem, nem erről van itt szó! Azok, akik ezekben a bohókás házikókban élnek, nem farizeusok. Ez egy működő nagyhatalom, és azok, akiktől már-már félni kezdesz, komoly, megbízható emberek.

Csak hát ugye, mit cifrázom: ilyenek.

Viszont ez itt – ki ne tudná! – a korlátlan szabadság hazája. Itt tényleg mindent, de mindent lehet. Stukkerrel jár iskolába a gyermek, ha kedve támad, lelövi a pedagógusokat. Itt tízéves lányok pocakot növesztenek, az áldozópapok fütyiket marcolásznak, és vasárnap a templomokban nem találsz talpalatnyi helyet. Déry Tibor popfesztiváljai álombrigádok, titokban szaglásszák a virágot vén virággyermek.

Mások csak beszéljenek. Ők tudják! De te ne beszélj! Ne mondj se szépet, se csúnyát. Itt még egy bókért is bíróságra visznek, morogni pedig csak egy bennszülöttné lehet.

Egyáltalán, te csak ne mondj soha semmit. Rossz vért szül, ha valakinek véleménye van. Különben is, mondhatsz akármit, ha akarsz, ha nem, félreértenek.

*

Legfeljebb írd meg. Titokban, magadnak. Vagy közöld álnéven, valami távoli, semleges helyen. Ahol elpanaszolhatod, hogy meghúzzák minden sorodat. Nem a Hivatal, dehogyis. Te! Hogy a könyveidből néhány bekezdés rendszeresen kimarad.

Vasárnap úr (tehetetlen dühödben kitaláltál magadnak egy agyalágyult öreget) például megutálja a nőket; de hogy miért, azt senki sem tudhatja meg. Nyilván elfogadhatatlan, hogy egy süldőlánynak anyányi mellei vannak, vagy hogy a mosdó leszakad a barátnője alatt. Milyen mosdó az, ami nem bír el egy tizenéves gyereket!

Nagyobb baj, hogy *post coitum* beszélget az ember. Megtudja, hogy a két lány már végigpróbálta, egyiket a másik után, a papa barátait.

Mi több, a kis barátnő már állapotos is volt, és nem lehet tudni, hogy melyik az a vénember, akitől teherbe esett. A szüleinek azt mondta, hogy egy arabtól. Hogy a szomszédfiú erőszakolta meg.

Megerőszakolta, igen. Meggyalázta. Itt így hívják a szerelmet. A közöszlős rossz szó: van benne valami érzelm. Mindegy, azt az arabot elítélték. Piszkos idegen!

– Látja, ezért utálok a nőket! – fejezi be a csalafinta öreg. Nem tudom, teszi hozzá – ez a végszó –, hogy a kettő közül melyiktől lett tripperem.

Ez maradt ki. Mindezt az istenke ítéleteiből nem tudhatja meg senki sem.

Sose bánd! Te csak élj, csendesen, magadnak. Mert ha óvatos vagy, élni azért itt Puritániában is lehet.

(Déry Tiborról...)

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy koromnál fogva nem kellett tudnom a „Fehér pillangó” és a „Felelet” körüli immár félévszázados vitákról. Első találkozásom Déryvel a „Niki” volt és a „Vidám temetés” elbeszélései. Számomra ezek mindmáig a magyar rövidpróza legnagyobb teljesítményei.

Kezdő emigránsként, írói tanonc éveimben is – a kettő nálam szerencsétlenségemre egybeesett – az ő Nyugaton hozzáférhető írásaiból próbáltam ellesni, amit csak ebben a szakmában ellesni lehet.

Személyesen soha nem találkoztam vele, ebben a kényszerű száműzetés hosszú évadja megakadályozott. Aláírtam a francia írók tiltakozását, amikor kilenc évi börtönre ítélte őt a hatalom. Amikor pedig – a hetvenes évek elején – Nobel-díjra jelölték, szériában írtam róla a francia sajtóban az ismertetéseket.

Csupa ilyen egyirányú üzenet. Azaz hogy, nem egészen. Őrzök tőle egy nyúlfarknyi levélkét. Anyámnak írta, valamikor az elpuskázott Nobel-díj után. „Kérem, köszönje meg a férjének, amit a *Chère beaupère* (a Kedves bópeer...) érdekében tett.” Valahogyan így. Apró, nevetséges félreértés. Ennyire nem tudtunk egymásról, nyugatiak és otthoniak.

Sok mindenben hasonlított egymásra a sorsunk. Ha nem tartanám frivolitásnak, felsorolnám. Élete első felében, félévszázadon át, világpolgár és emigráns volt Déry Tibor is. Csak egy kuriózum: a kilencvenes években, az „ÉS” karácsonyi találkozásán, Orbán Ottó eszembe juttatta valamelyik régi kéziratomat. „Azóta – mondta – megtanultál magyarul.” Majd, hogy elvegye az ítélet életét, kedvesen hozzátette: „mint Déry Tibor.”

Utoljára hagytam egy másik makacs emlékemet: a kis trópusi lány könnyeit, a spanyolra fordított „Szerelem” olvasása után.

(A kert...)

Hát igen: az ember cseppenként (*au compte-gouttes*) tudja meg a részleteket, amikből összeáll a múlt. Vagy legalábbis a mozaik, amit minden új kocka színesebbé tehet. Megannyi apró lépés, az összképhez egyre közelebb.

Én is azt hittem, hogy mindent megírtam anyámról. Átrágtam magam az iratkötegen, amit a sublótban találtam, kifaggattam a környezetét, összeszedtem az emlékeimet.

Azután, mióta újra itt lakom a régi házban, elem állnak egy másik, talán sosem volt valóság töredékei. Én pedig újraélem anyám életét, mindazt, ami az én életemből kimaradt.

Megszólít például Németh úr, a szomszéd, akivel húgom szerint idestova harminc éve megszakadt a kapcsolat. Zömök, gyérhajú ember, állunk a konténerek előtt, pakolásszuk a zöld és a fehér üveget, a fém és a műanyag flakonokat.

- Olvastam – mondja – a könyvét. És hát...
- És hát?
- Szóval, nem egészen úgy történt kérem a dolog.
- Miről van szó? – kérdezem.
- Arról a combnyaktörésről! – feleli.

Némethék fölöttünk laknak, a régi tenispálya helyén. Ha kiülnek, páholyból nézhetik a tenyérnyi foltot, ami szegény anyám kertjéből maradt. Ők, mondom, fent a teraszon, lent pedig egy kis öregasszony, két orgonabokor, az ezüstoffenyő és a tiszafa. Futórózsa, gyöngyvirág: a virágágások.

– Hiába kiabált szegény – Németh úr a konténerbe löki a dobozos sört –, hiába jajgatott.

A fiam – mondja – átugrott a kerítésen. Valahogyan fölemelték. Még a mentőket is én hívtam ki hozzá. Amit magának mondtak, mese habbal. Olyan egyedül élt, mint az ujjam.

– Hát csak azért! – fejezi be a szomszéd. És hogy a könyvembe ezt is beleírhatom.

*

– Kivel beszéltél? – kérdezi a húgom. És hogy „képzelem, mit összehazudott!”

– Nem bírtam fölemelni – meséli – úgy vonszoltam be, a hátamon. Ő pedig – hiszen ismered! – még akkor is csak parancsolgatott.

– A kapát! – kiabálta. Mert hogy a kapa kint maradt. Azok meg röhögtek, fent a balkonon.

Azután, tudod, az ajtóban volt egy ilyen kapaszkodó. Hát azt az istennek sem eresztette el.

– Engedje már, anyukám! – könyörögtem.

– Ismerlek! – sziszegte.

Attól félt, hogy azt a nyomorult kapát kint hagyom.

– Az igaz, hogy hozzám nem hallatszott át, ha kiabált. De hogy a mentőket!... Nézd meg ezt a kerítést! Ezen?! A gyerek kint ácsorgott a kapuban.

– Valahogy eljutottam vele az ágyig – fejezi be húgom. Lemosdattam, mert maga alá piszkított.

Hiába mondtam neki, hogy mit vacakol ilyenkor, télen a kertben. Volt, hogy csak azért ment ki, hogy megetesse a madarakat.

*

Anya barátnői évről-évre összejönnek itt a Sashegyen. A régi zárda ma középiskola, a nővérek közül hat évtizeddel a háború után már senki se maradt. De jelen van idén is tucatnyi öreg: a Sion utolsó tanítványai. Hárman Galliában élünk: Tóth Jutka regényeket ír, Szabó Ákos festő, és hát jómagam.

A többiek környékbeliek. A kövér Valdszky János valahol a Nagysalló utca sarkán lakott. Már hazafelé indulok, amikor utánam rohan egy asszony:

– A jelenléti ív! – kiabálja.

Aláírom. Megnézi a nevemet, és nem hisz a szemének:

– Az Erzsike fia?! – kérdezi.

Anyám már nyolc éve halott. Ez volt az utolsó barátnője, ez az asszony. Azután ez is elmaradt. Kammerer Mária, Ördögpuszta, Somogy.

Magam se tudom, miért markol a gyomromba a fájdalom. Látom fiatal, szőke anyámat azon a somogysági birtokon.

Hát igen, a mozaik. Nézem a tenyérnyi kertet, amit anyánk mindvégig elszántan, kétségbeesetten gondozott. A futórózsából és a gyöngyvirágból nyolc év után mutatóba se maradt.

(Gondolatok a szeretetről...)

Annak, aki élete kétharmadát száműzetésben élte, már az is furcsa léthelyzet, ha egyszer csak újfent a réges-régi, elhagyott környezetében találja magát. Hát még, ha olyan jöttment csodabogarakkal kerül össze, akiknek ez az újra megtalált istálló-meleg az idegen!

Ami engem illet, alig emlékszem, hogy milyen volt odaát, az Újvilágban az élet. Hogy mások hogyan őrlődnek itt, az aprócska hazában, azt pedig vonakodva, majd-hogynem idegenkedve figyelem.

A Székelyföldről érkező Csender Levente talán az egyetlen kivétel. Ez a harmincas éveit taposó fiatalember bedolgozta magát a közegbe, amit jobb híján úgy nevezzünk: kortárs magyar irodalom. Már első novelláskötetében pontos látéletét adta az erdélyi magyar élet testi-lelki nyomorának, ezt pontosítja tovább a 2006-os „Szünőföldem”, majd 2010 könyvhetén, a „Fordított zuhanás”.

Rövidpróza, tíz elbeszélés. „Aki két országban él, az... csak két fél életet él az egész helyett” – mondja a kétlakiság állapotáról. „És azt is valahogy úgy, hogy egyik helyen a teste, a másikon a lelke. És pont ott nincs, ahol épp akkor lennie kéne.”

Egészeiben véve azonban távolról sem valamilyen emigráns bánkódás ez a másfél száz oldalas kötet. Írónk egyszerűen fejezi ki magát, pontosan, tárgyilagosan. Vállalja az önéletrajziséget, az egyes szám első személyt. Aki az agonizáló pózmodern szellemeskedését keresné, nála hoppon marad. Stílusa színes, de más sorstársaival ellentétben nem jellemzi az archaizálás vagy a regionális fordulatokra épülő „újszerűség”. Egy-egy olyan kifejezés, mint az, hogy az elbeszélőt „gyúri” a tömeg, vagy hogy a vadászok „a medve heverésébe” fekszenek, inkább csak frissíti a nyelvezetet.

A kilátástalanságnak, a megnyomorítottságnak kevés pontosabb megfogalmazását adja a mai magyar irodalom.

„Ülnek, füstbe burkolózva, mint két csülök, nézik egymást, és fogalmuk sincs, hogy mi lesz velük itt, az isten háta mögött, ahol már semmi sincs.”

Csender a szó mai értelmében mégsem politizál. Könyvében alig akad egy-egy olyan balhorog, mint a „demokrácia taknyán csúszkáló kapitalizmus” vendégszövege. Itt-ott még valami kis fény is átüt a tömény nyomoron. Messziről olyan, mint a remény.

Ami itt összetartja az alkoholisták, szenilisek, debilek, betegek szedett-vedett csapatát, az pedig – félve írom le – valami egészen szokatlan, dög nagy, robosztus szeretet. Egy olyan tudás, aminek mai szépprózánkban igencsak rossz sajtója van. Pedig a „Retúrjegy” írójánál szebben kevesen merik tudunkra adni, hogy mi is egy olyan divatjamúlt bővli, mint az anyai szeretet.

Valahonnan ebből a forrásból táplálkozik Csender Levente. Ez ennek a prózának tüze, zamata, ereje. Nyert vele, és nem is keveset, az anyaországi irodalom.

Ajánlom, kortársam...

Néhány hónappal ezelőtt kéressel fordultunk leendő és jövőbeli szerzőink, a magyar irodalom és kultúra képviselői felé. Arra vártunk és várunk választ, hogy melyik az a kortárs – lezárult vagy alakuló – életmű, ami meghatározó, kitüntetett fontossággal bír a megszólított munkásságában, gondolkodásában. Reményeink szerint a megjelenésre kerülő írások által nemcsak remek portrékat, személyes hangú bevezetéseket kapunk egy-egy munkásság megismeréséhez, hanem a magyar szellemi élet láthatatlan keresztmetszeti képe, kapcsolattörténeti fejezetei tárulhatnak fel előttünk.

GERGELY ÁGNES

Nemes Nagy Ágnes

Nem voltam a tanítványa. Nem követtem a napjait, úgy, mint Székely Magdi és Tóth Judit, akik mellette nőttek fel, vagy „a maga renitens módján” Orbán Ottó (ezek Ottó szavai), vagy Tandori Dezső, akit a gimnáziumban tanított. Egyszer valamelyikük költészetére Réz Pál azt mondta: „Ágnes-iskola”. Nemes Nagy Ágnes ma is a keresztnevének emlegetik.

A hetvenes években Tandori Dezső egy kritikában rólam is azt írta, a Pilinszky-Nemes Nagy-iskolához tartozom. Valamiért másnap telefonáltam Ágnesnek, s ő nyomban megkérdezte: – Olvastad? – Olvastam. – Remélem, tudod, hogy nem felel meg a valóságnak. Nem vagy a tanítványom. – Tudom, Ágnes, sajnos, nem vagyok az. – Egyikünk sem szerette a kertelést.

Korai költészetét hidegnek találtam, mérnökinék: *A nyíri tájat csillagokba lépem*. Pedig fiatalkoromban vas- és fémesztergályosnak tanultam, tudnom kellett volna, mi a „fehér meleg”, a fehér izzás. Aztán egyszerre megéreztem. *A lovak és az angyalok* című könyve belülről csapott meg, és visszatekintve néhány korábbi verse is. A távolság azért még ott volt köztünk. *Kobaltország* című verseskötet megjelentése után Ágnes elhívott a Zserbóba, és a könyv minden darabjáról mondott valami fontosat. *A Fohász lámpaoltás előtt* című versről például ezt: – Vasalópokróc! Vasalódieszka! Így kell! Tárgyakat, tárgyakat a versbe! – Tudtam, hogy ez kitüntetés, felvétel a céhbe; T. S. Eliot szelleme lengett a márványasztal felett.

Az 1970-es, 80-as években több író kijutott Iowába, ösztöndíjjal. *Winter in Iowa is like white hell*, az iowai tél olyan, mint a fehér pokol, így kezdődött a meghívólevélhez csatolt tájékoztatás. Ágnes Lengyel Balázssal utazott az iowai prérre. Engem korábban Szász Imre és Szabó Magda készített fel az útra; néhány kollégának én is továbbadtam közép-nyugati tapasztalataimat, így Ágnesnek is. Ágnes nem bírta megszokni Amerikát. Útinaplójába is azt írta: *Amerikában tanultam meg, hogy európai vagyok*.

Az ókortudós Kerényi Károly lánya, a katolikus létére Auschwitzot járt Kerényi Grácia, író, lengyel műfordító néha vendégeket hívott dobogókői faházába. Nemes

Nagy Ágnes és Lengyel Balázs mellett, úgy emlékszem, Szántó Piroska, Vezér Erzsébet, Sándor György, Nadas Péter verődött össze a kandalló előtt. A kertben néhány szál virág árválkodott, Piroska rábukkant a hunyorra, Shakespeare rejtélyes virágára (*hellebore*), s a kopár környék láttán felötlött bennem egy kancsal rím: *Szerengeti – szorongatja*. Hangosan nem mondtam semmit. Visszafelé Balázs hozott be a városba kocsival, a házunk előtt Ágnes kihajolt a kocsiablakon, és utánam szól: – *Szerengeti – szorongatja*. – Akkor már tudtam, hogy közünk van egymáshoz.

Hamarosan megindult az *Újhold Évkönyvek* sorozata. 1989 nyarán a William Butler Yeatsról írt könyvemem dolgoztam; éppen Yeats két nagy bizánci verséhez olvastam szakirodalmat, egyebek között Faludy Anikó *Bizánc festészete és mozaikművészete* című munkáját. 1482-ben, írja a tanulmány, a Spárta melletti Pantanassa kolostorban találtak egy freskót, amelyen Lázár bepólyált múmiaként lép ki sírjából. *Halála úgy letépve, mint a géz. / Mert feltámadni éppolyan nehéz* – mondja Nemes Nagy Ágnes *Lázár* című négy sorosában. Izgatottan felhívtam Ágnest – nem tudott a Pantanassa kolostor freskójáról! És mégis látta, hiszen erős látása volt.

Addigra már én is láttam őt, úgy, ahogyan kell. *Magritte rózsája* című versem – az ablakon is túlnövő, óriási virágról –, amelyet Ágnesnek dedikáltam, s amelyből elég három sort idéznem: *Nagyságod így csak üres mérték, / mint egy ablaknyi, kimetélt ég – / befelé néző, égnyi ablak...*, hirtelen úgy éreztem, tiszteletlen és pontatlan. Újraírtam, és a három sor is másképpen hangzik. *Itt a nagyság: didergő mérték, / ablaknyi, bíbor, kimetélt ég, / öt tüske verte, égnyi ablak...* Mert addigra már az öt tüskét, az ő öt tüskéjét is láttam.

Jeruzsálemben négyen mentünk el együtt, 1987-ben, Nemes Nagy Ágnes, Karig Sára, Székely Magdi és én. Írónő-konferencia volt, húzódoztunk tőle, de tudtuk, ez az ára annak, hogy a Szent Várost megpillantsuk. A felolvasások után az óvárosban kóboroltunk; a Siratófalnál – Magdi mondta el később – Ágnes a Falra tette a kezét, és maga elé mormolta: – Szerb Antalért, Halász Gáborért... – A Via Dolorosán eltévedtünk, az arab bazárosok folyton rossz irányba küldtek; Ágnes türelmetlen volt, nem tudtuk, hogy már beteg. Végül a VII. Stációtól odataláltunk a Szent Sír templomhoz, a Sírra is rátettük a kezünket; talán mindnyájan Pilinszky Jánosra gondoltunk. – Keressük meg a Golgotát – mondtam. – Golgota nincs – felelte Ágnes, a maga protestáns biztonságával. – Az egész csak fikció.

Az óvárosi kövek között, a negyven fokos sivatagi melegben rogyadozva jártunk, egy kis kávéház örmény tulajdonosa behívott bennünket; a terasz ernyője alatt ittuk a friss, kardamonos kávét. Az előbb a Kálvária néhány lépésre volt tőlünk. Tudtam, hogy többé nem fogjuk látni. Tudtam, hogy nem fogjuk együtt látni. Fehéren izzott a város; soha nem jöhetünk vissza.

2011. november

KÁLECZ-SIMON ORSOLYA

Identitás, trauma és nyelv

A KELET-EURÓPAI ÉS AZ EMIGRÁNS IDENTITÁS ELLENTMONDÁSAI
JULIA KRISTEVA ÉS DUBRAVKA UGREŠIĆ SZÖVEGEIBEN

Az alábbi tanulmány két kelet-európai író/elméletíró/irodalomtudós emigrációból/emigrációról írott kulcsszövegeit kísérli meg összevetni egymással, arra keresve a választ, hogyan rajzolódik ki bennük Kelet-Európa, a kelet-európai identitás, illetve a – Kelet és Nyugat kollíziójával jellemezhető – emigráns identitás. Az egyik egy nemzetközi hírnevű, az irodalom történetét jelentős mértékben átformáló teoretikus, irodalomtudós és író, aki 23 évesen hagyta el kelet-európai hazáját, teljesen hátat fordítva annak a kultúrának, ahonnét érkezett. A másik egy olyan irodalomtörténész és író, aki intellektuálisan Közép-Kelet-Európában szocializálódott, és aki hazájában jelentős karriert futott be, nemzetközi ismertségre és elismertségre viszont csak kényszerű emigrációja után, az 1990-es években tett szert.

Különbségeik ellenére tehát a két szerző életútjában és felfogásában számos hasonlóságot is találhatunk: mindketten emigránsok, mindketten kelet-európaiak, és mindketten nők, méghozzá olyan nők, akik kiemelten fontosnak tartják a testtel, a társadalmi nemmel és a nők társadalmon belül elfoglalt helyével kapcsolatos kérdések felvetését, és akik nem csupán a társadalmi nemek, de a politika vonatkozásában is előszeretettel villantják fel a Másik nézőpontját.

Az első szerző a bolgár származású Julia Kristeva, aki a strukturalizmust a lacani pszichoanalízissel ötvöző megközelítése révén szerzett elismertséget, a női test, az anyai test és az abjekció tematizálása révén pedig a feminista diskurzusokhoz is jelentős mértékben járult hozzá. Témánk szempontjából azonban az 1990-es években született szövegei a legérdekesebbek: az *Étrangers à nous-mêmes* (1991; Önmaga tükrében idegenként¹, 2010), a *Nations without Nationalism* (1993; Nemzetek nacionalizmus nélkül), valamint a *Crisis of the European Subject* (2000; Az európai szubjektum krízise) című kötetek elsődleges témája a politika, ezen belül is a – társadalmi nemi, nemzetiségi vagy politikai értelemben vett – Másik perspektívája. Kristeva fontos visszatérő témája az emigráció, az emigráns tudat, és az emigráns identitás. (Vö. McAfee 1–10.)

A második szerző a horvát származású Dubravka Ugrešić. A Kristevával azonos generációba tartozó horvát írónő (Kristeva 1941-ben, Ugrešić pedig 1949-ben született), irodalomtudósként, regényíróként és novellistaként már a volt Jugoszláviában ismertté vált.

---

¹ Azokra a szövegekre, amelyek rendelkeznek magyar fordítással, a fordítás címén, a fordítással nem rendelkező szövegekre pedig eredeti címükön fogunk hivatkozni, zárójelben megadva azok fordítását.

Az író, aki a metafikció, az irodalommal és a szerzőség kérdésével kapcsolatos dilemmák markáns hangú tematizálójaként vált ismertté, a délszláv háború kitörése után a valóság problémái felé fordul – s épp ezek a szövegek azok, amelyek a valódi nemzetközi ismertséget meghozták a számára. Publicisztikáiban, esszéiben éles kritikával illeti – mind a horvát, mind a szerb – nacionalizmust, amiért éles támadások keresztüztüzebe kerül, mígnem 1993-ban elhagyja Horvátországot. *Američki fikcionar* (1993; Amerikai fikcionárius) és *Kultura laži* (1996; A hazugság kultúrája) című esszéköteteit számos nyelvre lefordítják, az e korszakban íródott regényei, a *Muzej bezuvjetne predaje* (1998; A feltétel nélküli megadás múzeuma, 2000) és a *Ministarstvo boli* (2004; A fájdalom minisztériuma, 2008) pedig magyar nyelven is megjelentek. (Bővebben ld. Nemeč 320–323.)

A jelen tanulmány középpontjában egyfelől Kristeva két esszéjellegű szövege, az *Önmaga tükrében idegenként* című kötetben megjelent *Toccata et Fugue pour l'étranger* (Toccata és fuga az idegennek), valamint a *Crisis of the European Subject* (Az európai szubjektum krízise) című kötetbe is beválogatott *Bulgarie, ma souffrance* (Szívfájdalmam, Bulgária), másfelől Dubravka Ugrešić *A fájdalom minisztériuma* című regénye áll. A műfaji polivalencia mindegyik műre jellemző. Kristeva beskatulyázhatatlan, ambivalens, szándékosan ellentmondásos írásai irodalmi és elméleti szöveggé egyaránt olvashatók. Ugrešić regényében – narratív keretbe ágyazva – számos esszéjellegű részletet találunk, amelyek a horvát író 1990-es években írott, aktuálpolitikai és emigrációs témájú esszéinek szerves folytatásaként, sőt, összességüként olvashatók. A regény elemzésébe ezért az *Američki fikcionar* (Amerikai fikcionárius) és a *Kultura laži* (A hazugság kultúrája) című esszékötetet is bevonjuk majd.

A *fájdalom minisztériuma* az 1990-es évek elején játszódik Horvátországban, majd Hollandiában. Miután a férjét szerb származása miatt elbocsátják az egyetemről, a fiatal főiskolai oktató, Tatjana Lucić arra kényszerül, hogy elhagyja az országot. Egy barátnőjének köszönhetően csakhamar álláshoz is jut – egy amszterdami egyetem szlavisztikai tanszéke kéri fel a délszláv irodalmak oktatására. Tanítványaival, akik jórészt a délszláv menekültek soraiból kerülnek ki, eleinte esszéket írnak, amelyekben – terápiás célzattal – a volt Jugoszlávia kultúsk tárgyait, jelenségeit veszik számba. Az órák barátságos hangulatban, vidám kávézgatásokkal tarkítva telnek, mígnem a félév végén a tanszékvezető közli Tanjával, hogy egyes hallgatók panaszkodtak az órák színvonalára és „jugónosztalgikus” szellemiségére. A következő félévben a csoport a délszláv irodalmak történetét tekinti át, majd az emigrációval és a hazatéréssel foglalkozó regényeket elemezik. A második félév végén azonban kiderül, hogy Tanja nem maradhat tovább az egyetemen – végül egy tanítványa szociális bérlakásába költözik, és a bevándorlók lakta gettóban próbál új életet kezdeni.

A regény a Tanja által vezetett irodalom- és kultúrtörténeti szemináriumok köré épül, így a szöveg kiterjedt intertextuális mezőbe kerül, és az irodalmi kánonhoz, a délszláv irodalmi hagyományhoz való viszony megfogalmazásának is keretet ad. Megismerjük az órát látogató „gyerekeket” is, akiknek nemcsak a nemzetisége, de háttere, életútja, életfelfogása is markánsan különbözik egymástól. A „gyerekek” mellett ugyanakkor a regény narrátora, a „kartársnő”² (akire épp „diákjai” aggatják az iskoláskorukat idéző, jugónosztalgikus becenevet) élet-történetét, útkeresését, a hazával és az emigrációval kapcsolatos gondolatait is megismerhetjük.

² Az eredetiben a *drugarica* szó szerepel, amely „elvtársnő”-ként is fordítható

A két szövegcsoporthalán legnyilvánvalóbb összekötő eleme a kelet-európai gyökerekhez való ambivalens viszony – sőt, mindkét szerző esetében elmondható, hogy egyfajta traumaként élék meg kelet-európai identitásukat. Kelet-Európa-élményükben ugyanakkor nemcsak az egyénileg elszenvedett traumák, hanem a nyugat-európai eredetű, kirekesztő Kelet-Európa- és Balkán-kép hatása is megjelenik. A szövegekben egymást váltva jelenik meg a centrum és a periféria perspektívája, egyszerre teszik magukévá a Nyugat Kelet-Európáról kialakított sztereotipikus látásmódját, és egyszerre láznak ellene, egyszerre konstatálják honfitársaik másodrendű állampolgári mivoltát, és egyszerre igyekeznek szétzúzni ezt a skatulyát. Részen ebből következik az is, hogy mindkét szerzőnél megjelenik az Idegen/Emigráns szerepének a személyes tapasztalatokon túlmutató, általánosított vizsgálata, mind a közép-európai nacionalista diskurzusok, mind a globalizálódó világ identitásokról alkotott képének viszonylatában, amelyet a Másik egyéb megnyilvánulási formái (elsősorban a nők helyzete/identitása) iránti erőteljes érdeklődés kísér.

Amikor kezünkbe vesszük a szövegeket, az első és legfeltűnőbb párhuzam, amire figyelmesek lehetünk, az a tény, hogy mindegyikük remekül beilleszthető a pszichoanalitikus diskurzusba. Julia Kristeva, aki korábbi elméletírói munkássága során sokat merített a pszichoanalízisből, sőt, maga is dolgozott analitikusként (McAfee 9), a pszichoanalitikus szemlélet eredményeit az emigrációról szóló szövegeiben is kamatoztatja. Az *Önmaga tükrében idegenként és a Szívfájdalmam, Bulgária* megdöbbenően őszinte hangvétele, a mélyen személyes élmények megjelenítése, a nehezen felvállalható gondolatok bátor kimondása, a dilemmák, belső ellentmondások felsorakoztatása mind-mind arra utal, hogy az önanalízis szándékával íródott, vallomásos karakterű szövegeket tartunk a kezünkben.

Hasonló céllal íródnak Ugrešić esszékötetei is, mindenekelőtt az *Američki fikcionar* (Amerikai fikcionárius), amelynek előszavában kijelenti: véleménye szerint egy valamirevaló írónak sem szabad önéletrajzi feljegyzéseket, útleírásokat és naplót írnia – éppen azok önelemző jellege, s az ebből fakadó énközpontúság miatt („Američki fikcionar” 11). Ily módon egyszerre jelöli meg a szöveg műfaját, és – ironikus távolságtartással – egyszerre határolódik el tőle. A napló műfaja, és az önéletrajzi-önanalitikus indíttatás ugyanakkor a 90-es évek horvát irodalmának egészére jellemző, elég, ha a szintén a feminizmustól induló Slavenka Drakulić Magyarországon is napvilágot látott esszéköteteire (vagy akár Ugrešić más köteteire) gondolunk. (Bővebben lásd: Medve)

Ezt a beszédmódot képviseli *A fájdalom minisztériuma* című regény is, amely – miként korábban is utaltunk rá – mind a felvetett témák, mind azok megközelítése tekintetében az esszékötetek szerves folytatásának tekinthető. A regény középpontjában voltaképpen egy önterápiás munka áll; a regény főszereplője, Tanja, kezdettől fogva arra használja délszláv irodalommal foglalkozó óráit, hogy segítsen diákjainak – és, nem utolsósorban, saját magának – feldolgozni az elszenvedett traumákat. Amikor azonban a tevékenysége a tanszékvezető fülébe jut, a tudós e szavakkal utasítja rendre: „Magát nem ilyen dolgokra képesítették, és nem is ezért fizetik. Az ilyen dolgokra ebben az országban megvannak a megfelelő szakemberek, akiket pszichoterapeutáknak nevezünk”. (*A fájdalom minisztériuma*, 136) A következő félévben Tanja szigorúan az irodalomra koncentrál, ám csakhamar rá kell döbennie: az irodalmi szövegek korábbi olvasási módjai érvényüket veszítették, és nemcsak ő, de a tanítvá-

nyai is kizárólag a traumáikon keresztül, az (ön)terápia egyik eszközeként képesek értelmezni azokat. (172)

Az emigránsnak az anyakultúrához és a befogadó kultúrához való viszonyát Kristeva az anyával és az apával való kapcsolat analógiájára határozza meg: „Legtávolabbi emlékeiben is már finoman sebzett alakként jelenik meg: a szeretett és mégis szerény, gondterhelt vagy figyelmetlen anya meg nem értése idegenné teszi a száműzöttet” (*Önmaga tükrében idegenként*, 8).

Az emigránst tehát az anya(kultúra) nem érti meg, elutasítja, az apa (a befogadó kultúra) viszont megközelíthetetlenül távoli a számára. Az emigránst ugyanakkor olyan emberként határozza meg, aki maga is elhagyta saját anyját; ezt – hallgatólagosan ugyan, de igen következetesen – a domináns kultúrába való integrálódás szükséges feltételként jelöli meg. Ennek a gondolatnak az előzményeit Dušan I. Bjelić a kristevai *chora* fogalmában találja meg, amely szerint ahhoz, hogy a gyermek beléphessen a szimbolikus rendbe, el kell szakadnia az anyjától. („Julia Kristeva” 2008) Az anya és az apa motívuma, a hozzájuk való viszonyulás problémája – a szó konkrét és absztrakt értelmében egyaránt – nemcsak az *Önmaga tükrében idegenként*, de a *Szívfájdalmam, Bulgária* sorait is át- meg átszövi.

A Kristeva által metaforikusan megfogalmazott viszonyulás Ugrešić szövegében a konkrétumok síkján jelenik meg. Egy helyen az emigránsok „infantilizálódásáról”, „regressziójáról” beszél, és egy olyan gyerekhez hasonlítja őket, aki egy nagy embertömegben – áruházban vagy utcán – elveszítette az édesanyját. (*A fájdalom minisztériuma*, 26) Másrészt, a főszereplő-narrátor, Tanja az édesapjától elszigetelve nőtt fel, akiről csak homályos emlékei vannak, az anyjával való kapcsolata pedig felületes, távolságtartó, elfojtásokkal és félreértésekkel terhelt, habár mindkét fél ragaszkodik a másikhoz, és mindkettejükben meglenne az igény az érzelmek kifejezésére. Túl azon, hogy a kristevai „alapképlet” a főszereplő életében szó szerinti értelemben is megjelenik, a Tanja és az édesanya közötti ellentmondásos viszony a főszereplő saját nemzeti identitásához való viszonyát is jól leképezi.

Kristeva és Ugrešić emigrációs szövegeinek fókuszában egyaránt az emigráns identitás problémája áll. Mindkét szerző arra tesz kísérletet, hogy egy problematikus identitást vázoljon föl, amely, heterogén mivoltának köszönhetően, feszültségekkel és ellentmondásokkal terhelt.

Az identitás problémáinak tárgyalása mindkét szerző esetében a *nyelvhez* való viszony boncolgatásával indul.

Kristeva szövegeiben az emigráns nyelve, és a nyelvhez kötődő kulturális kód eleve marginálisként, alárendelteként jelenik meg, és az sem kerülheti el a figyelmünket, hogy az új kulturális kód elsajátítása kizárólag a régi eltemetése, háttérbe szorítása árán lehetséges. Az új kód elsajátítása azonban sohasem lehet tökéletes:

„Két nyelv található bennem és két idősk: olyan idiómát formálgatok, amely a világos megfogalmazásokra alkalmas, aztán szenvedélyes utalásokat dolgozok bele, és a sok használatból fényesre koptatott szenteltvíztartók kőpárkányához hasonló francia szavak sima felszíne alól egyszer csak elősejlik az ortodox ikonok feketésarany színvilága.” (*Szívfájdalmam, Bulgária*)

Az új kód elsajátítása egyszersmind egy új személyiség, új kulturális horizont (mi több: új nem) ígérete. (Ld. *Önmaga tükrében idegenként*, 33) A régi kód azonban – s ezáltal a régi szemlélet, a régi identitás – elfojtva bár, de megmarad, és dezintegrálja, aláássa az új kódon, az új diskurzusok szabályai szerint folytatott kommunikációt. A két kód egymáshoz való vi-

szonyát a kristevai posztstrukturalista nyelvelmélethez ismert szimbolikus és szemiotikus kód kölcsönhatásának analógiájára érthetjük meg – a francia nyelv a jelölési folyamat világos, jól körülhatárolt, rendszerszerűen leírható aspektusával, a bolgár nyelv pedig az ezt a rendszert felbomlasztó ösztönszerű készlettel állítható párhuzamba.

E két erő kölcsönhatásából jön létre az emigráns egyedi nyelve, amely azonban, mivel mindkét kódtól eltér, a befogadónak is, és az egykori honfitársaknak is sérti a fülét. Ez a szabálytalanság a befogadást is meghatározza; az emigráns beszédét a hazaiak kikapcsolódás gyanánt meghallgatják ugyan, de – részint a kódolás hiányosságai, részint pedig az emigráns alacsony szociális státusa miatt – különösebb súlyt vagy jelentőséget nem tulajdonítanak neki; többnyire könnyedén elsiklanak felette. (Ld. *Önmaga tükrében idegenként*, 23–24) A kódolás tökéletlenségének másik következménye, hogy az emigráns végül sem az anyanyelvén, sem az elsajátított új kóddal nem képes tökéletesen kifejezni a gondolatait: „Így, két nyelv között, elemetek a csend.” (*Önmaga tükrében idegenként*, 19)

Az emigránsok nyelvhez – az anyanyelvükhöz, illetve a befogadó ország nyelvéhez – való viszonya Dubravka Ugrešić szövegeinek is fontos témája. *A fájdalom minisztériuma* szemináriumi csoportjának diákjainál a saját nyelvhez, a többiek nyelvéhez vagy a befogadó ország nyelvéhez való viszony megváltozik, elbizonytalanodik, vagy valamilyen más okból válik kiütközötté.

A bosnyák Selimet, akinek az édesapját szerb katonák ölték meg, határozottan irritálja szerb csoporttársa, Boban tájszólása. Nevena beszédében – akinek az édesapja szerb, édesanyja pedig horvát – az ország legkülönfélébb dialektusai keverednek. Igor ellenben szűknek találja az anyanyelve kereteit, ezért minduntalan anglicizmussal „pepperizálja” (Dubravka Ugrešić kifejezése) beszédét. A szabadidejében szótárt szerkesztő amatőr nyelvész Laki – aki végül az elbocsátott Tanja helyét foglalja el az amszterdami szlavisztikán – azonban, ellenkezőleg, kínosan ügyel arra, hogy mindig irodalmi horvát nyelven szólaljon meg.

Feltűnő továbbá, hogy a „diákok” többsége nem szívesen használja az anyanyelvét; beszédüket holland jövevényszavak tarkítják – sokszor olyan alapvető szavak helyett is idegen szót használnak, mint a *sétálni* vagy a *feketékává* –, és könnyebben ki tudják fejezni magukat hollandul vagy angolul.

A nyelvhez való viszony elbizonytalanodása mellett számos más orientációs pont is kérdésessé válik. „Shit, I don't have a biography” (*A fájdalom minisztériuma*, 25) – válaszolja angol nyelven Igor az élettörténetét firtató kérdésre a Tanja által kiosztott kérdőívén. Tanítványai válaszait olvasva maga Tanja is elbizonytalanodik: „Tényleg, voltaképpen hol is születtem? Jugoszláviában? A volt Jugoszláviában? Horvátországban? Shit! Do I have any biography?” (26) A regény egy későbbi részében – a fürdőszobatükör előtt állva, tükörképét méregetve – pedig azt kérdezi saját magától: „voltaképpen hol is vagyok?” (35) Az eredet elbizonytalanodása, a térbeli orientációs pontok elvesztése okozta szorongást Tanja új orientációs pontok kijelölésével igyekszik enyhíteni; rendbe teszi lakását, majd hozzálát a város, később pedig az ország szisztematikus feltérképezéséhez.

A nyelv, a belakott-belátott terület (az otthon, a város és a haza), s ebből adódóan az eredet és az életrajz elbizonytalanodása az identitás súlyos válságát leplezi le. A sajáttér-kijelölés és a térbeli tájékozódás képességének elvesztéséhez – magán az emigráción kívül – a délszláv állam feldarabolása és a háborús pusztítások vezetnek, a nyelvi identitás elbizonytalanodását pedig a szerbhorvát nyelvi norma három részre szakítását, a szerb, a horvát és

a bosnyák nyelvi norma kialakítását övező konfliktusok és viták okozzák. Még a horvát nemzeti ébredés korában (1835–1850) – elsősorban a horvát területeken – fogalmazódott meg az a célkitűzés, miszerint a délnyugati szláv területeken uralkodó dialektusokból a délszláv (illír) kultúra hordozására alkalmas, egységes és közös nyelvet kell létrehozni; az 1990-es évek elején azonban ez a paradigma megdőlt, és egy azzal szöges ellentétben álló tendencia, az új nyelvek különbségeinek, eltérő hagyományainak hangsúlyozása került a fókuszba. A horvát nyelv önállóvá válásakor egy purifikációs folyamat indult el, sorra születtek a neologizmusok, és számos bevettnek számító, ám a nyelvi normával inkompatibilisnek nyilvánított nyelvi alakzatot tiltottnak bélyegeztek. A politikai „újbeszél” kialakítását, a nyelv cenzúráját és kikényszerített öncenzúráját – amelyet Daša Drndić a náci nyelvpolitikájához hasonlított (ld. Drndić 3) –, az így született nyelv gyökértelenségét Dubravka Ugrešić is számos publicisztikában tűzte tollhegyre.

A fájdalom minisztériuma szereplőinek nyelvhez való viszonya – akárcsak Kristeva szövegében – az identitáshoz való viszonyukat tükrözi. A többi nyelv elutasítása az eltérő identitások elutasítására, a dialektusok keveredése a saját identitás elbizonytalanodására, széthullására utal; az új horvát standardhoz való kínosan precíz ragaszkodás pedig az új nyelvi norma születését kísérő nacionalista diskurzusok maradéktalan elfogadását fejezi ki.

Az emigráció, az idegen nyelvű közeg egyszerre mind a saját nyelvhez és identitáshoz való viszony rendezésének helyszíne is; semleges terület, ahol szabadon felvethetők az identitással kapcsolatos kérdések, dilemmák, anélkül, hogy a közösség vagy a hatalom szankcióitól kellene tartani.

Az emigránsok egy része azonban nemcsak kilép a megszokott kulturális kontextusból, de – az anyanyelvével együtt – végleg hátat is fordít neki. Míg Kristeva azt engedi sejtetni, hogy az emigráns kényszerből fojtja el az óhazához kötődő identitását – hiszen a szubjektum kizárólag ezzel a feltétellel képes betagozódni a domináns kultúrába, és elsajátítani annak diskurzusait –, addig Ugrešić regényhősei esetében a horvát és egyéb délszláv identitások elfojtása tudatos döntés, amelynek a háttérben a menekülés áll. Ez a gesztus az identitás kérdésének félretolását, vagy a problémássá vált identitással való szakítás igényét fejezi ki. Így tesz végül Tanja is, aki az egyetemről való elbocsátása után bébiszitternek áll, vagyis egy képzettséget nem igénylő, tipikusan bevándorlók által végzett munkát vállal el – mintegy kitérve az elől a feladat elől, hogy értelmiségiként nézzen szembe az identitását illető kérdésekkel, dilemmákkal.

A balkáni identitás mind Kristeva, mind Ugrešić szövegeiben *nyomasztó, traumatikus teherként* jelenik meg.

Az *Önmaga tükrében idegenként* című könyv a következő mondattal indul: „Az idegen: torkomat fojtogató düh, látásom zavaró sötét káprázat, kifürkészhetetlen, homályos nyom.” (5) E baljóslatú képben egyszerre jelenik meg az elfojtott identitás okozta, mások és önmagunk ellen irányuló frusztráció, és az általa előidézett felforgató, mindent elbizonytalanító és elidegenítő hatás.

A *Szívfájdalmam, Bulgária* című szövegében ugyanezeket az élményeket egy konkrét személy – saját maga – nézőpontjából mutatja be. Kristeva úgy vall bolgár identitásáról, mint egy rá nehezedő, traumatikus titokról. A bolgár identitás csupán lefojtva, háttérbe szorítva, a francia identitás alá eltemetve létezhet, ugyanakkor azt nem hagyja kibontakozni; folyton megzavarja, eltéríti a tanult kulturális kódot követő beszédet, s közvetve a domináns identi-

tás szabad megélését. A bolgár identitáshoz ráadásul a hazáját elhagyott emigráns öngyűlölettel vegyes kisebbségi érzése, a nyugatiak sztereotípiái, és az általános elmaradottság, kulturátlanság és mocskok képzete tapad. A „bolgarság” tehát egyszerre jelenik meg mélyen eltemetett, súlyos és alaktalan titokként és traumatikus valóságként.

A *fájdalom minisztériuma* főszereplőjének alaptraumája, hogy az az identitás – a többféle kultúrát magában foglaló összdélszláv identitás –, amelyben felnőtt, s amellyel az élete során azonosult is, egyik napról a másikra érvényét veszítette; az újonnan született államhatalmak és az általuk kezdeményezett diskurzusok nem csupán érvénytelenítették, de gyakorlatilag törvényen kívül helyezték azt. Ellehetetlenítették például a korábbi identitásnarratíva fel- és megidézését, letiltva ezzel az olyan emlékek megélését, amelyek sokaknál egyben a személyes identitás alapjai voltak. A kikényszerített identitásváltás tehát egyszersmind trauma is, amely a személyes identitásnarratívák megkérdőjelezésével, felforgatásával jár.

Ezekre a problémákra terhelődik rá az újonnan létrehozott nemzeti identitások – a horvát, a szerb, a bosnyák stb. – megkülönböztetését illető kétségek, valamint az ellentétes identitású csoportok erőszakos elutasítását, marginalizálását, vagy éppen tervszerű megsemmisítését célzó erőszak. Az erőszak elszenvedői gyakran képtelenek túlélni a traumát, vagy ellenkezőleg, maguk is valamelyik kirekesztő, monisztikus identitáskonceptió mellett teszik le a voksukat.

Kristeva és Ugrešić szövegeinek harmadik közös pontja az anyaország által támogatott *nemzeti identitásnarratíva és kultúra éles kritikája*.

A rendszerváltás után újjáéledő bolgár kulturális szcénát Julia Kristeva elsősorban annak *inautenticitása* miatt kritizálja. Az inautenticitás okát abban látja, hogy egykori hazájában szolgálai igyekeznek átültetni a nyugati kultúra meghatározó alkotásait, és sorra gyártják azok utánzatait, amelyek azonban a bolgár kultúra kontextusában gyökértelennek hatnak. („Szívfájdalmam, Bulgária”)

„Elkezdték fordítani Shakespeare-t és Dosztojevszkijt, aztán valahogy eljutottak Faulkner, Beckett, Nathalie Sarraute, Barthes, Foucault és (igen kis számban) Kristeva könyveiig – a többit hagyjuk. És bizony be kellett látni, hogy hiányoznak a fordításhoz szükséges szavak. Erre aztán a bolgárt, a gazdag érzelmvilágú parasztok és naiv gondolkodók nyelvezetét az ízetlen, gyökértelen idegen szavak egész arzenáljával rakták tele. A mondatszerkezet egyre nehezkesebbé vált, a gondolatok ettől még nehezebben szárnyaltak.” („Szívfájdalmam, Bulgária”)

Miként korábban már utaltunk rá, Kristevához hasonlóan Ugrešić is erős kritikával illeti az új horvát állam nyelvhasználatát. Jóllehet a horvát író a nyelv inautenticitásának okát nem a centrális diskurzusok utánzásában, hanem a „színhorvát” neologizmusok erőltetett, a korábbi hagyományokat felülíró használatában látja (erről lásd pl. a *Kultura laži* című kötetet), végül – a mű főhőse, Tanja szájába adva – ő is azt a következtetést vonja le, hogy a nyelv szétzilálódása, átpolitizálódása magát a beszédet teszi lehetetlenné; az embernek két választása van: „mindenről *autentikusan* hallgatni vagy *nem-autentikusan* beszélni.” (*A fájdalom minisztériuma*, 49)

Kristeva a bolgár kultúra inautentikus mivoltának másik lényegi okát az *ízlés* hiányában látja: Bulgáriában hiányzik az az általános norma- és konvenciórendszer, amely egy azonos tekintélyt vagy más referenciapontot elfogadó közösség konszenzusán alapszik, s amely által

a résztvevők egymást is elismerik a közösség tagjaként. Szemben például Franciaországgal, ahol a *franciás ízlés* több évszázados hagyományokra tekint vissza, Bulgáriában ilyesmiről szó sincs, ezért a kultúra kontinuitásának feltételei sem adóttak.

Az ízlés, pontosabban annak elbizonytalanodása és hiánya Ugrešić esszéiben és regényeiben is kulcskérdésként jelenik meg. Ugrešić szövegeiben az új horvát állam gyökértelenségének, a hagyományokhoz való inautentikus viszonyulásnak jelképe a *nacionalista giccs*. Ez a fajta giccs a horvát kultúra és államiság szimbólumainak értékfosztott, kommersz változata, amelynek célja a *csábítás*, vagyis a nagyközönség megnyerése a multikulturalizmust élesen elutasító nacionalista ideológia és az azt képviselő tekintélyelvű rezsim számára. (*Američki fikcionar*, 145–156) Ilyen giccsnek láthatók a holland szlavisztika tanszékvezetőjének felesége, az új horvát identitásnarratívát rekordidő alatt, különösebb skrupulusok nélkül magáévá tevő Ines lakásában is, akit Tanja, stílszerűen, a nacionalista giccs egy eklatáns példájával – egy doboz csokoládéból készült horvát útlevéllal – lep meg. (*A fájdalom minisztériuma*, 132)

A fájdalom minisztériuma azonban a kor visszás jelenségeinek kipellengérezése mellett egy jóval súlyosabb állítást is megfogalmaz: az egész ország kultúráját korszerűtlenként marasztalja el, amely képtelen betölteni vállalt küldetését. Egyrészt az ország irodalma és kultúrája reménytelenül provinciális; még mindig a 19. századi horvát irodalom felvilágosodást idéző, népművelő-népfelemelő koncepciója áll mögötte, ami, bár éppen a nagy civilizációk és a horvát kultúra közötti különbség leküzdését szolgálja, valójában folyamatosan újratermeli a horvát kultúra elmaradottságát, hiszen az nem képes túllépni ezen a koncepción, pedig a nagy művek kizárólag olyan környezetben tudnak megszületni, ahol egy írástudó közönség figyelmére számíthatnak. (*A fájdalom minisztériuma*, 197) Másrészt a horvát irodalom és kultúra a háború előidézte identitásválság következtében diszkreditálódott; elveszítette hitelességét, nem képes releváns válaszokat adni az embereknek, esztétikai szempontból is elavult, ezért olvashatatlaná vált.

Julia Kristeva és Dubravka Ugrešić emigráns identitással foglalkozó munkáinak nem csupán a szemlélete mutat rokonságot – hiszen szövegeik erősen szubjektívek, vallomásszerűek, és az önanalízis céljával íródtak –, hanem érzékenységük, problémafelvetéseik is igen hasonlóak. Elsődleges céljuk az emigráns identitás körülhatárolása, amelynek körvonalait elsősorban a szubjektum nyelvhez való viszonyulásán keresztül igyekeznek feltárni, azzal a feltevésével élve, hogy a nyelvhez való viszonyulás a szubjektum anyaországhoz való viszonyulását képezi le. Végül, mindkét szerző a kelet-európai identitás alávetettségének traumáját hordozza; egyszerre internalizálják a nyugati világ Kelet-Európával kapcsolatos degradáló sztereotípiáit, és egyszerre próbálják szétfeszíteni a számukra kijelölt kereteket. Részben ebből adódik az anyaország kultúrájához való ambivalens viszonyulás is: mindketten éles hangon kritizálják annak inautenticitását, korszerűtlenségét, és a szerves hagyományok hiányát, igen markáns hanggal járulva hozzá a Kelet-Európával kapcsolatos kortárs diskurzusokhoz.

IDÉZETT MŰVEK

- Bjelić, Dušan I. „Julia Kristeva: Exile and Geopolitics of the Balkans.” *Slavic Review* 67.2 (2008): 364-383.
- . „The Balkans and the 'History of Shit'.” *Eurozine*. DG EAC of the European Commission, 2004. Internet. 2011. december 4. <<http://www.eurozine.com/articles/2004-06-11-bjelic-en.html>>.
- Drndić, Daša. „Crossing Over: Trespassing in Language and Memory.” *III. Találkozó A Balkán Kapujában Interdiszciplináris Konferencia*. Pécsi Kulturális Központ – Dominikánus Ház. 2009. november 6., Pécs. Konferencia-előadás.
- Kristeva, Julia. *Önmagam tükrében idegenként*. Budapest: Napkút Kiadó, 2010. Fordította: Kun János Róbert.
- . „Szívfájdalmam, Bulgária.” *Magyar Elektronikus Könyvtár*. Országos Széchenyi Könyvtár, 1997. Internet. 2011. december 4. <<http://epa.oszk.hu/00000/00012/00011/04kriste.htm>>.
- McAfee, Noëlle. *Julia Kristeva*. New York-London: Routledge. 2004.
- Medve, Zoltán. „Az újabb és a (majdnem) legújabb horvát prózáról.” *Litera*. Litera.hu Kft, 2007. március 1. Internet. 2011. december 4. <<http://www.litera.hu/hirek/az-ujabb-es-a-majdnem-legujabb-horvat-prozarol>>.
- Nemec, Krešimir. *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000*. Zagreb: Školska knjiga, 2003.
- Ugrešić, Dubravka. *A fájdalom minisztériuma*. Budapest: L'Harmattan, 2008. Fordította: Radics Viktória
- : *Američki fikcionar*. Zagreb-Beograd: Konzor i Samizdat B92, 2002.
- : *Culture of Lies*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1998.

VLADIMIR KONČAR

LENGYEL ANDRÁS

Cholnoky Viktor Népszava-afférja¹

1

A 20. század első évtizedében volt egy pillanat, amikor úgy látszott, hogy Cholnoky Viktor – dzsentrí ősei dacára, engedelmeskedve létezése valóságos meghatározottságainak – maga is a kialakuló új magyar ellenkultúra (vö. Lengyel 2010) egyik prominense lesz, s politikailag is radikalizálódik. Pontosabban, mindig is érvényesülő intellektuális radikalizmusa egy olyan rendszerkritika szerkezetét veszi föl, amely, rációfóvia származása elkülönítő meghatározottságaira, lényeges elemeiben már egybeesik az új intellektuális és művészi oppozíció jellegzetes politikai preferenciáival, átfogó rendszerkritikájával. Ez azonban nem következett be. S bár tudjuk, Cholnoky csakugyan az induló Nyugat munkatársa lett, sőt alkalmilag – miként akkoriban még Csáth Géza vagy Kosztolányi (!) is – dolgozott a szociáldemokrata Népszavának is, intellektuális alkata magányos, csoportokon kívüli alkotóvá tette, aki kimondva-kimondatlan ellentétekbe keveredett potenciális szövetségeseivel. „Öntörvényűsége” megakadályozta, hogy osztozzon az ellenkultúrára jellemző politikai konszenzusban. Irodalmi modernsége ellenére így politikailag kívül rekedt az új törekvések fő áramán.

Érdekesen, sőt mondhatnánk szimptomatikusan mutatja meg ezt a Népszavához való, mindeddig kevés figyelmet kapott viszonya is. A Hét 1907. november 3-i számában *A nagy börtön* címmel váratlanul elismerően írt a Népszava irodalmi titkárának, Révész Bélának akkoriban megjelent új elbeszéléskötetéről. „Új, mert egészen egyéni és nagyon értékes a Révész Béla hangja a mi meglehetősen vásári hangú, egyénietlen, komolytalan, sőt sokszor irodalmi becsület nélkül való irodalmunkban” – írta Cholnoky. Majd így folytatta: „Egy nemes, finom, mélyen járó és minden emberi rezgéssel együtt rezgő léleknek a beszéde [ez], komoly, intelligens és meghatóan szívvel tele beszéde. Amit a magyar irodalom eddig joggal várt Révészről, az ebben a kötetében teljes súllyal van beváltva, de új ígéretnek is vannak benne. És aligha vagyok rossz próféta, ha e kötet olvastán előre látom, hogy Révész Bélának még igen sok igaz gyönyörködést fogunk köszönni” (A Hét 1907:740.). A jellemzés, amelyet Cholnoky Révészről ad, nemcsak elismerő, de – amennyire egy kortárs-kritika az lehet – pontos is. „Az emberszeretet és az emberi lélekben való nagy elmélyedni tudás jellemzik Révész Bélát. A mindennap eseményeiből, az élet hétköznapjaiból olyan megdöbbentően igaz megfigyeléseket hoz elénk, a kicsiny emberek sorsát a maga nagy érdeklődésével olyan érdekessé tudja tenni, ahogyan csak az igazi író látja meg és mutogatja a világ óraszerkezetét. Kompasszionál az alakjaival, szinte beléjük olvad és ezért csodálatos, hogy mégis mindig úr a tárgyán, erőskezű kormányosa a koncepciónak, biztos megtalálja a mindig korrekt kifejezésnek. Sohasem szalad el önmagával, pedig minden során érzik, hogy tökéletesen odaadja magát az írás pillana-

¹ Száz évvel ezelőtt, 1912. június 5-én, Budapesten halt meg Cholnoky Viktor. Lengyel András írásával az évfordulóra emlékezünk.

tában annak, amit ír” (A Hét 1907:740.). Ez a méltányló, egészen elismerő kritika a másféle írói alkatra is ráhangolódni tudó író teljesítménye. Az ugyanis, ami elválasztja a „szomorú”, „alig nevető, csak nagy néha szelíden elmosolyodó” Révészről, az valóságos distancia meglétére utal. Figyelemre méltó (s magáról Cholnokyról is sok mindent eláruló) az az összevetés, amelyben Cholnoky Révészt s önmagát egyetlen, közös portréban mutatja meg. „A »nagy börtön« , az élet, neki [ti. Révésznek] annyira szent, értékes és érdekes, hogy nem tud kacagni is rajta, mint mi vén, viharsodrotta cinikusok. Az emberszeretet úgy buzog a szívében, hogy szent, becsületes, fiatal komolysággal osztja meg bánkódását az öreg és kómikussá vált diurnistával, a föld szagától egyszerre megmámorosodott és a falujába hazaszökő cselédleánnyal (ez az elbeszélése egyike a legszebb magyar novelláknak), az ártatlanul elítélt és lelkében a szabadulása után is fénkregett rabbal, a szedőgép mellett sorvadó munkással. Neki van igaza, a komolynak, aki férfikorára is meg tudta őrizni az élet szent megbecsülését és az emberi sorsok iránt való mélyszéles érdeklődését. Nem nekünk, a viharsodrottaknak, akik már annyi szelet értünk, hogy ha új életvihar ragadja meg a figyelmünket, azzal néha együtt is tudunk fütyülni, vagy bele tudunk kacagni a rohanásba” (A Hét 1907:740.). A valósághoz való viszonyulásnak két, egymással lényeges ponton szembenálló alakváltozata jelenik meg itt, a jóhiszemű érdeklődő és a „viharsodrotta cinikusé”. De – s ez az érdekes – Cholnoky itt mintha felülírná a saját beállítódását a Révészé javára. S hogy itt nem egyszerűen csak egy helyzet kínálta (vagy megkívánta) retorikai fordulatról van szó, hanem egyben valami homályos, de jól érzékelhető romlatlanság-vágyról, a „cinikussá” tevő tapasztalatok hatálytalanításának reményéről is, azt Cholnoky és Révész kapcsolatának alakulása is jelzi. Amikor 1907/08-ban Révész a Népszava irodalmi és kulturális mellékletének, az *Olvastárnak* a szerkesztője lett (vö. Kabos 1962), meg tudta nyerni közreműködésre Cholnokyt. Így, bármily meglepő is, a deklasszált dzsentri, aki újságírói pályáját „keresztény” lapok szerkesztőjeként kezdte, s még a 20. század elején is évekig a Gerely-féle Egyházi Közöny rendszeres dolgozótársa volt, alkalmilag eljutott a szervezett munkások lapjának, a Népszavának a hasábjaira is (vö. A Hét 1910: 552., Népszava, 1910. aug. 24. 12.). Ez az együttműködés persze Cholnoky részéről csak félszívvvel, rejtőzködve történt meg, a Népszava *Olvastár*ában nincs névvel jelzett Cholnoky-cikk, az ő számlájára tehát csak azoknak a névtelen, ismeretterjesztő cikkeknek a némelyike írható, amelyekről a lap történetének kutatója némileg fanyalogva emlékezik meg: „Mindössze négy ide sorolható [ti. tudományos ismeretterjesztő] cikk jelent meg az *Olvastár*ban és ezek színvonala is alacsonyabb, mint az irodalmi-művészeti írásoké” (Kabus 1962:49.). Cholnoky tehát óvatosságból, vagy a helyzet (előéletéből adódó) fonákságát érzelve, nevét nem adta az együttműködéshez.

Ez az óvatosság, azt kell mondanunk, mai távlatból visszatekintve egyáltalán nem volt fölösleges. A bér munkát végző, tollából élő Cholnoky, aki jobb meggyőződésétől függetlenül ott adta el írásait, ahol kereslet mutatkozott irántuk, a Pesti Napló és A Hét mellett ez időben (1907/09) még a magyar arisztokrácia exkluzív lapjába, a Szalon Ujságba is dolgozott. Névvél, nyíltan vállalva írásait. Többnyire persze novellákat publikált ott, jókat, gyöngébbeket vegyesen, de olykor – nyilván megrendelésre – politikailag is értelmezhető aktuális cikkeket is írt. Az egyik pedig, mint egy későbbi Cholnoky-Népszava-vitából tudjuk, már kiverte a biztosítékot a Népszavánál, s ezért megtagadták Cholnoky további írásainak közlését (vö. Népszava, 1910. aug. 24. 12.). Fölmerül természetesen a kérdés, igaza volt-e a Népszavának, indokolt volt-e elzárkózásuk, avagy csupán valami doktriner merevség zárta el a laptól Chol-

noky írásait, magukat is megfosztva egy kitűnő író tollától? A merevség, ismeretes, nem volt teljesen ismeretlen jelenség a Népszava köreiből, elég, ha csak a nevezetes Ady-Csizmadia-vitára utalunk. S bizonyos, egy légkör, amelyben Ady nem volt elég jó költő és/vagy nem volt eléggé progresszív, a fölmerülő érvek, s mindennek előtt maga a tartózkodás ténye valami mélyebben fekvő mentális zavarra, valami anomáliára vall. (Még akkor is, ha bizonyos, ennek a zavarnak az okait nem lehet visszavezetni valami szokványos „értetlenségre”, sértettségre vagy rivalizálásra. Az Ady-elleni föllépésben ugyanis egy nagy, s kellően máig nem elemzett szociokulturális fejlemény belső, antinomikus természete nyilvánult meg s vált érzékelhetővé.) Cholnoky esete azonban, minden kínálkozó, látszólagos analógia ellenére, merőben más volt, mint az Adyé.

A Népszava szerkesztői által nehezményezett cikke, bár több írása is szóba jöhet, minden valószínűség szerint az 1909. augusztus 31-én megjelent *Magyarország és a külföld*, ez a meglehetősen „érdes” cikk volt. Ez a Cholnoky-írás, amely a „magyar” szupremácia leplezetlen apologetikája, s elsődlegesen „az oláhok, meg a csehek, meg egyéb szíves jóakaróink” ellen irányul, egy másodlagos szinten a belső bírálat „leleplezése”, diszkreditálása, a bírálat jogának elvitatása. S mint a cikkíró leszögezi, szerinte a külföldiek magyarellenes vádjai „együgyűségek”, „a szánó mosolygás mindig belevegyül hallatukra a haragunkba” (Szalon Ujság, 1909. aug. 31. 1.). „Hanem... Hanem mindig őszintén és minden fenntartás nélkül fut el engemet az epe és a mérgelődésembe nem vegegyül bele semmiféle mosolygás sem akkor, amikor Magyarország leszidását, agyonpocsékolását, még pedig egyenesen a külföldnek szóló hangon, nem a külföldről hallom, hanem innen hazulról” (Uo.). Ez a vád jellegzetes, máig élő (sőt újra erősödő) apologetikus beállítódást idéz föl, egy olyan attitűdöt, amely a külfölddel szembeni „nemzeti” érdekekre hivatkozva hallgattatja el a belső, mégoly jogos kritikákat is. Az érv, amellyel ezt az apologetikát Cholnoky megindokolja, a maga nemében jó, sőt már-már meggyőző (sokat, tudjuk, ma meg is győz), valójában azonban legföljebb féligazság, s mint ilyen, roppant veszélyeket rejt magában: „[A] »beállítók«, akik a magyar viszonyokat mindig úgy állítják be, hogy kifelé mindig az fordul, ami nálunk hiányosság, ami hiba és amit más nemzetek – lehetőleg eltakarnak a világ szeme elől. Hiszen bajok, még pedig súlyos bajok kétségtelenül vannak nálunk is, mint ahogyan mindenütt a világon vannak. De sehol az az áldatlan, rövidlátó gonosz szokás meg nincsen, hogy egy nemzet maga kötné rá a bajait a mások orrára. Ez magyar specialitás és ez többet árt nekünk a külföld előtt, mint akár a legádázabb ellenségünknek legfurfangosabban kieszelt támadása, mint aknamunka és nyílt gyalázkodás együtt” (Uo.,1–2.).

Ez az érvelés, bár tétélesen nem mondja ki, elsődlegesen két célcsoport ellen irányul. A magyarországi nemzetiségek és az önmagát „nemzetköziliként” meghatározó magyar szociáldemokrácia ellen. A Népszava sértettsége, azt kell mondanunk, jogos volt.

Nem tudható, persze, ebben az érvelésben (s az egész cikkben is) mennyi a „megrendelő” lap irányához és érdekeihez való bér munkási igazodás, s mennyi a saját beállítódás kifejeződése, a meggyőződés. Valószínűleg ez is, az is jelen van benne. De akármi is az igazság, az nem vitatható el, hogy Cholnoky cikke egy súlyos ellentétet generáló frontot nyitott meg (vagy vitt tovább). Egy olyat, amely a magyar szociokulturális viszonyok tartós meghasadását eredményezte vagy legalábbis fejezte ki.

A „népszavások” reakciója, elzárkózása tehát semmiképpen nem képzelgésen, téves helyzetérzékelésen alapult. Az ellentét valóságos volt, nem könnyen lehetett eliminálni.

2

S az ellentétek hamar elmélyültek. A nyílt, közvetlen összecsapás lehetősége szinte bele volt kódolva mindkét oldal mozgásába.

Az összecsapásra egy újságírói rutinfeladat teljesítése teremtette meg az alkalmat.

1910. július 29-én este a szociáldemokrata párt központi vezetősége, Bokányi Dezső és Garbai Sándor vezetésével megbeszélést folytatott „a budapesti kőműves helyi csoport” kilenc tagú tárgyaló delegációjával (vö. Az Ujság, 1910. júl. 31. 11., aug. 2. 10., aug. 4. 8.). A megbeszélés elmérgesedett, verekedés tört ki, majd a „helyi csoport” vezetője, Markó Elek – önvédelemből – revolvért rántott. A fegyver, bár lövöldözésre nem került sor, elérte célját, gátat vetett a további verekedésnek, ám az ügyből botrány lett, amely – értelemszerűen – nem használt a párt tekintélyének. A „helyi csoport” vezetősége ugyanis, önmaga igazolására, Az Ujság 1910. július 31-i számában fölhívást (nyilatkozatot) tett közzé: „Kőművesek! Szaktársak! A központi érdektársaság ismét merényletet követett el ellenünk. Ezúttal a legnagyobbat, a leggazabbat! Július 29-én estére Bokányi Dezső meghívta csoportunk vezetőségét, hogy a központi vezetőséggel együtt megállapodást hozzanak létre a csoportunknak a központi klikk által ok nélkül elkobzott jogait illetőleg. Ez azonban aljas taktika volt. Törbe csalása csoportunk vezetőségének. Mikor a központi klikk által diktált feltételeket csoportunk vezetősége nem fogadta el, hogy azokat a vasárnapi közgyűlésen a tagoknak elfogadásra ajánlja, akkor Bokányi Dezső, Garbai Sándor és társaik, körülbelül 24-25-en csoportunknak jelenlevő 9 tagját, ezek közül is különösen hármat zsarolóknak, rablóknak, bitangoknak és gazembe-
reknek nevezték. Kettőt tetteg is bántalmaztak, egyiket pedig csak revolverének készenlétbe helyezése védett meg a tettegességtől.” (*Szocialisták harcza*. Az Ujság, 1910. júl. 31. 11.)
Hogy pontosan mi volt a vita tárgya, a fölhívásból nem derül ki, de a „helyi csoport” hangadóinak érvelése arra enged következtetni, hogy részben a csoport autonómiájának korlátozása, részben a közös vagyon csoport általi (főltehetően: arányos) felhasználásának redukciója okozta a konfliktust. „Szabad-e hagyni, hogy jogainkat így erőszakos eszközökkel elrabolják?” – tette föl a kérdést a munkások nyilatkozata. „Nem szabad! Egyesületünknek egy fél millió korona vagyona van, ennek élvezetéből akarják csoportunk tagjait kizárni.” (Uo. Az Ujság, 1910. júl. 31. 11.) A szociáldemokrata mozgalomnak, lévén önszerveződő és önfinanszírozó mozgalom, a közös vagyon megosztása és felhasználása alapkérdése volt. Az óhatatlanul „önállósodó” pártbürokrácia és a saját érdekeit védeni próbáló partikuláris csoport érdeke, ha szembekerül, a szervezett munkásmozgalom alapcéljait veszélyezteti, s a mozgalom deformálódását eredményezi. Az ügy, persze, „jól jött” a szociáldemokrácia politikai ellenfeleinek – nem véletlen, hogy az esetet (előzékenyen helyt adva az egyik vitázó félnek) a liberál-konzervatív Az Ujság, Tisza István gróf lapja kiteregette. Sőt újra s újra visszatért rá. Az 1910. augusztus 2-i számban, *Szocialisták egymás között* címmel ismét elővette az esetet, s szikár, tárgyiasnak mutakozó stílusban újrafogalmazta az eseményeket: „A magyarországi szociáldemokrata párt központi vezetősége pénteken [azaz július 29-én] ülést tartott. Az építőmunkások egy kis csoportjának kívánságait tárgyalták Bokányi Dezső elnöklésével és teljesíthetetlennek jelentették azokat. Az elégedetlen csoport vezetője, Markó Elek, aki részt vett a gyűlésen, indulatosan felpattant helyéről és revolvért fogott Bokányira, amelyet alig tudtak a dühöngő ember kezéből kicsavarni. A pártvezetőség Markót és kilenc rendbontó társát kizárta a szövetség tagjai sorából.” (*Szocialisták egymás között*. Az Ujság, 1910. aug. 2. 10.) Ez a szöveg kétségkívül informatív, de nem nehéz észrevenni, hogy Tisza lapja a munkásokkal

szemben a pártvezetést igazolja. Úgy látszik, a szervezett munkások közvetlen és öntudatos föllépése az adott szisztéma szemszögéből veszélyesebbnek mutatkozott, mint az (egyébként nem nagyon akceptált) pártvezetők indirekt igazolása. A címadással Az Ujság amúgy is mindkét fél felé vágott, „finoman” jelezve, hogy „ilyenek” ezek a szocialisták. A lap mindenesetre, liberalizmusát meg nem tagadva, augusztus 4-én helyt adott az önmagát védő Markó Elek magyarzkodó nyilatkozatának is – de megint csak a pejoratív fölhangú *Szocialisták egymás között* cím alatt. A nyilatkozatban Markó tagadta, hogy Bokányi ellen fegyveres merényletet akart volna elkövetni. Revolverét július 29-én este csak akkor vette elő, amikor két társát Bokányiék már véresre verték, s ezzel csak azt akarta megakadályozni, hogy a verekedés tovább folytatódjék. Bokányiból, írta, nem kívánt mártírt csinálni. (Az Ujság, 1910. aug. 4. 8.) Akárhogy is volt, tény: a túlkövetelő munkások, a fizikai erőszakot alkalmazó pártvezetők, s az erőszakra erőszakkal, sőt fegyverrel reagáló munkások – ez az az összkép, ami Az Ujság közleményeiből a háttérrel nem ismerő olvasó számára összeáll. Mindez aligha erősítette a szervezett munkásmozgalom jó hírét, s egyben elterelte a figyelmet létrejöttének okáról, a mozgalom valódi funkciójáról.

Cholnoky, aki A Hét munkatársaként elsősorban az úgynevezett „aktualitások” figyelemmel kísérésére és értelmező földolgozására, „megírására” volt alkalmazva, értelemszerűen fölfigyelt a szociáldemokraták botrányára. Augusztus 5-én, tehát Markó Elek nyilatkozatának másnapján vezető cikket írt az esetről a 7-én megjelenő A Hétbe, *A világmegváltó revolver* címmel (A Hét, 1910:505–506.). A cikk a maga nemében kitűnő, Cholnoky beállítódását plasztikusan megjelenítő írás. Olyan ellentmondások torlódnak benne össze, amelyek önmagukban is láthatóvá teszik egy marginalitásában is jelentős valóságmagyarázat kollíziós szerkezetét, ugyanakkor megmutatják egy történeti trend kibontakozásának strukturális meghatározottságait. Programos érzéketlenség, karikatúrisztikus elrajzolások s, mindezekről nem függetlenül, mégis zseniális anticipációk – röviden így rögzíthetjük a cikk legjellemzőbb jegeit.

A cikk, nyitányként, olvasói informálására újrafogalmazza az affér történetét, s már ez az újrafogalmazás is sok mindent előre vetít. „Az egyik elvtárs” – írja Cholnoky –, „még pedig szűkebb értelemben elvtárs, az építőmunkások csoportjának egyik vezetője, Markó Elek az elmúlt héten kénytelen volt revolvert fogni Bokányi Dezsőre, aki hajdan szintén kőfaragó mesterember volt, de ma már önmagának a szobra. A revolver-ügynek az előzménye az, hogy ma már a szociáldemokrata pártvezetőség a belsőbb pártügyekre is kiterjesztette a harcnak és a kapacitásnak azt a modorát, amelyet eddig csak a hitvány burzsuával szemben használt: a fejbeverést. »Hol nem győzsz okkal, vágj bátran közbe botokkal«, idézte a magyar Ázsiának valamelyik elmaradott költőjét Bokányi Dezső, és miután az építőmunkások csoportját nem volt képes úgynevezett eszközökkel újból rabszolgai engedelmességre hajlítani a szociáldemokrata párt vezetőségének a vasvesszeje alá, tehát összeszedett huszonöt elvtársat, velük egyszerűen rátört az építőmunkások tanácsára és szét akarta verni őket. Nem tudom, hogy a gyülekezési szabadság, avagy pedig a testvériség nevében-e? Csúnya verekedés támadt, – ez már bizonyosan az egyenlőség nevében – de a hivatalos párt csak kettőt tudott véresre verni az önálló gondolkozást is elárulni merő építőmunkások közül, mert ekkor Markó elővette a revolverét, amire azután Bokányi és Garbai hiába biztatták hátulról a híveiket, hogy csak »vágd fiam elvtárs«, a torlaszok eljövendő hősei, a kávéházi ablakok beverésének válogatott gárdistái meghátráltak az egy szál revolver elől és így a vérontás eszköze a béke

szerzőjévé vált. Ami tanúbizonyságot tesz amellett, hogy a szocialisták is hívei a fegyveres békének” (A Hét, 1910:505.).

Ez a nyitány erősen ironikus, túloz és mindenek előtt már narrációjával is elutasít. Tárnyilag sem pontos, nincs jele például annak, hogy Bokányi bármiféle versszettel buzdította volna „híveit”, az affér pedig – Cholnoky állításával ellentétben – nem az építőmunkások valamilyen tanácskozásán következett be, hanem az építőmunkások és a pártvezetőség közös megbeszélésén. Cholnoky, persze, nem is tárgyyszerű beszámolót, „tudósítást” akart írni, hanem értelmezett egy, fontosnak vagy jellemzőnek vélt eseményt, s e közben, elutasítását jelezve, karikatúrát rajzolt. A szereplőkhöz való viszonya azonban így is érdekes. Az építőmunkások megjelenítése még többé-kevésbé pozitív (Markó Elek „kénytelen volt” revolvert rántani, az építőmunkásokat nem lehetett „újból rabszolgai engedelmességre hajlítani”, sőt még „önálló gondolkodást is elárulni” mertek, stb.), a pártvezetőségé, s magáé a párté is viszont egyértelműen negatív. Velük szemben teljes az elutasítás. Bokányi, bár hajdanán maga is munkás volt, „ma már önmagának a szobra”, azaz elszakadt egykori önmagától, a párt „harcának” és „kapacitásainak” modora az *erőszak*, saját bázisát, a munkásokat is „rabszolgai engedelmességre” kényszeríti, stb. A szociáldemokrata aktivisták pedig „a kávéházi ablakok beverésének válogatott gárdistái” – s „a torlaszok eljövendő hősei”.

A szerzői beállítódás lényege alighanem ebben az utolsóként idézett prófécijában van. Cholnoky a szociáldemokratákat „a torlaszok eljövendő hősei”-ként, erőszakos, fölforgató erőként értelmezte. (A címbeli – amúgy kitűnő – metafora [A világmegváltó revolver] is ezt, vagyis az erőszakos világmegváltást hangsúlyozza, emeli az értelmezés középpontjába.) S alighanem ez a – részben már érzékelt, megtapasztalt, részben csak anticipált – erőszak alkalmazás az, amelyet Cholnoky – egyezően az adott polgári „világrend” normáival, önlegitimációjával – elutasított, s amelyet megállítandó veszélyként érzékelt. Ám ez, ha úgy vesszük, célirányos demagógia. Cholnoky mint széleskörű tájékozottsággal bíró, politikában és történelemben egyaránt jártas újságíró jól tudta, hogy az erőszakot nem a szociáldemokrácia találta föl, a polgári világ ezer vonatkozásban, sőt gyakorlatilag mindig, ha szüksége volt rá, alkalmazta az erőszakot – más országok, népek, sőt saját, alávetésre kiszemelt társadalmi osztályai és egyénei ellen is, követve saját rendje kialakítása és fönntartása érdekeit. Az erőszak alkalmazásáért egyedül a szociáldemokratákat kárhoznatni, nyilvánvaló elfogultság, intellektuális és morális vétség. S ezt az összefüggést figyelembe nem venni, vagy vakság (ami Cholnoky esetében nem valószínű), vagy egy hagyományoszerűen átvett teoretikus opció hallgatólágos, de merev és doktriner érvényesítése. Cholnoky esetében minden valószínűség szerint az utóbbival kell számolnunk. S bár kritikus elme volt, aki szinte „mindent” bírálta, a liberális *status quo* elveihez – saját tapasztalatai ellenében is – ragaszkodott, vagy pontosabb, ha úgy fogalmazunk, ragaszkodni akart. S ezt az eszményét a szociális egyenlőtlenségek, a nyilvánvaló igazságtalanságok megtapasztalása sem írta felül gondolkodásában. Meglepő lehet, de tény, igaza volt Cholnokynak, amikor önmagát anarchistaként határozta meg. Beállítódása leginkább egy liberális alapú, úgynevezett ideális anarchizmusként lenne legpontosabban leírható.

Ez magyarázza, hogy ami szimpla demagógiának látszik, mélyszerkezetét tekintve valójában szigorú intellektuális rend szerint szerveződik meg nála. Nem egyszerűen szociáldemokrata-ellenes, hanem egyben bizonyos elvek védelmezője. A „revolver-ügyet” is szimptomaként fogta föl. Úgy látta, s ki is mondta, hogy ez az ügy „újabb szimptomája megint annak a

gazdálkodásnak, amely a legutóbbi évek óta folyik a magyar hivatalos, forradalmi és világ-megváltó szociáldemokrata párt vezetőségében” (A Hét, 1910: 505.). S tetszik vagy sem, alighanem igaza is volt, amikor azt írta: „Egymást érik részben a botrányok, részben a ki nem magyarázott, vagy csak félig-meddig megmagyarázott események, amik mind csak arra alkalmasok, hogy teljesen lejárassák a szociáldemokrata párt vezetőség[é]nek az immár amúgy is körülbelül gyaluforgáccsá tépett hitelét” (A Hét, 1910: 505.). Egy-két ilyen ügyre ő maga is utalt, mondandója lényege azonban részben a szociáldemokrácia hitelvesztési folyamatának regisztrálása, részben – s ettől nyilván nem függetlenül – a párt erőszakhoz való viszonyának kritikája.

A hitelvesztést, a program és a „tények” szétválását, amely a modern politika meglehetősen általános jellemzője, alighanem a magyar szociáldemokráciával összefüggésben is jogosult fölvetni. Hisz ahogyan a cikk fogalmaz: „amiképpen lejárt magát ma már az önálló hadsereg jelszava, a tüstént önálló vámterület és a külön bank *cri de guerre*-je, úgy be kell látni egyszer végre azt is, hogy az általános választójog és a többi szépen hangzó program-pont éppen ilyen üresen döngő frázissá vált a szociáldemokrata párt félkézkalmárjainak a száján. Program és tények náluk sokkal kiáltóbban nem fedik egymást, mint a legdühösebben támadott polgári pártoknál sem és Holló Lajos egy árnyalattal sem lesz kevésbé fekete, ha Garami Ernőnek hívják is. *Los mismos perros con otros collares*” (A Hét, 1910: 505–506.).

Itt persze fölmerül a kérdés, azonos súlya és felelőssége van-e az állam minden erejével rendelkező kormányzati politikának és az emancipatorikus igényekkel föllépő, de parlamenten kívüli, s csak önmagára, saját közvetlen társadalmi bázisára támaszkodni tudó ellenzéki pártnak? Itt s ott ugyanaz-e a súlya a politikai demagógiának, a program „üres” képviselőletének? Nyilvánvalóan nem. S amikor ezt a (nem elhanyagolható) különbséget Cholnoky figyelmen kívül hagyta, tendenciózusan, az alullevők és a megnyomorítottak kárára „tévedett”. Az elv-védelem, amelyet a konkrét esetben is gyakorolt, egy teljességgel aszimmetrikus szociokulturális „rend” rögzítéséhez járult hozzá, a *status quót* védte. Ez, ha Cholnoky személyes helyzetét, egzisztenciális viszonyait figyelembe vesszük, némileg „logikátlan”, s leginkább csak bértollnoksággal magyarázható újságírói gesztusnak látszik. De – nagy valószínűséggel – nem, vagy nem csak az. Cholnoky, bár túlfogalmaz és fölnagyít, valóságos veszélyt érzékelt, amikor a legfőbb tünetértékű revolver-ügyet cikktémává emelte. „És most a terror, amit eddig csak a New-York üvegtáblái, meg a polgári lapok szerkesztőségének az ablakai nyögtek, revolveres csattanóval bukkant ki Bourgeoisia levegőjére is, és azért nem pártbelügy többé, mert a szabadságnak, az egyéni biztonságnak, a véleménymondás és cselekvés tetszés szerint valóságának ügye nem a szociáldemokrata párt ügye csupán, hanem egy kissé a mindnyájunké is” (A Hét, 1910: 505.). A túlzás, amely a revolver-ügyet a „terror” megjelenéseként értelmezte, nyilvánvaló: aránytévészto ez a minősítés. De az, amire ebből Cholnoky következtetett, bármily túlzó is volt leírásának idején, éles szemű anticipációnak bizonyult. Ebből az ügyből ugyanis (a cseppben a tenger logikájával) arra következtetett, hogy (1) egy új politikai stílus születik, s (2) ez az egyéni szabadságjogok (szelektív) sérelmével fog járni.

Amit írt, azt persze a munkásmozgalom ellenfele, kritikusa, attól teljességgel idegen értelmezője írta. Ezt jóhiszeműen nem lehet tagadni. S mi sem jelzi ezt a magatartását jobban, mint hogy a munkások (meglehet: deformálódott) mozgalmát olyan törekvésnek vélte, amely a „jogfosztottság örve alatt” valójában „jogok felett álló privilégiumokat” akar „kicsikarni” (A Hét, 1910: 505.). Ebben a vélekedésben egyszerre van jelen a *status quo* idealizálása, s a

munkások tényleges helyzetének nem ismerése vagy félreértelmezése. S mint ilyen, a cikk a valós helyzetet eltorzító karikatúra. De éppen ez az „elvszerű” idegenkedés, ez a doktriner félreértelmezés tette fogékonyra arra, hogy abban, amit tollhegyre tűzött, észrevegye a veszélyes, bár egyelőre még legfőljebb látens tendenciákat. A szociáldemokraták ugyanis, szerinte, „[ö]nérzet helyett arroganciát, munkalenezést és blaumontág-érzést neveltek bele a munkásokba. Kultúra, felvilágosodottság és feljebb emelő világnézet helyett szóban is, írásban is a szeneskocsisok frazeológiáját népszerűsítik, a választójogot eladják három mandátumért, a maguk intézkedéseikért dogmatikusabbak és türelmetlenebbek, mint a legutolsó tót falu hecckáplánja, a szájuk mosdatlan, a cselekedeteik gyanúsak, a szabadság zsarnoksággá vadult a kezükben, a hitelük a fagypontnál jár, – mi a létük jogalapja még?” (A Hét, 1910: 506.) Ez a sodró erejű diagnózis féligazságok és túlzások karikatúrisztikus elegye, kilóg belőle az elfogultság lólába. A cikk zárlata mégis érzékeny általánosítása az egész cikket átható intuitív kettősségnek: „nem sok ilyen revolver-ügy kell már, hogy aztán elérkezzék az idő, amikor a polgári társadalom lesz kénytelen megvédelmezni az egyéni szabadságot és a köznek a biztosságát a furkósbottal, utcai kavicsal és egészen alsórendű irodalmi produktumokkal világmegváltó érdekszövetkezettel szemben” (A Hét, 1910: 506.).

Olyan prófécia ez, amely – a maga egyoldalú nézőpontján belül – a majdani történések alapvonalát viszonylag pontosan vázolja föl. A modern, elszabadult tömegettársadalom diszfunkciója, önfölszámoló dinamikája sejlik itt föl. De nem kétséges, hamis beállítás ezért a dinamikáért éppen a szervezett munkások mozgalmát hibáztatni, amely maga is egy tágabb történeti meghatározottság részese volt, s a leginkább kiszolgáltatott s leginkább megnyomorított réteg emancipatórikus kísérleteként próbált a helyzeten változtatni.

3

A szociáldemokrata párt központi lapja, a Népszava nem reagált Cholnoky vádjaira. Reagáltak viszont a Népszava olvasói: „V. Gábor (Debrecen), M. K. nyomdász és többen.” Ezek az olvasók, akik vagy olvasták A Hét cikkét, vagy eljutott hozzájuk a cikk híre, a Népszava szerkesztőségéhez fordultak, és számon kérték a válasz elmaradását. Nekik a lap augusztus 12-én, a *Szerkesztői üzenetek* között válaszolt: „Önök azt kérdezik tőlünk, hogy »A Hét« utolsó számában »A világmegváltó revolver« címen megjelent cikket miért nem vettük észre, sőt egyikük egyenesen »erélyes választ« követel tőlünk e cikk magas szárnyalású piszkolódásaira. Ezzel az »erélyes válasszal« mi e fölszólítás ellenére sem vagyunk hajlandók szolgálni” (Népszava, 1910. aug. 12. 8.). Ez az olvasóinak szóló üzenet azonban valójában csak retorikailag tér ki a válaszáadás elől, valójában Cholnokynak is „üzen”. A szerkesztői üzenet megfogalmazója ugyanis szükségét érezte annak, hogy a lap elhatározásának okairól „némi fölvilágosításokkal” szolgáljon. S ez a fölvilágosítás, bár a vita lényegére nem ad érdemi választ, Cholnokyt személyében diszkreditálja: „Azt a finom és előkelő cikket Paganel néven egy olyan úr írta, akit Cholnoky Viktornak neveznek, idült alkoholistának ismernek és akinek logikai és morális beszámíthatósága” – legalább is a Népszava szerint – kétséges. (A szerkesztői üzenet érdemi része éppen ennek a beszámíthatóságnak konkrét példákkal való megkérdőjelezése.) Nem kétséges, amit a Népszava Cholnoky alkoholizmusáról írt, az igaz. S az is tény, hogy az alkoholizmus vádja általában joggal támaszt kételyt az alkoholista megnyilatkozásai iránt. Ha pedig tudjuk, hogy az antialkoholizmus a szervezett munkások körében „hivatalos” eszménynek, elérendő célnak számított, a Cholnoky alkoholizmusáról mondottak jelentősen

hozzájárulhattak hiteltelenítéséhez. Ezzel az *ad hominem* érveléssel mégis baj van. Ady *Hotel Pimodánjának* megjelenése (1908) óta az írói alkoholizmus irodalmilag bír némi legitimitással, vagy legalább is automatikusan nem zárja ki az alkotói megnyilatkozás érvényességét. S Cholnoky „idült alkoholizmusa” sem hatálytalanítja automatikusan azt, amit a szociáldemokráciáról írt.

A példák, amelyeket a Népszava Cholnoky „logikai és morális beszámíthatóságának” megkérdőjelezésére fölhoz, hasonló jellegűek. Az egyik Cholnoky „észjárását” veszi célba. „Észjárásának normális és imponáló voltának bizonyítéka gyanánt elég megemlékeznünk arról a cikkéről, amelyben legutóbb, komoly hangon és szinte keseregve panaszkodott a vérba-szérum fölfedezése ellen, mert szerinte a vérba és – *last not least* – az alkoholizmus a lángelmék megeremtője.” Itt, hétköznapi értelemben, a pozitivista racionalitás szemszögéből mérlegelve a Népszavának megint igaza van. Ép ésszel nem lehet kárhozotatni a „vérba-szérum” fölfedezését. Cholnoky valóságmagyarázata azonban, bármily extrém is, nem olyan marhaság, mint amennyire az azt földéző sűrítményből sejteni lehetne. Cholnoky cikke nem az orvosi gyakorlat közegében mozgott, hanem saját külön alkotáslélektani valóságában: „észjárása” nem azt, hanem ezt az individuális összefüggést artikulálta. S bár logikája, ismétljük meg, extrém, bizonyos realitás nem tagadható meg tőle. A halálos betegség tudatában intenzívebbé váló alkotói koncentrálttság csakugyan hozzájárulhat az alkotás minőségének javulásához (következésképpen az író „zsenialitásához”). Ma már köztudott, hogy a modernitás viszonyai közt az alkotók nagyon gyakran mesterségesen is törekedtek s törekednek ennek a kivételes, fölfokozott állapotnak az elérésére – a létrehozandó mű érdekében (vö. Kőváry 2011: 76.). S egyáltalán nem véletlen, hogy az a beállítódás, amelyet inkriminált cikkében Cholnoky képviselt, afféle alkotáslélektani *bon mot* formájában a kor vezető költőjénél, Ady Endrénél is kimutatható, hiszen, ismeretes, Ady maga is arról beszélt, hogy a zsenialitás az időben megérkező vérba. Más kérdés (s egyáltalán nem mellékes kérdés), hogy ez a beállítódás, függetlenül az így létrejövő művek minőségétől, *önromboló*: vele a fokozott tevékenységre kényszerített (vagy kényszerült) *Szefl* önfölszámoló, önmegsemmisítő mechanizmusa indul be. S ez, ma már teljesen világos, mint történeti jelenség a modernitás deformáló dinamikájának a tünete. (Végső soron ez okozta Cholnoky halálát is.) A Népszava, mint a magyar ellenkultúra egyik szélső pólusa tehát valóságos problémát érzékelt nála, de – s ez is jellemző – ennek a problémának valamennyi lényeges összetevőjét, okait és dinamikáját a maga bonyolultságában már nem látta át. (Az adott körülmények közt, a kínálkozó nézőpontból ezt alighanem nem is láthatta át. Az önmaga kulturális és politikai megszervezésére törekvő mozgalom nézőpontja szükségképpen máshol helyezkedett el, mint a végletes individuális önkifejezésre törekvő alkotóké.)

A másik példa, amelyet a Népszava Cholnoky diszkreditálására fölhoz, már morális jellegű. A példa a Népszava és Cholnoky hajdani együttműködését és szembekerülését idézi föl. „Néhány év előtt ez a – lángelme, a »Szalon Ujság« című arisztokrata folyóiratban, egy a mostanihoz hasonlóan magasröptű pizskálódást vágott ki ellenünk: egy pár nappal később aztán beállított hozzánk, – a *Népszavához!* – s följajánlotta nekünk egy dolgozatát. Természetes, hogy visszautasítottuk, amire magyarázat gyanánt azzal a fölvilágosítással szolgált, hogy ő szegény ember s pénzért írnia kell, ahová lehet és amit muszáj. Mi ezt tudomásul vettük, sajnáltuk is szegényt, de nem álltunk többé szóba vele. Azóta Paganel úr úgy találja, hogy mi igen alávaló, haszontalan emberek vagyunk, hogy »a szájunk mosdatlan, a cselekedeteink

gyanúsak« – és így tovább, hasonlóan előkelő és mosdott szájú stílusban.” (Népszava, 1910. aug. 12. 8.) A vád, amely ebben az előadásban benne van, lényegében véve kettős. Részben azt állítja Cholnokyról, hogy pénzért bárkinek bármit ír, elvtelenül, pusztán a honoráriumért. S eközben, bár alkalmilag támadja a Népszavát, ha lehetősége lenne rá, a megtámadott lapban, azaz a Népszavában is publikálna. Részben, de az előbbiektől nem függetlenül, az is megfogalmazódik a szerkesztői üzenetben, hogy Cholnokynak a szociáldemokrácia elleni támadásai az elutasítás miatti személyes elégtétel vétel: bosszú. Az üzenet zárata tehát a maga nézőpontjából teljességgel logikus: „Hát akit mi így és ilyen jól ösmerünk, annak a cikkére vajjon »erélyes választ« adjunk-e?!” S minderre ráadásként, még a Cholnoky cikkét közlő A Hét is kap a Népszavától egy – nehezen védhető – oldalvágást: „Azután meg »A Hét« sem az a lap már, amely, mint hajdanán, megkívánta a komolyba vevést. Ma már a Lynkeusok [Wallesz Jenők] és a Paganelek az urak ott; igazán szamaritánusi cselekedet velük szemben, no meg egy kicsit önérzet dolga magunkkal szemben, hogy észre ne vegyük őket” (Népszava, 1910. aug. 12. 8.).

A szerkesztői üzenet lényege tehát *in nuce* az, hogy a szociáldemokráciát A Hétben csak egy alkoholista bértollnok támadta, személyes bosszúból.

4

Nem kétséges, a Népszava vádjai közül Cholnoky számára, szubjektíve, a legfájóbb és a legsúlyosabb a morális annulálás volt. Ez a vád, igazságaival és féligazságaival, Cholnoky morális integritását vonta kétségbe. Alighanem ez magyarázza, hogy a szerkesztői üzenetre ő maga is szerkesztői üzenetben, „Heti postá”-ban reagált – s ezt a vádat igyekezett hatálytalanítani.

A Hét 1910. augusztus 21-i számában a *Heti posta* egyik üzenete *Debreczeni szedő*-nek szólt (A Hét, 1910: 552.). Az üzenet két részből áll, egy „szerkesztői” fölvezetéből (amit persze nyilván maga Cholnoky írt), s Cholnoky rövid válaszából. A „szerkesztői” indítás ez: „Jelmezzi a *Népszava* hitelét, hogy ön [ti. a laphoz kérdéssel forduló olvasó] előbb tőlünk kér információt, mielőtt a Népszavának hinne. A kérdéses ügyben Cholnoky Viktor a következőket izeni önnek” – majd e fölvezetés után jön Cholnoky válasza: „*Nem igaz*, hogy ő valamikor cikket kínált volna a Népszavának. Ellenben igaz az, hogy *Révész Béla*, a Népszava titkára többször nála járt s *cikket kért* a Népszava *irodalmi melléklete* részére. Ilyen népiesen írt természettudományi cikket többet is adott Cholnoky s a Népszava közölte és ki is fizette azokat. Ez a valóság, ami pedig a Népszava becsmérléseit illeti, azokra nincs mit válaszolnia” (A Hét, 1910: 552.).

Mit tagad itt Cholnoky? Mit akart hatálytalanítani? Tagadja a politikai szélkakasság vádját, hiszen, mint állította cáfolatában, a Népszavához való munkatársi viszonya nem politikai jellegű együttműködés volt, csak tudományos ismeretterjesztő cikkeket írt nekik, s írásai nem a főlapban, hanem csak annak irodalmi mellékletében jelentek meg. S tagadja, hogy ő jelentkezett volna kézírattal a Népszavánál, szerinte őt kérték föl közreműködésre. Minden egyéb vonatkozást válasz nélkül hagyott, így közvetve egykori s „mostani” bírálatának *elvszerűségét* hangsúlyozta.

Azt, hogy Cholnoky szociáldemokrácia-kritikája kisszerű személyes bosszú műve lett volna, minden elvi alap nélkül, Cholnoky politikai jellegű cikkeinek ismeretében ki lehet zárni. Ez az ellene fölvetett (indirekt) vád tehát elesik. Nem zárható ki azonban a személyes sértegettségből származó, a kínálkozó „adalékokat” magába integráló ellenszenv, mint beállítódá-

sában öt megerősítő motiváció. S az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a „polgári” sajtópiacról élő Cholnoky viszonya a napi politikához más volt, mint az (elvileg) világnézeti alapú, „elvi” politizálást folytató Népszaváé. Az pedig, hogy a Népszava *ad hominem* érvei közül a legtöbbre Cholnoky egyáltalán nem reagált, részben „okosság”, részben hallgatólagos beismerés volt a részéről. Bizonyos pontokon csakugyan támadható volt, bizonyos vádak pedig nehéz lett volna sikerrel kimagyarázni. Jobb volt róluk hallgatni, mint a válaszadással ismét a figyelem középpontjába állítani azokat.

S kiderült, A Hét (tehát Cholnoky vagy a lap napi munkáját akkoriban irányító Wallesz Jenő), a Népszava vádjait visszaverendő, némi stiklivel is élt a válaszadáskor. Fiktív olvasói levélre „válaszolt”; az a bizonyos, A Hét által hivatkozott „Debreczeni szedő” nem létezett. Ezt, 1910. augusztus 24-i számában a Népszava ki is használta, s egy újabb szerkesztői üzenetben folytatta a vitát. A „V. G., Debrecen, M. K., nyomdász” jellegű válasz két lényeges ponton vonja kétségbe Cholnoky válaszát. Leleplezi a fiktív szerkesztői üzenetet, s pontosabbá teszi az egykori együttműködés történetét.

A leleplezés kétségkívül hatásos, bár vitatörténeti súlya nem túl nagy. Már a nyitás is éles: „Nem kell komolyan venni” – szól az üzenet A Hét válaszáról: „Cholnoky Viktor ismét ellovgolta magát. »Debreczeni szedő« -nek ezt írja »A Hét« postájában: »Jellemző a Népszava hitelére, hogy Ön előbb tőlünk kér információt, mielőtt a *Népszavának* hinne.« Az önök megkérdezése nélkül is tudjuk, hogy semmiféle debreceni szedő nem szerepel az ügyben, hanem csakis a Cholnoky túlhevített fantáziájában. Egyszerű, de rosszhiszemű fikció az egész. Cholnoky föltette, hogy V. G. is nyomdász, miként M. K. Holott V. G. tisztviselő, M. K. viszont nem debreceni, hanem budapesti. Egyébként a válasz többi részében is óvatosan kerül a lényegeset és az igazságot.” (Népszava, 1910. aug. 24. 12.) A „leleplezésnél” érdekesebb (ám nem kevésbé jellemző) a hajdani együttműködés történetének pontosított s a korábbinál részletesebb verziója: „Tény az” – írta a Népszava –, „hogy Cholnoky a Népszava kis olvasótárába több cikket írt, amit elfogadhattunk, sőt kérhettünk is tőle, mert addig nem követett el a párt ellen semmi ostobaságot és rágalmat. Félévvel az olvasótár megszűnte után írta a »Szalon Ujság« -ba az ismeretes goromba támadását és alaptalan rágalmait s e cikke megjelenése után hozott ismét közleményt a Népszavának. De a történetek után természetesen a Népszava titkára, épp akire hivatkozik, tudtára adta, hogy hozzánk többé nem írhat. Ez az igazság.” (Népszava, 1910. aug. 24. 12.)

Az együttműködés története ezzel, látszólag, csak gazdagabb adatolású és részletesebb leírású lett, megismerhetővé téve Cholnoky életének egy apró, de nem súly nélküli epizódját. Valójában azonban ennél több történt. A részletesebben előadott történet Cholnoky válaszána épp azt a mozzanatot kezdi ki, amelyet az író fontosnak érzett s védeni próbált, s megerősíti a „piacra termelő”, publikációs fórumait „pragmatikusan” megválasztó újságírókról élő képet. A politikai újságírás, bizony, ez időben is, lényegében a kereslet igényei szerint alakult, egyéni elveket nem nagyon tűrt meg, s ezen összefüggés szorításából Cholnoky sem nagyon vonhatta ki magát. Ez az „elvtelenség” azonban az elvszerűséget hangsúlyozó orgánumnoknál, mint például a határozott világnézeti igényekkel föllépő Népszavánál, *per definitonem* elfogadhatatlan volt.

5

De mi lett a következménye ennek a konfliktusnak? Azt kell mondanunk, látszólag se mmi. A Népszava, ha akart volna, sem tudott volna „büntetni”. Cholnoky azonban ezzel az afférrjával is tovább szűkítette azt a kört, amelyben az elismerés reményében mozoghatott, s elszigetelődése a társadalmi és politikai progressziótól tovább nőtt. Ennek az elszigetelődésnek, persze, egy alkalmi összeütközésnél mélyebben fekvő, mondhatnánk immanens okai is voltak. Az a világlátás, amely a magyar szociáldemokráciát jellemezte a maguk (osztály) ellentéteket hangsúlyozó s egyben emancipációs igényű vulgáris pozitívizmusával, Cholnoky számára nyilvánvalóan elfogadhatatlan volt. Számára a szociáldemokraták ideológiája részben túlzottan szimpla, leegyszerűsített és saját hagyományaival ellenkező világtértelezés volt, részben pedig képmutató, a szocialista eszményekre is rácsafoló. A szocializmus, úgy ahogy a kor magyar szociáldemokráciája megjelenítette, az ő személyes kérdéseire nem kínált közvetlen megoldásokat. Az ő valóságértelmező kísérletei (amennyire nem csak cikkeiből, de legjobb novelláiból is kitetszik) más vágányon haladtak. S ezek az immanensen jelentkező okok a konfliktusok során szükségképpen el is mélyültek, „igazolódtak”, hiszen vita közben dialógus helyett konfrontáció alakult ki, amelyben – nem indokolatlanul, de mindenképpen sajnálatosan – Cholnoky óhatatlanul is stigmatizálódott. S elveszítette annak a (potenciális) közönségnek a rokonszenvét, amelyik hosszabb távon az ő „devianciáinak” is megértőjeként léphetett volna be az irodalmi történet folyamatába. Ugyanakkor pedig azok, akiknek érdekeit a szociáldemokrácia kritikájával leginkább szolgálta, benne legföljebb egy tehetségesebb „Samut” (ez volt az újságírók egyik gúnyneve, az elnevezésről maga Cholnoky is írt), esetleg extrém vonásokat mutató mulattatót láthattak.

E helyzet kialakulása önmagában, rövid távon, nem is lett volna különösebben baj. Az irodalmi s művészeti modernség egyik vonulata ugyanis, ismeretes, Nyugat-Európában tudatosan elhatárolta, sőt szembeállította magát az úgynevezett társadalmi progresszióval. Ahogy egyik újabb tanulmányában Angyalosi Gergely is írja: „a dekadens vagy esztéticista modernség esetében tárgyalnunk kell azt a sajátosságot, hogy ezek a művészek vagy írók önnön »modernségüket« egy pillanatra sem kapcsolták össze a társadalmi progresszióval valamilyen felfogásával. Mi több, saját helyzetüket a társadalom fejlődési irányjaival szembenállóként határozták meg: ugyanakkor éppen ezt tartották »modernnek« saját művészi vagy irodalmi gyakorlatukban” (Angyalosi 2009: 324–325.). Ezt a más szociokulturális körülmények közt létező lehetőséget azonban két összefüggés együttes jelenléte Cholnoky elől gyakorlatilag elzárta. A magyarországi fejlődés ugyanis egyberántott, összetorlasztott olyan fejleményeket, amelyek nyugaton külön-külön haladtak, s ez a kollíziós szerkezet az egyéni cselekvés számára egy teljesen más közeget tartott fenn. Itt az irodalmi és közéleti kérdések egyidejű, egymástól belsőleg el nem határolt képviselője, valamint az extremitások felé tartó intellektuális eredetiség túlzottan sok volt annak a vékony rétegnek, amely a dekadens, esztéta modernség potenciális befogadója lehetett volna – s nem volt érdekelt a társadalmi korlátok lebontásában, a radikális politika jelenlétében. Itt a modernség igénye többnyire összefonódott a progresszió igenlésével. Az irodalmi és közéleti kérdések egymás mellett futó (s a befogadásban szükségképpen össze is kapcsolódó) tematizálása tehát a domináns olvasói igények miatt nem kerülhetett egymással szembe. Az esztéta modernség legföljebb csak „apolitikus”, a politikában csak tisztátalanságokat vélelmező előföltevések vallójaként lehetett jelen, aktív „progresszió”-ellenesként már nem. Márpedig Cholnoky nem fogadta el, mondhat-

nánk, nem „ismerte” ezt az önkorlátozást, s mivel viszonya a társadalmi progresszióval legalább is felemás volt, irodalmi helyzete is felemás lett. Így, alighanem törvényszerűen, a marginalitásból való kiemelkedéshez nem kapta, nem kaphatta meg azt a speciális médiatámogatást, amely – pusztán irodalmi értékei alapján – az ő saját (és sajátos!) világtelmeztelmezéseiből is „divatos”, az olvasók tömegétől igényelt *mainstream* pozíciót tudott volna konstruálni.

Cholnoky afférja tehát egy mélyebben fekvő, sok mindent determináló összefüggésre hívja föl a figyelmet. A 20. század eleji „modern” értelmiség jelentős része Magyarországon nyíltan vagy hallgatólagosan a politikával „fertőzött” ellenkultúrához kapcsolódott. A század első évtizedének közepétől az intellektuális diszkurzus terét az ellenkulturális törekvések intézményrendszere, a Nyugat, a Huszadik Század, a Társadalomtudományi Társaság, a Galilei Kör és (egyáltalán nem utolsó sorban) a Népszava határozta meg. Aki nem ezt az utat járta, az döntésével vagy marginális helyzetben rögzítette meg irodalmi s kulturális pozícióját, vagy – más lehetőség híján, kényszerűségből – a konzervatív középosztály állagvédő és önáltató habitusához igazodott.

Cholnoky Viktor választása a marginalitás vállalása volt, de az állagvédelem igénye is meg-megkísértette.

Nem véletlen, hogy sorsa a korábbi vezető pozícióját elvesztő A Héttel fonódott össze. A Nyugat megindulása (1908) után ugyanis A Hét egyre inkább distanciálódott a megerősödő s diszkurzus-diktálónvá váló ellenkultúrától, ám alapkarakterét tekintve mégis „modern” maradt. (Alighanem ugyanez az összefüggés tartotta A Hétnél hosszú ideig Kosztolányit is.)

IRODALOM

- Angyalosi Gergely 2009: Közelítések a modernséghez. Litaratura, 3.sz.
- Cholnoky Viktor 1907: A nagy börtön. Elbeszélések, írta: Révész Béla. A Hét, nov. 3. 740.
- Cholnoky Viktor 1909: Magyarország és a külföld. Szalon Ujság, aug. 31. 1–2.
- Cholnoky Viktor 1910: A világmegváltó revolver. A Hét, aug. 7. 505–506.
- Heti posta 1910: Heti posta. Debreczeni szedő. A Hét, aug. 21. 552.
- Kabos Ernő 1962: A Népszava Olvasótára 1907–1908-ban. In: Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Szerk. Szabolcsi Miklós és Illés László. Bp. 14–59.
- Kőváry Zoltán 2011: A művész és az író lelkéből – A romantikus rend és a freudi kreativitás-elmélet előzményei. Imágó Budapest, 1. sz. 73–93.
- Lengyel András 2010: A modernitás kibontakozása és törései. A magyar kultúra mélyszerkezetének átalakulása a 20. század első felében. In: Uő: Képzelet, írás, hatalom. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Szeged, 61–116.
- Napi hírek 1910a: Kőművesek a szociáldemokrata párt ellen. Pesti Napló, aug. 2. 12.
- Napi hírek 1910b: Válság az építőmunkások szövetségében. Pesti Napló, aug. 3. 10.
- Névtelen 1910a: Szocialisták harcza. Az Ujság, júl. 31. 11.
- Névtelen 1910b: Szocialisták egymás között. Az Ujság, aug. 2. 10.
- Névtelen 1910c: Szocialisták egymás között. Az Ujság, aug. 4. 8.
- Szerkesztő üzenetek 1910a: Szerkesztői üzenetek. V. Gábor (Debrecen), M. K. nyomdász és többen. Népszava, aug. 12. 8.
- Szerkesztői üzenetek 1910b: Szerkesztői üzenetek. V. G., Debrecen, M. K., nyomdász. Népszava, aug. 24. 12.

Háború szerelem idején

DRAGO JANČAR: A NÉVTELEN FA

L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2011
279 oldal, 2700 Ft

”

A második világháború akkora élmény volt a világ jó részén, hogy azóta mindent ahhoz szokás mérni, és nélküle már az irodalmat sem lehet elképzelni. Különösen nem az európai. A feldolgozás bőséges és jelentős, gondoljunk csak a közismert toposzokra: a Holocaust-irodalom a szenvedéstörténetekkel és az önostorozással, a szovjet honvédő háború hősiessége és brutalitása, árulások, civil és kollektív bátorság, bűn és bűnhődés és még sorolhatnánk. A volt jugoszláv népek háború utáni irodalmának élményanyagában azonban tetten érhető egy másutt kevésbé jelen levő motívum. Ez a partizán-mítosz, amelynek kortárs feldolgozására már nem maradt elég idő. Elég békeidő: ugyanis a jugoszláv háborúk sora nem engedte a klasszikus értelemben vett történelmi tematikába beleöregedni a huszadik század nagy sokkjait. A váratlan élmény behegedő-félben levő sebeket tépett fel, hosszú időre megkerülhetetlen forrásává vált a régió irodalmának; mindezt etikailag igencsak aggályos volna szerencsés fordulatnak nevezni, poétikailag azonban rengeteg műnícit adott a művészi feldolgozás számára, és igen jelentős teljesítményeket generált a délszláv birodalom sajátos kommunista rezsimjének véres bukása. Hiszen ki gondolta volna, hogy a stabilnak képzelt európai béke, valószínűleg az európai történelem kibeszéletlensége okán oly billenékeny, hogy a huszadik század végén egy újabb, elemi kegyetlenséggel felbukkanó, döntően etnikai természetű konfliktust produkál. Nincs tehát abban semmi különös, ha egy író összefüggéseket teremt azok között a traumák között, amelyek után az európai irodalom már elvégezte a gyászunkat, következőképpen megteremtette a gyászunka nyelvét, és azok között a friss tragédiák között, amelyek feldolgozásához nincs még meg az elegendő történelmi távolság. Ez lehet az oka annak, hogy csak folyamatosságában tudja az egész katyvaszt, a huszadik századi európai háborúk sorát kezelni. Szlovéniából vagy a többi volt tagköztársaságból nézve most már biztos, hogy nem csak az első, a második világháború is befejezetlen volt. A történelmi okok alapvetően a konfliktusokat nem lezáró, csupán elodázó nemzetközi szerződéses

sorában keresendők. Közéjük tartozik a valamikori Jugoszlávia megalapítása.

Az összefüggések útvonalaait finomítja Drago Jančar *A névtelen fa* című regényének hőse, aki újraírja, újraéli és a kortárs háború kontextusába helyezi egy azonosítatlan férfi történetét, aki egyben egy szerelmi, vagy inkább erotikus napló szerzője. A talált tárgy, az Ausztráliából a ljubljanei levéltárba keveredett önéletírás kézenfekvő ürügy arra, hogy a főhős, akit valamelyest távolról, de az elviselhetőnél szorosabb közelségből megérintett a szerb–horvát háború váratlansága és méltatlansága, megtalálja a kézen fekvő párhuzamokat gyerekkora és felnőttkora legborzalmasabb nyarai között. Ennél fogva – és ez rendkívül figyelemre méltó a könyvben – olyan érzelmi koherenciával gyúródnak össze az idősíkok, mintha nem szakadt volna meg pár évtizednyi békével a háború.

„Ő már messze lesz, amikor megérkeznek, és kaszáik suhogni kezdenek a napsütötte reggeli fűben. Szívesen hallgatta az eső kopogását.” Ez a mondat olvasható a kötet utolsó, 274. oldalán. Az első oldalán pedig ez: „A pirkadat, a reggel a kaszások mind mögötte volt.” Egyik szavát a másikba ölti. A magyarázat egyszerű: Drago Jančar regénye a 86. fejezettel ér véget, és a 87-vel kezdődik. Kezdjük talán az egyszerűség kedvéért az első fejezettel. Ez a könyv 55. oldalán található. Persze az egyik lehetséges olvasatban.

2000-ben járunk, a helyszín Ljubljana. A főhős, Janez Lipnik (keresztneve az egyik legtipikusabb szlovén név, a jugoszláv időkben a magyarok sokszor „janezoknak” nevezték a szlovénokat) nem először és nem utoljára (attól függ persze, honnan kezdjük olvasni a regényt) türelmesen várakozik a fogyasztói társadalom infernójában, egy plázában bevásárló, fodrászhoz, kozmetikushoz járó feleségére, Marijanára. Talán élete szerelmére, talán nem az egyetlenre, ahogy azt mindig is hitte, szerette volna hinni. A főhős egyszerű levéltáros, a pláza a konzum-béke gyakran, túl gyakran visszatérő jelképe. Az ezredforduló friss békéjét, amely, figyelem, a poszt-jugoszláv régióban (nyilván a feldolgozást igénylő háborús traumák okán) semmiképpen nem azonos az attól hajítófányira levő magyarországitól, az Ausztráliából érkezett talált tárgy, az említett emlékirat szakítja meg. A levéltáros egy honfitársának a naplójára bukkan, a memoár írója maga a szlovén Don Juan, aki körbeszeretkezte a földet. „Aztán egyszerre tornyosulni kezdtek az események, kezdte elárasztani a történelem, felgyülemllett, mint nagy víz a gát mögött, mely minden pillanatban kilyukaszthatja, áttörheti, lerombolhatja az ő békés életének gátját.”

A regény textúráját szövő memoár a kiváltója annak az eseménysornak, amely áttörte a békét a béke hiányától elválasztó gátat. A béke hiányát egyszerű meghatározással persze a háborúval fejezhetnők ki, ám a helyzet nem ilyen egyszerű. Jančar főhősei nem háborús hősök, és nem is viktimológiai esetek még akkor sem, ha a sorsuk végül infernállissá válik. Olyan civilek, akik számára kisebb-nagyobb zavart okoz a háború a munkában, a nyaralásban vagy a szeretkezésben. Janez Lipniket éppen az utóbbi, a partizánharcokból megmenekült szlovén Don Juan kalandjainak mennyiségileg és minőségileg is pontos leírása indította el saját elfojtott élménytára újjálapozásának útján: „Hogyan írhatják le az emberek az emlékeiket, kezdett Lipnik hangosan gondolkodni, ha ő most nem képes visszaemlékezni arra az évre, amikor Horvátországban háború tombolt, az íróasztalán, a levéltárban viszont olyan emberek emlékei hevernek, akik emlékeznek minden részletre, minden nőre.”

A részletek sorban és következetesen bukkannak fel. Attól a pillanattól kezdve, hogy Lipnik megtalálja a naplót, és miatta sutba dobja valamennyi fontos munkahelyi teendőjét, legyőzhetetlen vágyat érez arra, hogy rekonstruáljon egy több mint fél évszázados esemény-

sort. A Ljubljanicából véletlenül kihorgászott, a vízben lekopott szóvég miatt eldönthetetlenül Presto (gyors), vagy Presta (perec) márkájú bicikli éppoly megállíthatatlan asszociációs sort indít el benne, mint egy, az agyában tovább zakatoló jet-ski hangja, a háború előérzetének visszaköszönő metaforája. Gyanítani kezdi, hogy az emlékirat írójának, Alekszijnak szerelme, Zala D. azonos lehet gyerekkori első szerelmével, ámulva imádott volt tanítónőjével. A Ljubjanából a világháború elől egy faluba csöppent és ott rekedt fiatal nő és a katona Alekszija heves szerelme nem a fiú menekülésével ért véget. Az emlékiratban „Alekszija végül mintegy mellékesen feljegyezte, hogy Zalát a partizánok kopaszra nyírták, a barátnőjét, Antoniját pedig kivégezték”. Janez Lipnik számára pedig elkezdtek összekapcsolódni a dolgok: a bálványozott Zala – akinek a bátyját, Zorant amúgy a németek lötték agyon – elmeegógyintézetben végezte, számára pedig időzójelbe került mindaz, amit addig harmóniának, boldogságnak vagy hétköznapi életnek vélt. Reménytelenül vált feldolgozni azt a mindaddig a tudat mélyére sodort élményt, hogy feleségével való szerelmük kezdetén Dugi Otokon nyaraltak, és szántszándékkal nem vettek tudomást a közvetlen közelükben zajló öldöklésről. És hogy a zavarból csak a jet-ski zajára emlékszik. Ha ennyire a tudat mélyére lehetett számítani a háború kézenfekvő jelenlétét, akkor talán egyéb is besöpörödhett a szőnyeg alá – döbbsen rá Lipnik. A háború megkésett megidézése az unalmas békeidőben felfordítja életét és gondolkodásmódját. Jelöl annak, hogy nincs civil és távolságtartó álláspont: a háború szellemisége előbb vagy utóbb mindenkit utolér, azok ússzák meg a legkevésbé, akik úgy tekintenek rá, mint egy idegesítő, de talán feledhető körülményre.

„A régi szlovénok hitték, hogy ha kötéllel leereszkedünk egy mély barlangba, és ha elég mélyre ereszkedünk, eljutunk a másvilágra, hiszen a másvilág ott van fent és lent is, csak középpont nincsen, ott ez a világ van, amelyikből el akart menni” – így hangzik a regény népmesei, címadó (de a narratívában csak szórványosan felbukkanó) kerettörténete, Janez Lipnik, egy cseresznyefa árnyékában nyomozó levéltáros meséje arról, hogy végső soron poklokkal vagyunk körülvéve. A népmese nem az egyetlen „talált tárgy” a szövegben: olykor felbukkan egy-egy kézíratos levélrészlet, kínai étlap-töredék, kottadarabka vagy éppen a budapesti Lánchíd egy képeslapon. Ez utóbbi azért, mert a történelem apró és irracionális részleteibe belefeledkező Lipnikben hirtelen féltékenység támad felesége iránt, akinek talán volt egy korábbi kalandja nászuk helyszínén, Dugi Otokon, és aki, vagy legalábbis akinek a barátnője biztosan fölöttbe keveredett valamikor szabadságos magyar katonákkal. A féltékenység azonban többé-kevésbé szintén talált tárgy marad a szövegben: a főhős tudatmódosulásának szindrómája, amely nem old meg, alig bonyolít, és végképp nem visz tovább semmit. Ez különösen amiatt látszik hibának, mert a regény nőalakjai eredetileg egymást hivatottak kiegészíteni – Marija alakja egyszer csak elvész, mintha őt Jančar már nem tudta, vagy tartotta volna fontosnak végiggondolni. Mintha a szerző azt a feladatot állította volna maga elé, hogy a kollektív tudatalatti megrajzolásához felvázol néhány regényalakot, remélve, hogy a történelmi párhuzamok életre keltik őket. Néha didaktikus magyarázattal fűszerezve: „Ő Zala, mennyire szerettem volna neked segíteni. De nem tudtam. Kisfiú voltam, majdnem hatvan éves. És még ma sem tudnék. Nemsokára öregember leszek, majdnem nyolcéves.” Szükségtelen a mankó, nem olyan rafináltan kódolt szöveg ez. Hiszen már az első oldalon megtudtuk, hogy valójában a 87. fejezetnél járunk.

A kódok másutt vannak elrejtve. A bölcselő-közírói attitűddel rendelkező Jančar regényalakjai ürügyek. A háború pornográfiájának díszleteit felhasználva a könyv a szerző abbéli

szándékáról szól, hogy a történelmi helyzetek kínálkozó analógiáit felhasználva megvitassa önmagával – no és persze az olvasóval – azt, hogy mit is gondol hazája történelméről. Morális és értelmezési kérdések, továbbá személyes élethelyzetek gazdag és izgalmas tárházából választhat, amikor kísérletet tesz arra, hogy megbolygassa a térség kollektív emlékezetét. Jančar apja például partizán volt a második világháborúban, megkínozta a Gestapo; maga Jančar szellemi disszidensként börtönbe került a hetvenes években, történetesen ugyanabba, ahol egykor az apja is ült. A regény hőisének, Lipniknek az apja pedig a lágert járta meg, neki magának pedig váratlanul egyszerre kell szembe néznie az elmúlt és a jelenkori háború kísérteteivel. Köztük olyanokkal, mint a levéltár állandó kukkolójával, a mindent tudó, feljegyző és olykor szóvá tevő portásával, akit történetesen Mehmednek hívnak. E név innen nézve persze csak egzotikum, Ljubljánában azonban beszélő név; a volt birodalomból otffelejtt vagy oda menekült, mára a másodosztályú polgár tipikus munkakörét ellátó, megfigyelő idegen, aki egyszerűen idegesítő, mert létezésével emlékeztet a feldolgozatlan múltra.

Drago Jančar saját bevallása szerint az európai irodalomnak nem kell nagyon sokat kutakodnia, ha témát keres. Igaza van. Regénye örömet okoz mindazoknak, akik – ahogy az utószót jegyző Lovas Ildikó írja – fontosnak tartanak minden olyan kísérletet, amely a régió(nk)-ban evidenciaként ott levő közös otthon közös szennyésének kimosásával kecsegtet. Szóval a könyv örömet tud okozni szinte minden lapján. Olyan, mint egy partitúra, amelyet bárholnan elkezdhet a zenekar, a végén, 360 fok után úgyszólván körbeér. Kérdés, hogy egy bármennyire is gazdagon megírt könyv esetében elegendő teljesítmény-e az üzenet, hogy ez egy történet, melyet olvashatsz bárhogy, a vége biztosan ugyanaz lesz. A regény tétje, kétségkívül, megtétt – de egy picit, egy egész picit még emelni, megemelni kellett volna.

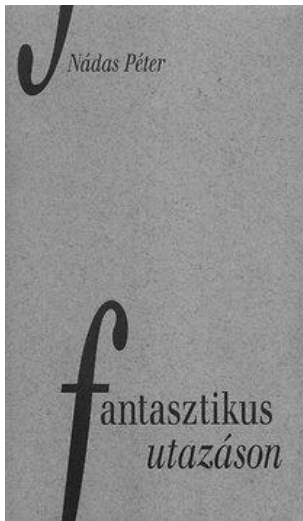
Józsa Márta

DOMAGOJ KUNIĆ

A találékonyság és a közjó etikájáról

NÁDAS PÉTER: FANTASZTIKUS UTAZÁSON – ESSZÉK

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2011
128 oldal, 2600 Ft

”

A közösség és az egyén viszonya, az együttélés etikája és az önvizsgálat felelőssége a politikus alkatú Nádas Péter írásainak visszatérő aggodalma. Így legutóbbi esszékötetében, a *Fantasztikus utazáson* című kötetben megjelent szövegek szintén az önszemlélet és a közélet súlyos hiányosságaira reflektálnak magyar és európai történelmi kontextusban. Míg előző esszékötete, a *Hátországi napló* (2006) harmincnégy írást tartalmazott, ez a gyűjtemény mindössze hét esszét fűz egybe, amelyek 2007 és 2010 között jelentek meg először, és közülük három előadásszöveggé keletkezett.

A címadó esszé a kötet legterjedelmesebb írása, amely Richard Swartz délkelet-európai esszégyűjteményének bemutatását egybeszövi egy közös utazásuk emlékeinek a felidézésével, amely a hetvenes évek Erdélyébe vezet. Ezáltal kettős nézőpontot kínál a szöveg a kelet- és délkelet-európai diktatúrák jellemzéséhez: az elbeszélő-elemző nézőpontját, aki a kelet-európai diktatúrát reflektáltan átélte, és aki a nyugati demokráciák nézőpontjából szemlélő Richard Swartz írásait vizsgálja. A visszaemlékező elbeszélés a titkoszolgálat és a titkosrendőrség elnyomó apparátusához való viszonyulást megeleveníti és illusztrálja: az állandó megfigyeltség paranoiáját, a szolgai mentalitást, a cselekvést helyettesítő rituális panaszkodást és a torzított nyelvet, amely azóta is meggátolja az önkifejezést. Az esszé az egyedi történetből kilépve a szocializmus általános és alapvető torzító hatásaival számol, amikor az álcázást és az elrejtést nem csupán a nyelvi elfedés megnyilvánulásaként, hanem a hiánygazdaságból fakadó találékonyság nélkülözhetetlen részeként nevezi meg. Az esszé több olyan témát is felvet, amely a kötet írásaiban neuralgikus pontként visszatér és variálódik, így például a szimuláció vagyis a látszatteremtés fogalmát, amelynek önvédelmi és hatalmi funkciója van, vagy a szocializmus során kialakult és azóta is fennálló árnyékgazdaság jelenségét, amelyik az illegális tőkefelhalmozásnak és a kockázatmentes vállalkozásnak enged elpusztíthatatlan zöld utat, vagy az ehhez kapcsolódó diktatúrát, amely a szabad egyének szabad társulásának a tagadása, valamint az ál-

talános ön- és embermegvetést, amely feloldja a felelősségtudatot.

A *Kalandozás a bizalom forrásvidékén* című esszé a hitelválság és a globális politikai és gazdasági folyamatok vizsgálata mellett azt a kétféle, merőben eltérő társadalomfejlődési formát ütközteti egymással a bizalommal összefüggésben, amely a régi és az új, a nyugat- és kelet-európai demokráciák kialakulására és működésére jellemző. E különbségek bemutatására a disszimuláció és szimuláció fogalompárt vezet be, amellyel már az 1995-ben megjelent *Esszék* című kötet *Sors és technika* című írásában is élt. Akkor a szimuláció, a látszatteremtés fogalmát azokhoz a kelet-európai társadalmakhoz kapcsolta, amelyek polgárai tájékozatlanok és kiszolgáltatottak, míg a disszimulációt a sorsát alakítani és szervezni képes nyugati civilizációhoz kapcsolta. A 2008-ban keletkezett esszé a régi demokráciákra jellemzőnek tekinti a disszimulatív nyelvhasználatot, amelyet a nyelvi transzparenciára, struktúrát, tudatos és reflektív nyelvezetre való törekvésként határozza meg, míg az új demokráciák szimulatív nyelvezetét olyan, ma is létező nyelvként írja le, amelyben definiálatlanok a fogalmak, amely reflektálatlan, klisékkel és közhelyekkel fedi el a személyes szándékokat, találtkönységet, indulatosságot és túlzást jellemzi. A szimulatív nyelvezethez olyan látszatteremtő kultúra társul, amelyet a titkos egyéni szándékok, családi és törzsi érdekek irányítják, amely az árnyékgazdaság illegális szerkezetére épült, és amelyben a bizalom a közjót ignoráló, illegális konszenzuson alapul.

Míg a címadó írás a formális és az informális esszé jellemzőit ötvözi, addig a kötet két írása (*A magyar államhatalom esztétikája* és *A dolgok állása*) formális politikai esszé, amelyek közül az első megkérdőjelezi, hogy az a helyzet tekinthető-e erkölcsi válságnak, amely a 2006-os őszi beszédet követő kormányellenes tiltakozások, erőszakos utcai zavargások és a rendőrség válaszreakciója során kialakult, a másik pedig egyebek mellett a magyar politikai, gazdasági és társadalmi élet három modernizációs kísérletét veszi számba, amelyek közül az első, a reformkori megteremtette a függetlenséget, a szabadságharc és az önfeláldozás eszméit, amelyek a szimuláció kultúrájában a harmadik modernizációs kísérlet fogalomkészletének is részévé váltak, ezek pedig Nádas Péter szerint a nyugat-európai disszimulatív kultúrákban nehezen értelmezhetőek.

Az erkölcsi válság fogalmának a meghatározását az ország alapvető társadalmi, gazdasági és politikai állapotának a vizsgálata követi, ami egy konkrét eset kapcsán az alkotmánybírákkal szemben az ismétlés retorikai erejével megfogalmazott súlyos vádban éri el tetőpontját, amely szerint a bírák nem értelmezték, hanem átírták egy adott törvény szövegét. Az írás az erkölcsi válság fogalmát az egyén lelkiismeretével hozza összefüggésbe abból kiindulva, hogy az egyéni emlékezés és számvetés hiánya vezet a bűnbakkereső magatartáshoz és az áldozati szerep kialakulásához. A szerző a kötetben több esetben is hierarchikus viszonyt alakít ki a fogalmak között, így például a lelkiismeret és a boldogság viszonyát vizsgálva azt tekinti az erkölcs válságának, amikor a boldogságvágy és az öröme felülírja a lelkiismeret hangját, és ez a kontrollálatlan folyamat emberek tömegeiben játszódik le. A lelkiismeret fogalmához a felelősség etikájának fogalmát társítja, és számos írásában megerősíti, hogy ezt magasabb rendűnek tekinti a meggyőződés és tévedhetetlenség etikájához képest. A felelősség etikáját a törvénykövetésre is vonatkoztatja (a törvényalkotás etikájára nem tér ki), és a 2007-ben keletkezett írás a törvénykövetés hiányával kapcsolja egybe az önkényuralom kialakulásának a kockázatát, a demokráciát fenyegető legnagyobb veszélyt.

Nádas Péter életművében következetesen szembemegy az elfojtással és a felejtéssel, és a náci önkényuralom áldozataira való emlékezéssel tesz az egyetemes amnézia ellen. Az *Emlékmű* című esszé a második világháborúban meggyilkolt zsidó áldozatoknak Berlinben állított emlékmű kapcsán veti fel azt a kérdést, hogy az emlékműállítás rítusa valóban az áldozatoknak, vagy inkább a tetteseknek állít emlékművet. Sorba veszi azokat, akik egyenként, személynevükön megszólítva kutatják fel az áldozatokat, hogy a halottaknak az emlékezéssel adják vissza halálukkor elvett méltóságukat. Ugyanakkor a szerző felindult javaslatot tesz arra, hogy az emlékezés illesse meg azokat a halottakat is, akik különféle népcsoportok és vallási közösségek tagjaiként váltak áldozatokká, valamint azokat a németeket is, akiknek az életét szintén elvette, sorsukat kettétörte, hogy akaratuk ellenére vált Hitler Németország vezérévé. Ezt az esszét nem érvelés, hanem az emlékmű kövein burjánzó élet szépírói bemutatása zárja.

A *Kífutó élet* címmel írt esszé kíméletlen, iróniával és szarkazmussal átszótt portrét rajzol Ortutay Gyuláról annak háromkötetes naplója alapján. A szocializmus során sok magas rangú pozíciót betöltő néprajztudós – aki egyebek mellett egyetemi tanár, vallási- és közoktatásügyi miniszter volt – a szerző szerint jelentős „érzelmi és erkölcsi tőkét tékozolt el az életével”, és finoman kimunkált, egyedi nyelvétől is megfosztotta önmagát. Nádas Péter a naplók alapján olyan ember lélekrajzát alkotta meg, akinek az írásai „se szakmai, se személyes, se politikai, sem irodalmi értéket nem képviselnek” (97.) A napló terjedelmes anyagából olyan becsvágyó ember képét formázza meg, akiből hiányzott az autonóm személyiség, üres életet élt, nem jellemezte a munkaszünetét, mások iránt nem érdeklődött, de mindenkit megvetett. A tekintélyuralmi és diktatórikus rendszert nemcsak elviselte, hanem érvényesülése érdekében építette is, ennek érdekében gyakran forgatta köpönyegét. Jellemzése jól illeszkedik a kötet többi esszéjéhez, amelyek az egyéni realitásérzék és a lelkiismeret jelentőségét vizsgálják a közösségek működésével összefüggésben.

A *Goldene Adele* című esszé egy előadássorozat megnyitó előadásaként hangzott el a bécsi Akademietheaterben, és a szöveg retorikai felépítése erősen kötődik a színházi közeghez, és a társadalom mint színház gondolatához. Az előadássorozat Kákániához kapcsolódik, amely Musil *A tulajdonságok nélküli ember* című regényében az Osztrák–Magyar Monarchiát jelöli, és a rapszodikus felépülő írásban a monarchia létezése majd összeomlása az a szál, amelyik kapcsolódik az előadás témamegjelöléséhez, a történelem nagy integrációs és dezintegrációs kísérleteihez. A másik ilyen kísérlet, amellyel az írás foglalkozik, a globális környezetben működő szabadpiaci kapitalizmus, a virtuális gazdaság által átalakított realitás és demokrácia fogalma, amely szerint a realitás személyes interpretáció kérdése, és a fikció képes átvenni a hatalmat a tömegek felett. Ezzel párhuzamosan a szövegben megszólaló szónok elemzi a botrány természetét, mely szerint az egyéni hisztériák összeadódása vezet a közös sértettséghez, és többször felveti annak a lehetőségét, hogy amennyiben az előadás helyett nem szólalna meg, botrány törne ki, mert az előadás a rendet és a kozmoszt jelenti a néma csend és az elfojtott érzelmek káoszával szemben. A botrányhoz és a káoszhoz kapcsolható a bankok miatt kialakult hitelválság, és az is, hogy a társadalmakban a hit és a hiedelem a bizonyosság és a bölcsesség fölé kerekedik. Mint ahogy botrányt váltott ki a maga korában Klimt művésze is, melyet a világ eredetének a helye szervez, valamint *Goldene Adele* című festménye, amely úgy izgató és erotikus, hogy az ornamentika elfedi a testet, amely minden kommunikációnak a közege.

A kötet esszéi a rend és a rendezetlenség, a kozmosz és a káosz lehetséges értelmezéseit adják a magyarországi gazdasági, társadalmi, szellemi és morális állapotok terén nemcsak az elmúlt öt év, hanem az elmúlt évszázadok vonatkozásában is, és az európai illetve globális kultúrát jellemző ön- és világismereti zavarral szemben az önmagát nevelő és önmaga felett uralmat gyakorló ember hagyományát kínálja fel alternatívaként.

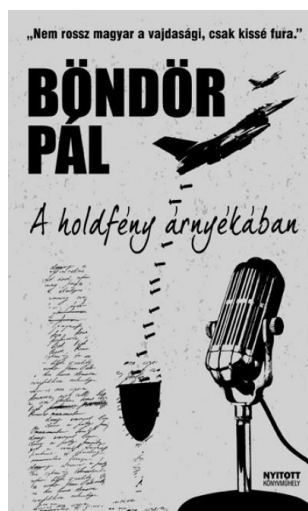
Ócsai Éva

VLADIMIR KONČAR

A mintha-lét krónikája

BÖNDÖR PÁL: A HOLDFÉNY ÁRNYÉKÁBAN

Nyitott Könyvműhely
Budapest, 2011
184 oldal, 2990 Ft

„Mintha Újvidéken járnék. De nem, nézek körül, ez mégsem Újvidék. Bár néhol olyan. Néhol meg nem. Az egyik utca ilyen, a másik amolyan. Tehát: mintha.” (5.) Így indul Bördör Pál első kisregénye, *A holdfény árnyékában*, hogy aztán a permanensen rossz kisebbségi közérzetről szóló konfesszióval folytatódjon, s a „Mintha Újvidéken lennék. Mintha lennék.” (164.) felismeréssel érjen véget. A minoritárius élethelyzet vonalgörbéit egyre fáradtabb kézzel megrajzoló homodiegetikus, egyes szám első személyű narrátor a Vajdaságra jellemző „örökös szürkület” jokulátoraként, az örület állandósításának tanúságtevőjeként, a visszafelé haladó idő megének-lőjeként pozicionálja magát, a mintha-lét krónikáját tárva ily módon a befogadó elé. Az elbeszélő szövegformálási gyakorlata az 1999-es *A változásom* könyvében artikulálódó ars protetikának, a kiegészítés művészetének felel meg, monológja pedig akár a *Sötétedés* című vers programjának megvalósításaként is értelmezhető:

„– menekülj! Otthonod gyorsan felejtse el.
Vagy béküljél meg ez új helyzetteddel
s maradj a seggeden! Írj krónikát
– csinálj a tegnaptól kevéske mát
s lásd el pontosító lábjegyzetekkel.”

(In: *A változásom* könyve, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1999, 9.)

Ezekből a padlástörténelmi jegyzetekből kapunk vázlatos képet Bé Péter, az Újvidéki Rádió jegyzetírója magánmitológijáról, mindennapi cselekvéseinek háttéréről, önsorsrontásának történetéről. „Úgy is működöm, mint egy híradó, a sok hozott, talált, összeollózott anyagot sugározom ki magamból, de nem fél óráig, hanem egyfolytában, éjjel-nappal” (173.) – valójában tehát egy egész életnyi, apró betűsnek megmaradt feljegyzés összefoglalóját tartja a kezében az olvasó. *A holdfény árnyékában* lábjegyzetek breviáriuma, pillanatnyi benyomások és köldöknézegető eszme-futtatások gyűjteménye. Célja annak bizonyítása, hogy a balkáni háborúk viharai által hozott változások (ezekre utal a gyakran ismétlődő „Minden más, mint volt régen” passzus) nem alakíthatják át végérvényesen a szubjektumot, mint ahogy a szövegben benne is

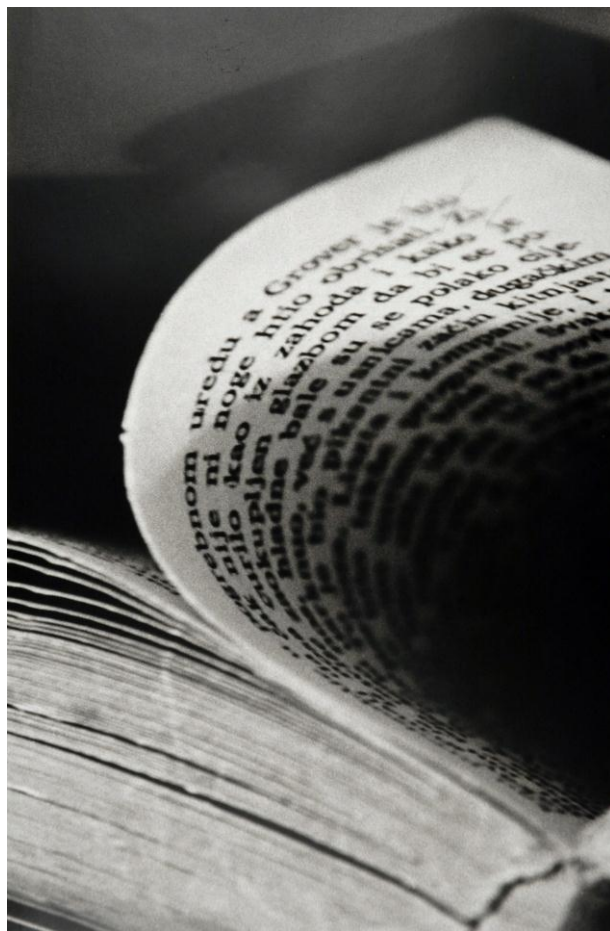
foglaltatik: „én Bé Péter vagyok, mindig ugyanaz, vagy alig másmilyen” (9.). Ennek pedig az az oka, hogy – érdekek ide vagy oda – mindannyian „leginkább jók szeretnének lenni. Köz-helyszerűen, népmeszeszerűen jók.” (53.) Talán ennek a frázisnak az igazolása miatt található a regényben rengeteg önmeghatározó részlet: „Rádióíró vagyok, ötvenen felül, jócskán, és fáradt. De amúgy semmi bajom. Ebből kifolyólag: mindenféle bajom van. Majdnem mindennel.” (11.) A narrátor folytonos önreprezentációja azonban hiábavaló, önértelmezési kísérletei ugyanis rendre kudarcba fulladnak, csak ennek variánsait citálja: „Vagy a világgal van baj, vagy velem. Vagy csak annyi, hogy megöregedtem. Zsémbes öregúr vagyok, akinek semmi sem tetszik, dohogok itt csak, ha kell, ha nem.” (160.) A kötet hangütése tényleg a kiábrándult, olykor szentimentálissá válóan nosztalgikus panaszkodásé: „Együttlét. Egyedüllét. Gán-csok, baráti gesztusok. Elrontott sikerélmények, megszépített kudarcok. (...) Mind sűrűbben érzi úgy, hogy ez az egész csupán így viselhető el, csakis így – mint egy kisfiú képzeletének a játéka.” (84.)

A textus visszatérő motívuma a hangsúlyos urbánus tér, mely azonban nem elemei, a városképet alkotó építmények által jelenik meg, hanem szellemi konglomerátumként, a kompozit kultúra metaforájaként. Vagyis Újvidék-regényről beszélhetünk, melynek elbeszélője azonban a város fél évszázadnyi történelméből egyetlen tanulságot sem tud levonni: „Olykor boldogok voltunk, olykor szerencsétlenek, de a vége az volt mindennek, hogy már valami másra vártunk. (...) Egy nagy váróterem ez a világ, de hogy mire is várakozunk tulajdonképpen, arról semmit sem tudunk.” (39-40.) A huszadik század második felének ebben a régióban tehát éppen az a tanulsága, hogy nincs tanulsága, különösen ha az ember a Verbász-Szenttamás-Temerin vonalon elhelyezkedő, mindent elnyelő Bergson-háromszögben él, valahol az egykori Elan birtok és a Vital olajgyár között, az élan vital, az éltető lendület mibenlétének kifejtéséhez viszont nincs tehetsége. Vergődhet tintapocsolyában, lebombázhatják a munkahelyét, szökhethetnek a gyerekei külföldre, élhet évekig alkoholgőzben, beszélgethet a nagy bácskai éjszakában egy szlovák származású, afroamerikai katonával, egy dolog örök marad: „a rosszkedvem sem múlik el, csupán, nem viccelek, átalakul.” (37.)

Hiába azonban a fülszöveg ígérete, a Böndör Pál lírai munkásságára jellemző, rosszkedven átszüremelő finom humor, az inkább cinikus, mint ironikus alaphang a prózájából hiányzik. Ennek indoka valószínűleg a téma „közeliége”, a traumatikus tapasztalatok hatására az önmaga identitását újra és újra felépítő emberhez illő hang megelégedésének nehézsége: „ha a szülővárosomról kellett írnom, rendszerint elhagyott a humorérzésem, az egyetlen értékelhető tehetségem, hogy aztán a közhelyek tarajos hullámain evezve, vagy inkább úszva-fuldokolva, a személyes kudarc homokos partján találjam magam, levegőért kapkodva csupazon, mint a társadalmi elvárások balek hajótöröttje.” (8-9.) Hatványozottan igaz ez erre a számos autobiografikus utalást tartalmazó kötetre, hiszen a De Man-i értelemben vett öngyógyítás manifesztumaként is interpretálható. Az arcrongálás művelete ebben az esetben a visszafojtás technikája által nyer teret: a narrátor egyik barátja, Anti szerint „a gyakorlás felesleges erőpazarlás, aminek az igazán nagy tettekre való képességeink látják a kárát. Sorolta a példákat, amikor különleges helyzetekben hihetetlen tettek voltak képesek egyesek, például legyengült fogolytáborlakók ugrottak át kétméteres téglafalat. Erre aktív sportolók képtelenek lettek volna szerinte, mivelhogy elhasználták a szervezetük mélyén szunnyadó, csodás tettek iránti képességüket, melyet az életünkben csupán néhányszor lenne szabad használnunk, ha valami egészen komolyat szeretnének produkálni”. (65.) A hirtelen nekiveselke-

déstől a narrátorból kiömlő beszédfolyam az elfojtás alól felszabaduló gondolatok garmadáját zúdíttja a befogadóra, ami már csak azért is problematikus, mert nincs egy epikus mag vagy egy nyelvi fogás, ami köré fel lehetne sorakoztatni őket. Mintha sok, versanyagnak kiválóan megfelelő ötlet lenne a textusba integrálva, ebben a terjedelmes műfajban azonban értelmüket veszítve szétszóródnának. Pedig alaposabb szerkesztői munkával születhetett volna egy Böndör Pál költői opusához méltó prózakötet.

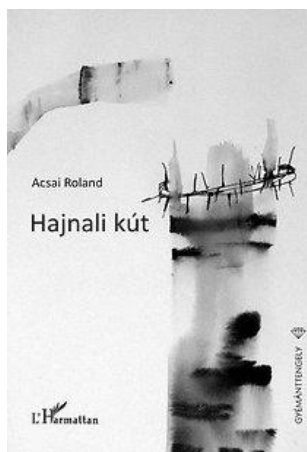
Berényi Emőke

NINA ĐURĐEVIĆ

Önmagunk fjordja

ACSAI ROLAND: HAJNALI KÚT

L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2011
42 oldal, 1500 Ft

”

Acsai Roland költészete a *Két ég satujában* már kibontakozó új lírai szemléletből ösztönös ráérzéssel haladt a norvégiai hegyek és fjordok időtlenségében kiérlelődött *Hajnali kút* című kötet tükörverseinek nyelvéhez. Szavai a természettel közös, mély egyedüllétben kitapogatott szavak, melyek olyan helyről valók, ahol templomot sejtünk a közelben, vagy egészen távol: bennünk van. Nem véletlen, hogy Acsai épp az északi tájakon talál önmagára, és hagyja átáramolni tollán újonnan megismert nyelvét, amely, mint ahogyan ő is, vendég, hiszen a nyugalom legtisztább forrásai – a család, és az érintetlen természet – egyszerre vannak itt jelen, egységben, szinte karnyújtásnyira.

A rövid strófákra bontott versek a lényegi tartalmak öszezsugorításával, felesleges kitérők nélkül sűrítik magukba a transzcendens környezet, illetve az abban rejlő ökoszisztéma sajátosságait, méghozzá úgy, hogy a látvány leképzése minél pontosabb és egyszerűbb módon: hangok, illatok, és érzületek lejegyzéseként történhessen. Ezáltal összhangba kerül az emberi és természetes jelenlét, míg a humán és a gyermeki logika útján megközelített természet egymásra értendő elemei átfedésekben tükröződnek. Egy kilégzést helyettesítő fuvallat például beszédképessé tehet egy fát, ahogy *Az erdő királya* című versben is: „Bőre nyírfakéreg, hangszálai levelek:/ Csak akkor szólal meg, ha megrezgeti őket a szél.” A metamorfózis gyakran visszatérő jelensége itt is egy reflektáló folyamat része, amelyben mind a tudatos és tudattalan, mind az élő és élettelen entitások azonos módon kezdik hordozni aktuális hasonlítottjuk lényegiségét. Ilyen párosítások az utcai lámpa fényében hópolyhekké alakuló lepkék (*Fagy*), a halászsas és a nyírfa transzformációja (*Nyírfa; halászsas*), vagy az apálymozgásból adódó inverz rendeződés, ahol „[a]zt hihetnénk, hogy a fjord/ vize hátrál. Pedig valójában// A hidegvérű sziklák, ezek/ Az óriásteknősök kúsznak// Egyre feljebb a patron.” (*Hidegvérű sziklák*) Ebben a másként látásban a felcserélődés szinte minden alkalommal bekövetkezik, ez viszont nem az egyik elem másikkal való kiváltását, hanem épp ellenkezőleg, az egyik létező hiányosságának másikkal történő pótlását jelenti.

Acsai a részletek megfigyelésétől, azok intuitív feltárásán keresztül egészen a szimbiózis eredetének megismeréséig jut. Wittgenstein „[e]gykor állt házának alapzata” a hegyen nem más, mint eltüntethetetlen nyoma az ember és természet kölcsönös viszonyának, azaz, más-képpen fordítva, a költő által betölthető szerep, aki ihlete forrását a transzcendens környezetből kell, hogy megszerezze. *A bálna* című versben egy fjord vizéből előbukkanó bálnabébiról írja Acsai: „Úszó foncsor a tükörben: / Fekete hát, hegyes uszony. / Aztán elmerült, majd újra felbukkant, // Mint egy belső kép, a szív legmélyéről, / Vagy még mélyebbről, // Mert a fjord mélyebb a szívnél.” A beavatottság primer helyszíne a fjord. Annál is inkább, mivel a víztükör visszavetette, önmagára hasonlított táj egyidőben képes analogikus lenni a valós látvánnyal, és kiterjeszteni horizontját a belső tájra, amely a szöveg érületi síkját működteti. Így áthatolhatóvá válik az interpretációs rétegek szövedéke, és ami ennél is fontosabb, elsőként tapasztalhatjuk magunkon, miként tükröződünk a versekben. A tükrözőedésben való önbeteljesedés állapotát Acsai a családon, gyermekén (Zsófi) keresztül éli meg a legintenzívebben: „Nem a lányom hasonlított rám, / Az én arcom tükrözi az ő vonásait.” (*Én vagyok a tó*) Ezen a vonalon egészül ki a láttatás azzal a felfogással, amelyet *A teljes kör* megkettőződött szívárványa kíván közvetíteni, ugyanis „a szívárvány nem ér véget / A szikláknál, a víznél, folytatódik bennünk is, // A föld alatt is: átszelve bazaltot, sötét ásványt, / Vakondjáratot”, így futva be teljes körét.

A szövegek, Norvégiát bejárva, olyan szakrális helyszínek hálózatát szervezik össze, mint a templomok vagy temetők, melyeknek egyedülállóságát a fenyvesek, fjordok és gleccserek mondabeli jelképiségre utalja tovább a szerző. A Dale-templom boltozatára felfestett égbolton például, nap és hold időnként végezetéig való együttállásában a víz állandósult jelenlétét örökíti meg a látvány: „Felettünk bálna úszik, / És a föld alatt eltemetett csónakok.” Egy másik templomkertben pedig, *Úton Björk felé*: „A templom csúcsára szarvast / Tűztek angyal helyett. // Sírkövekre vésett nullák: / Mint befagyott tóba vágott lékek.”

A halál képisége ugyanolyan nyelvi csupaszsággal sokkolja az olvasót, ahogyan a többi, megtisztulásra szolgáló poéma is képes rögzíteni a nyugalomban való teljesség érzetét. „Toboz hullik lábunk elé: / Elhajított kézigránát. // Fenyőmag repeszek / Fúródnak a szívbe.” (*Molden*) A Kun Árpádnak ajánlott *Egyetlen madár* című versben egy haldokló fenyőrigó életének utolsó pillanataiban is az erdő zúgását hallhatjuk; nyitott csőréből szívárog a gyanta. A természet körfogásának rendje beleivódik az északiak tudatába.

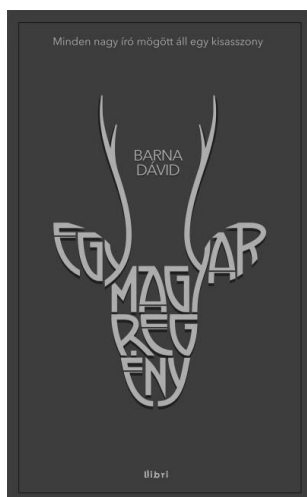
Ezért is mondhatja azt a költő képzőművész felesége, Acsai Varga Vera, akinek nem mellesleg egyik gyönyörű festménye díszíti a kötet borítóját – a *Tollas mérleg* című versből idézve: „Ami nekünk fenséges, Zsófinak / Természetes”.

Ez a fenségesség járja át a kötet verseit, legyen szó akár egy gyermek fején a be nem nőtt kutacsról, ahonnan „[k]ezeink, e furcsa, ötlábú lovak” isznak, a Hajnali kútból, mert ahogy először fordulunk a fjordokhoz önmagunk kereséskor, úgy létezőnk tovább a nyelv tükrében beteljesedve.

Szutorisz Szabolcs Bence

Egy magyar regényről

BARNA DÁVID: EGY MAGYAR REGÉNY

Libri Könyvkiadó
Budapest, 2011
176 oldal, 1990 Ft

”

Az *Egy magyar regény* szerzőjéről, Barna Dávidról keveset tudhat az olvasó, a Libri Kiadó honlapján mindössze ennyi szerepel: „Barna Dávid 1982-ben született Budapesten. A gimnáziumot szülővárosában végezte, érettségi után Izraelbe költözött. A Tel Aviv-i Egyetemen szerzett diplomát, jelenleg Jeruzsálemben él. Az *Egy magyar regény* az első könyve.” A szerző képe helyén egy árnyékalak látható, ami felettébb gyanús, és ez a gyanú még tovább erősödik, amikor Sárközy Bence egy könnyed Nietzsche-idézettel indítja el a mű irodalomtörténeti életét a litera.hu-n, miszerint: „Miért ne lehetne a világ, amelyhez van valami közünk, miért ne lehetne fikció? S ha valaki megkérdezi: »de hát a fikcióhoz egy szerző is tartozik?«, nem lehetne kereken azt válaszolni: miért? Talán bizony nem tartozik-e ez a »tartozik« is a fikcióhoz?” Cseles, mert B. D. (a szerző!) a felütés előtt egy rövid megjegyzésben jelzi, hogy „nem történeti munkát, hanem regényt” írt, amelynek szereplőit és eseményeit „egyől egyig a képzelet szülte”. Utóbb kiderül, hogy több szinten is megvalósul a fikciós játék: az olvasónak számolnia kell a fiktív szerző fiktív valóságával és az általa írt Móricz-történettel, ami ugye nem is lehet más, csak fiktív. E koncepció szerint tehát Barna Dávid él és ír, megjegyzem, elég jól, címet is tud választani, bravúrosan bánik a szerkezettel, és meglepő otthonossággal mozog a kortárs irodalom területén.

A könyv két mottóval indít, gondosan választva és elosztva: egy kortárs Móricz-nak, egy kortárs Barna Dávidnak. A választott Ady-vers a zsidó–magyar sorspárhuzamra épül, és borúlátó jóslattal zárul: „S fölolvast a világ kohója / S elveszünk, mert elvesztettük magunkat”. Ugyanezen a vonalon haladva kerül ide a másik idézet is, hiszen Michel Houellebecq *Elemi részecskék* című könyvének végén az ember által teremtetett új faj az *ember* eltűnéséről tudósít. A mottók által megidézett művek olyan mélyen ágyazódnak a regénybe, hogy már csak az megérne egy külön tanulmányt.

A regény „fejezetei” nem címekkel, hanem dátumokkal különülnek el egymástól, kivéve az elsőt, amely sokat sejtető három ponttal szerepel a tartalomjegyzékben. A második fejezet már dátummal jelölt (1936. szeptember 26.), és pontosan úgy kezdődik („Történetem kezdetén...”), mint a szerzői

András halálának rövid, tárgyilagos közlése is jól mutatja, hogy az elbeszélő nem árnyal, nem értelmez, nem pszichologizál, mindössze közöl és kijelent, és ez az elvi megoldás visszaköszön az általa létrehozott Móricz-történetben is. Hiába a hangzatos kérdés, hogy „megengedheti-e magának Móricz Zsigmond, a nemzet nagy írója, hogy egy kis lelencsel, egy kis utcalánnyal hozzák szóba?” (46.), az ítélethozatal végül az olvasó feladata marad. A regény csak felvillant bizonyos eseményeket, gyakran ellentétes nézőpontokat ütköztetve, de az összeillesztés már az értelmezőn múlik. Az elhallgatást nem tűrő megközelítés eredményeként olvashatjuk Holics Janka öngyilkossága előtt írt búcsúlevelét, a Móricz-naplók intim részeit és a szexuális aktusok aprólékos, naturalista leírásait.

A már többször idézett szerzői megjegyzésben áll az is, hogy a történet egyes részeit „valós dokumentumok ihlették”. Mégis milyen dokumentumokra utalhat B. D.? A Móricz-naplók regényt érintő évei még nem kerültek kiadásra, azonban Hamar Péter 2007-ben megjelent *Móricz Zsigmond utolsó szerelme* című könyvében található még kiadatlan naplórészleteket. Hamar Péter célja az volt, hogy az irodalomtörténetben megrajzolt Móricz-Litkei kapcsolatot átrajzolja, illetve, hogy Litkei Erzsébet (a könyvben Kati) életrajzát végigírja. A regény fontos harmadik szereplője Móricz Imre, Erzsébet fia (a könyvben Peti), akit bár Móricz a nevére vett, a sokat hangoztatott álláspont szerint nem lehet Móricz gyermeke, hiszen Móricz és Litkei csak később ismerték meg egymást. Hamar Péter megdönti ezt a felfogást: bizonyítja, hogy igenis találkoztak 1936. szeptember 26 hajnala előtt, tehát lehetséges, mi több, valószínű, hogy a fiú Móricz vér szerinti fia. A regény már számol ezzel az 1936 előtti találkozóval, sőt rendre olyan naplórészletek adják a történetmozaikok magjait, amelyek Hamar könyvében is megtalálhatók. Persze nem hagyható figyelmen kívül Móricz Virág (a regényben Zsóka) *Apám regénye* című életrajzi visszaemlékezése, Móricz Magoss Olgával zajló levelezése, valamint Móricz Imre a *Korunk* 2000. októberi számában megjelent emlékező előadása sem, amelyre három fejezet (1939. május 25., 1940. május 23. és 24.) is épül. A fejezetcímek, a dátumok a megjelenített események pontos vagy viszonylagos időpontjait közlik.

A fő cél a megtörtént események „valósághű” bemutatása, olyannyira, hogy több esetben is a naplóbejegyzések vagy a már felsorolt „dokumentumok” bizonyos részeinek szinte szó szerinti közlése adja a szöveg vázát. A szándék kiolvasható, ugyanakkor ez a szerkesztésmód néha zavaró darabosságot kölcsönöz a szövegnek, főleg azokban az esetekben, amikor a szerző csak egy mondatot vagy egy szószerkezetet vesz át a napló szövegéből. Például Móricz azt írja: „S milyen különös, abban a felujjongó lelkiállapotban egyáltalán nem undorodtam” (Hamar Péter: *Móricz Zsigmond utolsó szerelme*), a regényben ez így szerepel: „Milyen különös, gondolta a férfi felujjongó lelkiállapotban”. (24.) Eredeti kontextusában fel sem tűnik a jelző furcsasága, de ahogy kikerül onnan, rögtön érezhető lesz az idegensége. Az eredeti szöveghez való túlzott ragaszkodás eredménye például ez a már-már hibásnak tűnő mondat is: „nem volt fáradt, sem álmos; csak egy bőséges kielégülést érzett testileg, és vidám felszabadultságot lelkileg.” (25.)

Hol a kapocs a két történet között? Az irodalmi emlékezetben Litkei Erzsébet Árvácska, az irodalomtörténeti emlékezetben modell, fogadott lány és szerető. Hamar Péter könyve és – talán ennek nyomán – az *Egy magyar regény* Móricz halála után is követi Litkei életét, aki 1944-ben férjhez ment, majd férjével közösen megalapították a „Móricz Zsigmond” Könyvkiadó Vállalatot, amelyhez egy kis antikvárium is tartozott. Az üzlet emeletén „illegális nyomdagép működött, amely hamis származási és katonai papírokat gyártott, és nagyon sok em-

ber életét mentette meg”. (Hamar Péter: *Móricz Zsigmond utolsó szerelme*) Mindeközben Litkei már várandós volt, azonban az „örökös stresszhelyzet és az egyéb gondok felemésztették az asszony amúgy is labilis egészségét, és öt hónapos terhesen elvesztette magzatát”. (Hamar Péter: *Móricz Zsigmond utolsó szerelme*) A regény legmegrázóbb fejezetében, abban a fejezetben, amelyben Borbély Szilárd *A halszem példázata* című versének részlete is megjelenik prózaszöveggé transzformálva, megszólal Litkei elvesztett gyermeke: „Azért vitt be magával az anyám, engem bevittek a gettóba, csak azért, hogy kihozzanak onnan egy fiatal nőt, meg a kisfiát, hamis papírokkal, a méhében vitt be a gettóba az anyám”. (163.) Nemcsak megszólal, de megszólítja a kisfiút is, akiről beszél, vagyis Barna Dávid édesapját, akit Litkei hoz ki a gettóból: „Te vagy. Én lehetnék.” (163.)

Bár leginkább itt ér össze a két történet, mégis nagyon sok irányba tágul a szöveg, egymástól alig elkülöníthető szintekkel. Az apokaliptikus jóslatokat felvillantó mottók, a magyar-zsidó sors rokonsága, Petőfi, Ady, Móricz, Turulmadár szobor, egy Izraelben élő magyar zsidó fiú, a történelem és az aktuálpolitika, a közügy és a magánügy, az irodalmi hagyomány és az irodalmi jelen egymásra vetítése, összejátszása olyan tematikai hálórendszert épít ki, amely rengeteg szempontot kínál fel az értelmezők számára.

A regény utolsó fejezete mindössze egy bekezdés, a dátum 2011. június; az első mondata: „Vége a vallomásnak.” (171.) „Lehet, hogy a regényforma éppen abból született, hogy az ember vallani akar, gyónni, de társadalmi s emberi szeméremből nem mondhat semmit, ami saját személyére s életére káros világítást adna” (Móricz Virág: *Apám regénye*) – írja Móricz az *Életem regénye* megjelenése előtt. Barna Dávid ragaszkodott a regényformához, kétszer is utal rá, a címben, majd a szerzői megjegyzésben. Hogy mégis mi okból, mindenki döntse el maga.

Huszár Tamara

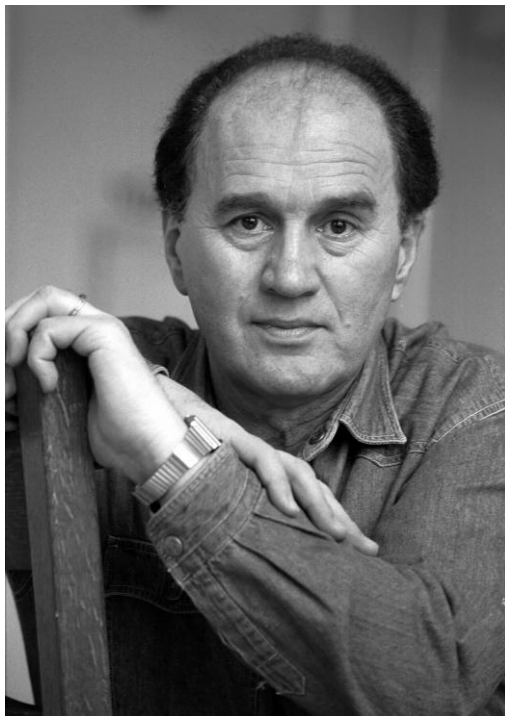
„Mindent elénekelttem, ami nekem való volt”

JUBILEUMI BESZÉLGETÉS NÉMETH JÓZSEF OPERAÉNEKESSEL

A közelmúltban jubileumi koncerten köszöntötte a Szegedi Nemzeti Színház Németh Józsefet. Sokan hitetlenkedve olvasták a plakátot: idén lesz 70 éves. Pedig épp csak az imént volt, hogy lelkesen tapsoltunk neki a *Macbeth*, az *Álarcosbál*, az *Otello*, az *Igor herceg* vagy a *Don Giovanni* főszerepeiben.

Németh József hosszú utat járt be, mint egyik kedvenc hőse, *A bolygó hollandi*. 1942-ben Solton született, ott is nőtt föl. Édesapját nem ismerte, odaveszett a világháborúban, édesanyja nevelte föl. Tehetséges atléta volt, versenyzett, a Testnevelési Főiskolán szerzett diplomát. Énekelni a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában kezdett tanulni, majd Leningrádban és Moszkvában, a Csajkovszkij Konzervatóriumban folytatta. A Magyar Állami Operaház ösztöndíjasa lett. 1972-ben a Debreczeni Csokonai Színház szerződötteti magánénekesnek. 1973-tól Pécsen, 1978-tól Augsburgban, 1981-től Grazban énekel. Közben mesterkurzusokon vesz részt Olaszországban Gino Bechinél, Tito Gobbinál és Mario del Monacónál.

1982-ben Szegedre szerződik, itt aratja legnagyobb sikereit, 1986-tól félállásban, 1989-től 1993-ig teljes állásban a Magyar Állami Operaház szólistája, de továbbra is rendszeresen föllep Szegeden és a Szabadtéri Játékokon. Saját nyilvántartása szerint legtöbbször, 113 alkalommal a Carmen Escamillóját énekelte,

de sokszor lépett föl a Nabucco címszerepében (86) és a Bánk bán Petúrjaként (75). Nyugdíjasként is ad koncerteket, tanít, és néha színpadra is lép. Hetvenedik születésnapján a Szegedi Nemzeti Színház nagyszabású koncertet szervezett.

– Amikor az ember elér egy életkort, elgondolkodik az életén, mi az, amit el kért, mi az, amit elmulasztott.

– Amikor elkezdtem a pályámat, azért imádkoztam, hogy azt az adottságot, amit a természettől meg a szüleimtől kaptam, ki tudjam bontakoztatni. Hogy a lehetőségeimet ki tudjam használni. Ebben a tekintetben nincs hiányérzetem. Volt bennem kitartás, hogy azt a rengeteg nehéz szerepet végigcsináljam. Amikor erre visszagondolok, úgy érzem, nincs is a világon nálam boldogabb ember.

– Van olyan szerep, amelyik elment melletted?

– Nem tudok igazából ilyent mondani. Talán mindent elénekeltem, ami nekem való volt, kihoztam magamból azt, ami bennem volt. Képességeim legjavát tudtam adni. Ennél lényegesen többre nem vagyok képes. És ez jó érzés. Most leszek 70 éves, és tulajdonképpen befejeztem a pályámat. Ugyanakkor a hangom még megvan. Már nem énekelek naponta, de ha gyakorolok egy hónapig, akkor el tudok énekelni egy koncerten 6-7 számot, és úgy gondolom, hogy bizonyos szerepeimet is tudnám még énekelni megfelelő szintén. A legnehezebbeket már nem vállalnám, de mondjuk Gara nádort a Hunyadiból, Petúrt a Bánk bánból vagy Amnásrót az Aidából még igen. Persze nem egészen úgy, mint 45 évesen, de színpadképesen. Ami hiányérzetem van, hogy nagyobb nemzetközi karriert csinálhattam volna. De a 80-as években csak egyetlen külföldi szervező ügynökség volt, az Interkoncert, és hát ők nem voltak túl serények, hogy engem „eladjanak”. Vendégszerepeltem többek között Svájcban az Állarcosbálban, Splitben az Otellóban, Németországban a Carmennel, de úgy gondolom, a képességeim alapján több helyen is fölléphettem volna. Persze, lehet, hogy nekem is több energiát kellett volna fektetnem ebbe.

– Szóval nincs hiányérzeted a szerepeket illetően.

– Talán csak Papagenót sajnálom a Varázsfuvolából.

– Hát, a te hatalmas, sötét hangodról nem ez a gyáva madarász jut az ember eszébe...

– Igen, de az áriáit imádom, és a figurát is szívesen eljátszottam volna.

– Az áriáit még énekelheted koncerten.

– Ez igaz. A hangom jellegéből adódóan sok drámai figurát alakítottam, és kevés lehetőségem volt a könnyedségre, a humorra. Pedig az életben derűs szemléletű vagyok. Németországban énekeltem Belcorét a Szerelmi bájitalban, és azért is nagyon szerettem a Don Giovanni címszerepét, mert sok könnyedség, vidámság volt benne. S az egyik legnagyobb kedvencem Jagó az Otellóból, mert abban is számtalan hangszínt, hangulatot lehet megjeleníteni.

– Don Giovanni egyébként sem áll távol tőled...

– A 70-es években elváltam első feleségemtől és Németországba szerződtem. De sokat jártam haza édesanyámhoz és Attila fiamhoz. Ekkor nem lett volna értelme újránősülni, vagy állandó kapcsolatban gondolkodni.

– Sokfelé jártál az országban és a világban, miért kötöttél ki éppen Szeged mellett?

– Pál Tamással összefutottunk Bécsben, és meghívott egy Nabuccót énekelni. El is jöttem, akkor a Belvárosi moziban játszott a színház. A próba szünetében ültem a művészbejáró mellett, és jött egy hölgy, aki nagyon megtetszett nekem. Kiderült, hogy ő Dobos Kati, színésznő. Beszélgetni kezdtünk, kapcsolatban maradtunk, s a következő szezonban leszerződtem Szegedre, összeköltöztünk, és ő lett a második feleségem. Tőle született Márk fiam, hosszú évekig éltünk együtt, végül azonban elváltunk. Azért is hálás vagyok neki, mert sok előadásomat és koncertemet ő vette föl egy VHS-kamerával. Ezek most becses emlékeim. Pál Tamás a következő évadban elment, helyette Oberfank Géza lett a főzeneigazgató, s ő nagyon erősen épített rám, kitűnő szerepek sorát osztotta ki nekem, voltak olyan darabok is, amelyeket énmiattam tűzött műsorra. Vele és Kerényi Miklós Gábor rendezővel nagyszerűen dolgoztunk együtt, az volt életem legtermékenyebb időszaka. A Macbeth előadása az 1987-es operafesztiválon szinte minden díjat megnyert, én is megkaptam a legjobb férfi énekes díját. Nagyon

megszerettem ezt a várost, ma is itt van a lakásom, itt vannak a barátaim. Sokat utazom, de ide jövök haza.

– *Tanultál a budapesti Bartók Konzervatóriumban Sík Olgánál, Leningrádban, Moszkvában, majd Olaszországban Gino Bechinél, Tito Gobbinál és Mario del Monacónál. A tanárok módszere nem volt ellentétes, vagy inkább egymásra épültek?*

– Moszkvában volt a tanárom Igor Suslin, egy idős tenorista. Ő felszabadító hatással volt rám, és ma is az ő módszerét követem. Nagyon könnyű skálákat csináltatott, eszménye a szabad éneklés volt. Az a lényeg, hogy az éneklés ne erőfeszítés legyen, hanem szabadon áramoljon a hang. Nem kell azt mindig helyzetetni, az magától jó helyre megy, ha a légzéstechnika megfelelő. Suslin nem akart mindent megmondani, csak kontrollált. Meghallgatott, és elmondta, mi a jó, és mi nem. Persze csak akkor lesz valakiből megbízható operaénekes, ha ez automatizmussá válik. Az éneklés izommunka, több izomcsoport működik egyszerre, s ezek együttműködésének kell rutinszerűvé válnia. A legfontosabb, a rekeszizom például akaratunktól függetlenül működik, hiszem ez működteti a tüdőt, és a lélegzéshez nem kell gondolkodnunk, az automatikus. Az énekléskor azonban egy kicsit máshogy kell működtetni, s ennek a beállítása nagyon fontos. És ehhez az elején nagyon sok gyakorlás kell.

– *De aztán automatikussá kell, hogy váljon.*

– Igen, de ez csak az alap. Ott volt például a két nagy énekesnő, Joan Sutherland és Maria Callas. Sutherland fantasztikus technikával énekelt, elképesztő koloratúrákra, magas hangokra volt képes. Világbajnok volt, olyan nagyszerűen énekelt, hogy még idős korában is remekül szólt a hangja. Callas hangképzésével több probléma is volt, de olyan érzelmi töltöttséggel énekelt, ami páratlan. Callast bármikor szívesen meghallgatom ma is, Sutherlandet azonban mindig száraznak hallom.

– *Amikor megkaptál egy új szerepet, hogyan közelítettél hozzá? Mivel kezdted a tanulást?*

– Általában meghallgattam egy felvételt, egy olyan énekessel, akit szeretek. Egyik kedvencem Robert Merrill, a nagy amerikai bariton. Amikor Németországban énekeltem a Köpenyt, megvettem az ő lemezét. De már a tanulás alatt nagyon fontos volt a figura és a szituáció. Ha az ember megérzi az alak lelkiállapotát, akkor az megszüli a megfelelő hangszínt és hangvételt is. Ott van az a csodálatos pillanat, amikor a bolygó hollandi színpadra lép. „Nagy kinnal eltelt újra hét hosszú év” – mondja. Aki nem tud ebbe belegondolni, hogy mit is jelenthet 7 évig bolyongani a tengereken, reménytelenül, és csak a hangokat akarja leénekelni, az ne akarjon Bolygót énekelni. Vagy ott van Posa márki a Don Carlosból. Amikor a III. felvonásban megérkezik a börtönbe, és azt mondja a barátjának: „Eljöttem hozzád, hogy elbúcsúzzam tőled”, már tudja, hogy meg fog halni. Az utána következő áriát („Per me il giunto – El kell válnunk nemsokára”) lehetetlen harsányan elindítani. Ez tele van szomorúsággal és szorongással.

– *Halkan kell elindítani. Csak nem mindenkinek van hozzá pianója...*

– Aki pianót tud énekelni, az mindent tud. De olyan pianót, hogy például az Otello Álom-elbeszélésében az Erkel Színház legutolsó sorában is hallatsszon. Az 100 méter távolság. Ehhez a hangnak fényesnek kell lennie. Aki ezt meg tudja csinálni, annak a fortéja is jól fog szólni. Persze, amikor az ember fiatal, és ha van hangja, azt szereti mutogatni, szeret jó hangosan énekelni. Ahogy egyik moszkvai tanárom mondta: „Jozef, gyerzsi!” fogd vissza a csikókat!

Sokkal hatásosabb, ha valaki nem a teljes erejét mutatja. Illetve csak ritkán adja ki a 100 százalékot.

– *Jó erőben és jó egészségben élted meg ezt a szép kort.*

– Ebben minden bizonnyal sokat jelentett a sport. Egész életemben sportoltam, bizonyos időszakokban versenyszerűen is. Ez nagyban segített megőrizni az erőnlételemet. Ráadásul hamar rájöttem, hogy az énekléshez ugyanúgy rendszeres tréning kell, mint a sporthoz.

– *A fizikai képességeidre a rendezők többször építettek. A híres szegedi Macbeth második boszorkányjelenetében például jó 3 méter magasból kellett leugranod.*

– Az könnyű volt, mert elkaptak egy tűzoltószőnyeggel. De az Erkelben például a Bajazótkban kézen állva jöttem be a színpadra. Elénekeltem a Prológot, aztán a komédiásokkal kézen állva érkeztem meg. Mindig nagy tapsot kaptam, majdnem akkorát, mind az áriámra.

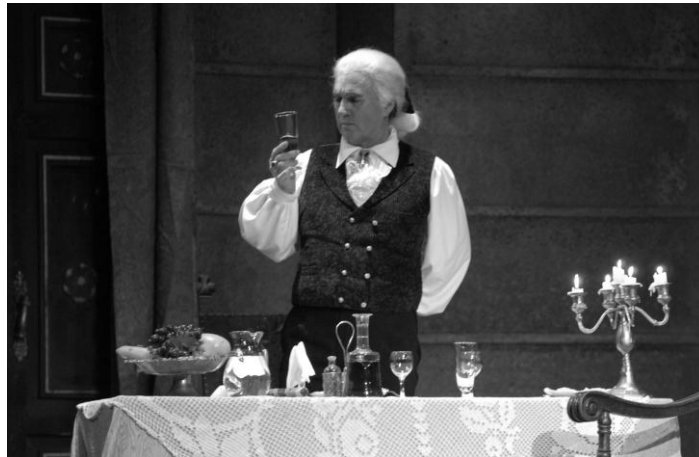
– *Azt mondtad, bizonyos szerepeket már nem vállalnál, talán már ezt a kézenállást sem.*

– Nem, mert néhány éve volt egy balesetem, a vállam tönkrement. Sajnos, rendszeresen fáj. De azért még rendszeresen teniszezek. Mozgás nélkül el sem tudom képzelni az életemet.

– *Hetven esztendősen mik a terveid?*

– Az életemnek ebben a szakaszában azt tartom legfontosabbnak, hogy azt a tudást, tapasztalatot, amit fölhalmoztam, át tudjam adni. Ezt nem szeretném elvinni magammal a sírba. Eddig tanítottam az SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Ének Tanszakán, de most onnan is nyugdíjba mentem. Úgy tűnik, most Délkelet-Ázsiában tartanak igényt rám, valószínűleg ott fogok tanítani. Két fiam van, Attila musical-énekes és zeneszerző, Pesten él. Márk is tanult zenét, de ő inkább a biológiát választotta, ő itt van Szegeden. Remélem, még ők is szolgálnak nekem nemsokára valami újdonsággal.

Márok Tamás

DIJANA KLARIĆ

Következő számunk tartalmából

Míg étterrel itattam át a kendőt, többször az orromhoz emeltem, és mélyet szippantottam. Nyár volt. Napsütötte dombon ültem a vetés közepén. Kis idő múlva meghallottam azt a ritmust. Minden ugyanolyan maradt, mégis valahogy más lett, hasonló ahhoz, ami akkor volt. Ekkor következett a legfurcsább dolog, amit valaha is éter hatása alatt átéltem, és amit később hiába próbáltam újra megtapasztalni. Láttam magam körül a vetést, a dombot, a napsütést – de mégse én láttam mindezt: eltűnt az Én, csak a személytelen tudat maradt.

Stanislaw Ignacy Witkiewicz: Kábitószerék

A haza... hogyan közelítsünk a hazához? Ez szinte tabutéma. Ha az ember a hazájáról ír, összekuszálódik a stílusa. Hogyan beszéljünk, teszem azt, Lengyelországról, nem ama klasszikus „mert mi, lengyelek” hangütéssel, nem kreálva magunkból európai polgárt, nem vágva pofákat, nem alázva meg magunkat, nem is fölmagasztalva, nem játszva az eszünket és nagyzolva, minden kínlódás, vagdalkozás és hajcihő nélkül... hogyan tapintsuk ki a sebeinket anélkül, hogy ne produkálnánk hozzá elképesztően fájdalmas fintort?

Witold Gombrowicz: Napló, 1958

Fiatal, kezdő költőként ki akartam tágítani a költészet számára lehetséges témák körét. Mint ismeretes, akkoriban az úgynevezett tiszta költészet vagy avantgárd költészet elméletei diadalmaskodtak, amely a költészet maximális tisztaságának változata volt abban az értelemben, hogy a költőiséget a líraiságra korlátozta. És jólesően kell megállapítanom, életem során tanúja lehettem annak, hogy a költészetben kiszélesedett az elmélkedés gondolati témáinak köre.

Czesław Miłosz: A költészet mint tudatosság

Miłosz mintha ugyanazt gondolná végig két különböző területen mint költő és mint katolikus. De ez még nem jogosít fel minket arra, hogy nagy sietve „katolikus költőnek” nyilvánítsuk, már csak azért sem, mert ő maga tiltakozott ez ellen 1981-ben, a Lublini Katolikus Egyetemen, a díszdoktorrá avatása alkalmából mondott beszédében. Hangsúlyozta, hogy még a Biblia-fordítás sem csak „hivatásos katolikusoknak” fenntartott tevékenység. Bár Miłosz ellenséges közegben sem szakadt el az egyháztól, került a teljesen egyértelmű deklarációkat [...]

Pálfalvi Lajos: „A templomban eszembe jut Majakovszkij” (Czesław Miłosz vallásossága)

Ha bármely közép európai ország művészetéről kell véleményt formálnunk, hasonló kérdéseket teszünk föl magunknak. Az első a különbözőségről, a többi rendszerint az összehasonlíthatóságról szól: akár hazánkról van szó, akár nem, először azt boncolgatjuk és vitatjuk, hogy egyedi-e egy náció művészete, független-e az identitása, és hatással van-e a kultúra egészére. A kérdezést követő dilemmák rendszerint arról a felismerésről szólnak, hogy a történelem és a régió sajátosságai csak részben egyediek és hasonlóak a környező országokban. Végso soron mindenki globális megértésre vágyik, ezért sokan vitatják, hogy bármi értelme volna egy nemzet művészetének karakterisztikumait keresni. Sokkal fontosabb kérdés ugyanis, hogy egy műtárgy bármilyen nemzetközi kontextusban megállja-e a helyét.

Petrányi Zsolt: Néhány gondolat a lengyel művészet sikereiről